

A PÉNZÜGYI KULTÚRA AKTUÁLIS KÉRDÉSEI, KÜLÖNÖS TEKINTETTEL A BANKI SZOLGÁLTATÁSOKRA

**A pénzügyi kultúra aktuális kérdései,
különös tekintettel a banki szolgáltatásokra**

Miskolc, 2017.

A pénzügyi kultúra aktuális kérdései,
különös tekintettel a banki szolgáltatásokra

Szerkesztette: Pál Zsolt

Lektorálta: Bozsik Sándor és Hegedűs Mihály

A tanulmánykötet megjelenését a GRÁNIT Bank Zrt. tette lehetővé.

GRÁNIT BANK
A DigitálisBank

Kiadó: A közgazdaságtani-módszertani képzés fejlesztéséért Alapítvány

Produkció: Economix Kft.

Borító(első fedél): Mátrai Erik – Bankkártya galaxis

Miskolc, 2017.

ISBN 978-615-80543-4-8

TARTALOMJEGYZÉK

ELŐSZÓ

5

A PÉNZÜGYI KULTÚRA FEJLESZTÉSE, MINT ÖNÉRDEK

7

A BEFEKTETÉSI ÓRA ÉS A MAGYAR LAKOSSÁG
MEGTAKARÍTÁSI SZERKEZETÉNEK VÁLTOZÁSA
A VÁLSÁG ELŐTT, ALATT ÉS UTÁN

17

FIATALOK PÉNZÜGYI KULTÚRA
MÉRÉSÉNEK FEJLESZTÉSÉNEK LEHETŐSÉGEI

31

A GAZDÁLKODÁSI - PÉNZÜGYI KULTÚRA FEJLESZTÉSÉRE VALÓ
FELKÉSZÍTÉS A KÖZGAZDÁSZTANÁR KÉPZÉSBEN

39

FELMÉRÉS A PÉNZÜGYI KULTÚRÁRÓL A MISKOLCI EGYETEMEN

55

PÉNZÜGYI ATTITÚDOK ÉS PÉNZÜGYI VISELKEDÉS

67

PÉNZÜGYI ISMERETEKKEK ÖSSZEFÜGGŐ
AKTUÁLIS KUTATÁSI EREDMÉNYEK

81

„ANNYIT OSZTUNK BE, AMENNYINK VAN.” A CSALÁDI PÉNZZEL
VALÓ GAZDÁLKODÁS GYAKORLATA A KÖZÉPOSZTÁLYBAN

97

FINANCIAL INCLUSION IMPLICATIONS FOR DEPOSIT INSURANCE

107

KÖNYVISMERTETŐ: FINANCIAL LITERACY

117

ELŐSZÓ

Társadalom, üzleti élet, iskolarendszer – sorolhatnánk hosszasan a mindennapjainkat meghatározó, bennünket körülvevő, jövőnket formáló, sok különböző indíttatásból kiindulva megfogalmazott, különböző szinteket, más-más tartalmakat képviselő elemeket életünkéből. Régi igazság, hogy mindegyik területen meghatározó szerepet játszik a pénz, amelynek „ügyei” vannak, de ezeket a pénz-ügyeket nem feltétlenül megfelelő tudatossággal, hozzáértéssel kezeljük. Úgy is fogalmazhatunk, hogy még nem, vagy nem megfelelő szinten alakult ki – nem csak hazánkban, hanem Európában és a világ más részein is – a pénzügyekhez kötődő kultúra.

Ennek a hiánynak hatásait folyamatosan érezzük, megnyilvánulásának következményeit – gondoljunk az elmúlt évtized globális eseményeire, vagy akár saját életünk kisebb-nagyobb pénzügyi tévedéseire – kényszerűen elszenvedjük. Ennek a – már nyilvánvaló – ténynek felismerése is indukálta az European Money Week nemzetközi eseménysorozatát, amelyhez Magyarország idén harmadszor csatlakozott, és amelynek keretében rendezik meg évről évre a Pénz7 – a pénzügyi tudatosság és gazdálkodás hete programokat szerte Magyarországon.

A Miskolci Egyetem Gazdaságtudományi Karának Pénzügyi és Számviteli Intézete kulcskérdésnek tekinti a lakosság pénzügyi tudatosságának erősítését – a pénzügyi kultúra ennek megfelelően egy önálló kutatási területként jelenik meg az intézet életében. Ennek egyik kézzelfogható eredménye már a közeljövőben, várhatóan még ebben az évben megjelenik: Magyarországon elsőként a Miskolci Egyetemen kerül bevezetésre a „Pénzügyi kultúra” elnevezésű tantárgy.

A Pénzügyi és Számviteli Intézet 2017. március 8-án kilencedik alkalommal, a Magyar Bankszövetség szakmai közreműködésével rendezte meg Szakmai Napját, melynek témái ezúttal a pénzügyi kultúra köré csoportosultak – kapcsolódva ezzel a Pénz7 pénzügyi kultúra-fejlesztő eseménysorozatához. „A pénzügyi kultúra aktuális kérdései, különös tekintettel a banki szolgáltatásokra” címet viselő tudományos konferencia szakmai kapcsolódást és párbeszédet teremtett meg az egyetemi oktatók, hallgatók és a hitelintézeti szektor szakemberei között.

Az eseményen a Nemzetgazdasági Minisztérium főosztályvezetője előadásában ismertette, hogy a minisztérium irányításával elkezdődött a pénzügyi tudatosság fejlesztésére vonatkozó kormánystratégia kialakítása. A stratégia egy frissen elvégzett közvélemény-kutatás eredményeire épül, amely a valós kiinduló állapot megismerését szolgálta. A várható – 7 éves időtávban gondolkodó – stratégia főbb céljaiként került említésre a lakosság pénzügyi attitűdjének fejlesztése, a pénzügyi ismeretek iránti igény, érdeklődés fokozása, valamint az ehhez kapcsolódó programok szinergikus összefogása.

A Magyar Bankszövetség, valamint a Nemzetközi Pénzügy Tanszék részéről megfogalmazásra került, hogy a pénzügyi kultúra iránti közérdeklődés fenntartása érdekében téma tudományos feldolgozása is rendkívül fontos. Emiatt is jelentős és előremutató a „Financial Literacy / Pénzügyi kultúra – Közép-európai szemszögből” című új szakkönyv, amely – mint az első eredmény – a konferencián bemutatásra került.

Maga a konferencia és ez a kötet is egy-egy lehetőség. A konferencia arra, hogy találkozhattunk és eszmét cserélhettünk – hallgatók, oktatók és gyakorlati szakemberek, a kötet arra, hogy a konferencia előadásai mellett más kapcsolódó témák is felvetésre, közreadásra kerüljenek. Ezeket a lehetőségeket köszönöm meg a Magyar Bankszövetségnek a GIRO Zrt-nek és a Gránit Bank Zrt-nek.

Miskolc-Egyetemváros

Pál Tibor

A PÉNZÜGYI KULTÚRA FEJLESZTÉSE, MINT ÖNÉRDEK

Kovács Levente

főtitkár

Magyar Bankszövetség

kovacs.levente@bankszovetseg.hu

ÖSSZEFOGLALÁS

A gazdasági környezet szempontjából a 2000-es éveket három részre bonthatjuk. A Válság előtt világ, amikor az enyhébb szabályozás hatására a globalizált bankszektor az alapfunkciók helyett az innovatív tőkepiaci termékekre fókuszált és prioritássá a rövidtávú nyereség fokozása vált. A válság évei, mely a szektor számára bizalomvesztést, elképesztő veszteségességet és minden területen túlszabályozást hozott. Majd a válság utáni éveket, melyben a gazdasági trendfordulók ugyan már érezhetők, azonban a túlszabályozott és bizalomhiánnyal küszködő bankszektor még nem tud a gazdasági újraépítésben húzóerőt és irányt mutatni. A bankszektor számára a bizalomhiány megszüntetése kulcsfontosságú feladattá vált, melynek egyik eszköze a pénzügyi kultúra és ismeret növelése.

A tanulmány öt részre osztva tárgyalja azt, hogy a bankszektor bizalomvesztése és a társadalmi szintű alacsony pénzügyi ismeret miért káros a gazdasági fejlődés vonatkozásában. Bemutatja a társadalmi megítélés miatti változtatási kényszert, mely a bankszektornak önérdeke, és melyet többek között a pénzügyi kultúra fejlesztésével érhet el.

A PÉNZ TÁRSADALMI ISMERETE

„Jajjaj, szegény pénzem, édes pénzem, egyetlen jó barátom, elszakítottak tőlem! Elragadtak. Oda veled a támogatóm, a vigaszom, a boldogságom. Végem van, végem, nincs mit keresnem többé ezen a világon! Nem tudok én nálad nélkül élni. Befejeztetett, nem bírom tovább, meghalok, meghaltam, eltemettek. Senki sincs hát, aki föltámasztana azzal, hogy visszaadja szeretett pénzemet?” Mondja Harpagon a Moliére: Fösvény 4. felvonásában. Ezek a jelzők és megszemélyesítések felérnek egy szerelmi vallomással, csak a tárgya éppen a pénz. Talán sokak számára érthető is Harpagon gondolata, mely senkit sem lep meg, hiszen a pénzhez legalább annyian értenek, mint a focihoz.

Ezen nem is csodálkozhatunk, hiszen az okostelefonnál többet már csak a bankjegyeket és az érméket fogdossuk. Az általános iskolás korunkban a takarékbélyegeken keresztül minden bizonnyal megtanultuk a takarékoságot. Így a

tehetségesebbek rájöttek, hogy takarékbélyeget májusban érdemes vásárolni, hiszen így egy hónapon belül az időtartamtól függetlenül fixált 5%-os kamattal megnövelve 30 nap alatt tekintélyes nyereséget érhetnek el. Ma ennek a befektetésnek az Egységesített Betéti Kamatláb Mutatója 60% lenne. Aztán középiskolás korunkban megtanultuk a kamatos kamat számítást is, azaz egyre mélyült a pénzügyi tudásunk. 18 éves korunkban elkezdtük látogatni a „lengyel” piacokat, s rövid időn belül belejöttünk a német márka, osztrák schilling és a svájci frank árfolyam kérdéseibe. Még az sem zavart minket, hogy váratlanul 10%-okkal a Kádár-kormány „felértékelte” a magyar forintot. Így volt olyan, hogy 10 év alatt 600%-kal nőtt a svájci frank árfolyama.

Jól jött megint Harpagon tanácsa az első felvonásból: „Annyi bizonyos, nem kis gond nagy summa pénzt tartani a háznál. Az a szerencsés, aki minden vagyonát jó kamatra adja ki, s csak annyit hagy magánál, amennyi épp a konyhára, miegymásra kell. Az ember igazán nem tudja, az egész házban hol találhatna valami biztos rejtékhelyet. Mert ami engem illet, a pénzesládákat én kétkedéssel nézem, nem bíznám soha rájuk magam. Valamennyi valóságos nyílt tolvajcsalétek, legelőször mindig azoknak esnek.” Tehát mindenki bankszámlát nyitott és bankkártyát igényelt.

Aztán egyszer csak váratlanul megjelentek a hírek a gazdasági világválságról. Voltak, akik azt hitték, hogy mivel mi magyarok nem vásároltunk amerikai jelzalog kötvényeket az onnét eredő válság el is kerül minket. A globalizált pénzügyi piacon a válság azonban nem válogat, az minden országot és minden szereplőt elér. A válságokkal szemben a legvédtelenebbek jellemzően a kisemberek. Az ő helyzetük és az ő problémájuk megértése az, ami közelebb visz minket a valóság megismeréséhez.

EGY ETIKUS ELVÁRÁS A GAZDASÁGI VÁLSÁG KAPCSÁN

Az e témában megjelent tanulmányok közül egy függetlent és hitelest szeretnénk most bemutatni. Az Európai Protestáns Egyházak Közössége (CPCE, 2012) firenzei nagygyűlése 2012-ben Nyilatkozatot fogadott el, mely válasz volt a gazdasági válság kérdéseire. Nézzük megközelítését: „A mostani válság következményeként sok ember fél a jövőtől. Sokakat érint Európában a munkanélküliség, a csökkenő jövedelemszint, a jóléti szolgáltatások visszafogása és a megszorító intézkedések, melyek hatással vannak a közszolgáltatások finanszírozására és a növekvő szegénységre. Az egyik legaggasztóbb folyamat a fiatalok munkanélküliségének különösen magas aránya, amely sok országra jellemző. A mélyen gyökerező egzisztenciális aggodalom és a jövőbeli kilátások teljes hiánya miatt tömegek vonulnak az utcára.

A CPCE, 2012 Nagygyűlése tisztában van azzal, hogy ezekre a problémákra nincsenek egyszerű válaszok, nincs egyetlen gyógymód, melyet alkalmazni lehetne,

főként úgy, hogy Európa gazdasága és pénzügyi piaca ennyire szoros kapcsolatban áll a globális gazdasági és piaci szereplőkkel. Mind a saját országainkban, mind az egész világon a szegények és a gazdagok közötti szakadék egyre nő. A válság nem csak Európában, de az egész világon szedi áldozatait. Minden a helyzet megoldására tett javaslatot alaposan mérlegelni kell a tekintetben, hogy milyen hatékonyan segítik a leginkább érintett embereket és társadalmakat, milyen lehetséges hatással bírnak az európai integráció stabilitására és mennyiben járulnak hozzá a globális szolidaritás előmozdításához.” (CPCE, 2012)

A Nyilatkozat több igen jelentős állásfoglalást is tartalmazott:

- **Bátorság az igazsággal való szembenézéshez.** Ebben megkérdőjelezi „azt a kizárólagos igénnyel hangoztatott álláspontot, amely szerint az aktuális politikai stratégia az egyetlen megoldás a válságra. azt a kizárólagos igénnyel hangoztatott álláspontot, amely szerint az aktuális politikai stratégia az egyetlen megoldás a válságra. Lehetnek olyan helyzetek, amikor egy bizonyos megoldás nyilvánvalónak tűnik, mégis az az ideológia, amely csak egyetlen konkrét megoldást támogat, ellentmond az igazságot és szabadságot megalapozó álláspontnak. És azzal fenyeget, hogy aláássa a jövőre nyitott szabadság esélyét. A tanácstalanság vagy bizonytalanság beismerését nem kellene a politikai gyengeség jeleként értékelnünk, hanem épp ellenkezőleg, az erő bizonyítékaként. Pontosan ez az útja annak, hogy az emberek politikába vetett hite újra megerősödjön, az a hit, ami nélkül az európai „projekt” halálra van ítéelve. A válság nem oldódik meg egyik napról a másikra. Az aktuális válsággal való szembenézésnek az a legfőbb célkitűzése, hogy teret nyisson a nagyobb fokú igazságosságra, szolidaritásra és összhangra épülő társadalom létrehozását célzó kreatív cselekvéshez.” (CPCE, 2012)
- **A demokrácia megerősítése.** Ezt többek mellett így indokolja: „Az emberek egyre inkább úgy érzik, hogy távoli erőközpontok döntéseinek vannak kiszolgáltatva. Ez a fejlemény nem végső soron annak köszönhető, hogy a politikai döntéshozatal az elmúlt években növekvő mértékben liberalizálta a pénzügyi szektort és a nyilvános kontrol korábbi formáit lebontotta. A Nagygyűlés meg van győződve arról, hogy a válságot csak úgy lehet hatékonyan és hosszú távon is fenntarthatóan legyőzni, ha az államok Európa szerte minden szinten megerősítik az átláthatóbb és demokratikusabb folyamatokat.” (CPCE, 2012)
- **A társadalmat befolyásoló következmények figyelembevétele.** Melyben a döntések társadalmi hatásainak rendszeres és átfogó elemzését hangsúlyozza: „az EU európai szintű gazdasági kormányzásának aktuális megfogalmazásában, amely az elmúlt két évben túlzott hangsúlyt fektetett a

megtakarításokra és költségvetési konszolidációra, a társadalompolitikai célok tényleges mérlegelése nélkül”. (CPCE, 2012)

- **Igazságos adópolitika.** „Általánosságban túl kevés figyelem hárul a fiskális politikai megoldásokra a megszorításokhoz képest, a költségvetési konszolidációra szolgáló eszközök mérlegelésekor. ... hatékony és szigorú intézkedések szükségesek az adókerülés és adócsalás felderítésére és leküzdésére, és meg kell erősíteni, illetve ki kell bővíteni az adóhatóságok működését.” (CPCE, 2012)
- **Pénzüi piacok szabályozása.** „Magától értetődő, hogy a bankokat és pénzügyi piacokat érintő tervezett szabályozás kulcsfontosságú, nem csak az Európai Unió, de az egész kontinens jövője szempontjából. ... A pénzügyi és banki szektor folyamatos ellenőrzést, etikailag megalapozott szabályozást igényel, hatékony és jól érvényesíthető eszközökkel.” (CPCE, 2012)
- **„Nem” az újjáéledő nacionalizmusra.** Ebben felhívják a figyelmet arra, hogy az általános bizalmatlanság a populizmusnak táptalajává válhat.
- **Gazdasági modellek újragondolása.** Mely arról, szól, hogy a gazdasági növekedés mindenek fölé helyezése helyett a javak új igazságosabb elosztásra, a biztonságos foglalkoztatásra, a stabil szociális rendszerekre, a jó közszolgáltatásokra és végső soron a fenntartható gazdaságra, a Föld (a teremtett világ) megőrzésére helyezi a hangsúlyt.
- **Felszólítás az európai szolidaritásra.** Ebben a béke, a szabadság és az igazságos jólét előremozdítása helyezi a hangsúlyt, és felhívja a figyelmet az éghajlatváltozás, a demográfiai változások, a világgazdaság és a politikai átalakulások veszélyeire, melyet túl mutatnak Európa határain.

Az európai társadalmi kihívások független, bibliai alapon nyugvó megismerése után szeretnénk kitérni az európai bankszektor helyzetére.

BIZALOMHIÁNY A PÉNZÜGYI SEKTORBAN

„Semmi kétség afelől, hogy a bankárok és az egész ipar az egyik valaha is történt legrosszabb bizalmi válságot élik át. A 2008-as és 2009-es felfordulás fő szerepet játszott az közbizalom elvesztésében, de a probléma nem ért véget a válság legakutabb fázisával. Még most, hét évvel később is nagyon gyenge a bankszektorba fektetett bizalom. ...De a bizalmatlanság nem korlátozódik magukra a bankokra. Mind a befektetők, mind az ügyfelek kevésbé bíznak a bankszektor korrekt működésében és abban, hogy a felügyelők és szabályozók képesek megelőzni a túlzott kockázatvállalást.

Aggódnunk kéne a bankszektorral szembeni bizalomvesztés miatt, hiszen:

- Gátolja a bankok rendes működését, a források újraelosztását.
- Akadályozza a növekedést.

- Instabilitáshoz és költséges válságokhoz vezet.” (Lautenschlager, 2015)
A bankszektorban a bizalomhiány mindent ellehetetlenít, ugyanis a banki szolgáltatások a kölcsönös bizalomra épülnek. Betétet csak a megbízható intézményekre bíznak a felelős megtakarítók, hitelt csak megbízható adósoknak adnak a bankok, továbbá a számlavezetés, pénzáttétel, stb. szintén a bizalmon alapulnak.

Európa gyors gazdasági fejlődése az ipari forradalommal indult el és a hitelintézeti szektor ekkorra vált képessé olyan mértékű tőkekoncentrációra, mely az iparosítást, a gyárak alapítását lehetővé tette. Azóta minden típusú piacgazdaságban a bankszektor a gazdasági fejlődés mozgatórugójaként és munkahelyteremtőként jelenik meg. (Kovács & Terták, 2016, p.23.) Azaz a bankszektor a bizalom visszaszerzése nélkül nem tudja alap funkcióit megfelelően betölteni, mely visszafogja az általános gazdasági fejlődést. Azaz a bizalom helyreállítása nem csak a bankszektornak, hanem a hasonlóan bizalmatlansággal sújtott felügyeleti és szabályozó hatóságoknak, továbbá a kormányoknak is érdekük.

Ennek a folyamatnak része a banki szabályozási és felügyeleti reform. Ez érintette a tőke- és likviditás szabályozást, a kockázatok kezelésének és menedzselésének kérdéseit, a vezetői felelősséget és ösztönzéseket, a stressz teszteket és az ezzel kapcsolatos elvárásokat. A felügyelet – részben elfedve a korábbi hiányosságokat és lazaságokat – a korábbinál sokkal alaposabbak, szigorúbbak lettek. Ennek a társadalom számára is érzékelhető eleme a fogyasztóvédelem megerősítése.

A bankszektor feladta a bizalom helyreállításában: „Először is, a bank vezetése járható üzleti modelleket kell, hogy kialakítson, egyértelmű, hosszútávú perspektívákkal. A közelmúlt válságai annak eredménye, hogy a bankok magas, de kockázatos, rövidtávú hozamokat céloztak meg, ahelyett, hogy az ugyan alacsonyabb, de stabilabb, hosszútávú hozamot választották volna. A bankoknak ismét az alapfunkcióikra kellene hangsúlyt fektetniük, azaz:

- értékes befektetési lehetőségeket biztosítani a megtakarítók számára, védettséget biztosítva a likviditási kockázatoktól, valamint
- forrásokat biztosítani azoknak, akiknek szükségük van rá és eközben értékelni, nyomon követni hitelképességüket.

... Másodszor, a bank vezetősége illetve elnöksége felelősségtudattal kell, hogy tartozzon a bank egyéni kockázati kultúrájának fejlesztéséért, hogy ezáltal, a bank a hosszútávú üzleti perspektíva szem előtt tartásával tudja kezelni a kockázatokat, s az átláthatóságot és a felelősségre vonhatóságot támogassa.

Minden banknak szüksége van egy erős kulturális alapra: ez testesíti meg a bank lényegét, törekvéseit és magában foglalja, hogy egy profit-orientált szervezetről van szó. Mindezt viszont a nélkül teszi, hogy elhanyagolná a bank közét a nemzeti gazdaságok jólétéhez, illetve mind az egyén, mind a vállalatok finanszírozásához.

- Ez az erős kulturális alap közös értékrendként kell, hogy szolgáljon az egész szervezeten belül.

- Ezekre az alapokra építve, minden banknak kell, hogy legyen egy egyértelmű kockázati politikája, amely segíti őt üzleti céljainak elérésében. Ugyanakkor ennek a politikának biztosítania kell azt, hogy az intézmény azon kockázatvállalási tevékenységei, melyek meghaladják kockázati étvágát, felismerhetőek és időben intézhetőek legyenek.
- Ezt ki kell, hogy egészítsék azok az egyértelmű irányítást meghatározó folyamatok és kötelezettségek, amelyek a döntéshozáshoz, kockázatkezeléshez és auditáláshoz szükségesek.
- Végül, egy banknak szüksége van olyan jól működő kommunikációs mechanizmusokra és informatikai rendszerekre, amelyek összekötik döntéshozó, kockázatkezelési és ellenőrző szerveit, hogy így az információ eljuthasson oda, ahol szükség van rá, valamint, hogy a bank céljai, politikája és értékei átláthatóak legyenek és tudatosuljanak intézményen belül.

Egy már létező kultúrának, illetve egy szervezet gondolkodásmódjának a megváltoztatása egyértelműen nagy kihívás – főleg akkor, mikor az egész bankszektornak átfogó módon újra kell gondolnia azokat az értékeket és kultúrát, amit képvisel. ...

Harmadszor, a bankok felsővezetői és igazgatóságai megfelelő ösztönző módszereket kell, hogy kialakítsanak szervezeteiken belül – köztük javadalmazási politikákat is – a hosszútávú perspektívák elősegítéséhez. ...A banki vezetőknek meg kell győzniük a társadalmat arról, hogy megjutalmazzák a társadalomnak kedvező magatartást, míg ellenkező esetben hiteles szankciókat rónak ki, a legfelsőbb körökben is. A legfontosabb, hogy az emberek elhiggyék, hogy a vezetők valóban felelnek beosztottaik magatartásáért.

A közvélemény megváltoztatásához a banki dolgozóknak hinniük kell a fenntartható üzleti modellekben és az etikus magatartás értékében. Ebben a tekintetben a felülről kapott hangnem kulcsfontosságú – az üzenet tartalma ez kell, hogy legyen: nem minden, ami legális helyénvaló és a bank csak helyénvaló üzletekben érdekelt.” (Lautenschlager, 2015)

A végső tulajdonosokról külön szót kell ejteni, különösen az olyan országok esetében, ahol a külföldi/távoli tulajdonosok a bankszektor meghatározó tulajdonosai. Ilyen esetben a leánybank tevékenységét a központi, tulajdonosi elvárásoknak való maradéktalan megfelelés hatja át. A túlzott profit elvárások, ebbe illeszkedett közép-európában a devizahitelek gyors és nagymértékű elterjedése, rendszerszintű pénzügyi kockázatot hozott a térségbe, mely a bizalmi faktor drasztikus csökkenését eredményezte. A távoli tulajdonosoknak is el kell fogadniuk, hogy a globalizált gazdasági és politikai környezetben a bankszektornal szembeni elvárások, felelősségi kérdések jelentősen nem térhetnek el az anyabank és a távoli leánybankok esetében.

A felsorolt változások és feladatok sok-sok munkával, fáradtsággal, a profit egy részéről való lemondással, azaz jelentős költséggel is járnak.

A BIZALOMHIÁNY FELOLDÁSA A PÉNZÜGYI SZEKTORBAN

Az eddig elmondottak kapcsán két út lehetséges. Tovább menni a válság előtti úton vagy változtatni rajta. „A bizalom nélkülözhetetlen a bankszektor számára, nélküle a bankok nem működhetnek rendesen. Ez tehát, nem csak hátráltatja a gazdaságot, de magukat a bankokat is negatívan befolyásolja.

Több olyan csatorna van, amelyeken keresztül a bizalom hiánya negatívan befolyásolja a bankokat. Először is kiváltó oka lehet a válságoknak. ...

Másodszor, a bizalom hiánya negatívan befolyásolja a szabályozók és bankok viszonyát: ellenségesebbé válnak érintkezéseik. A szabályozók kevésbé hajlandóak a bankárokat meghallgatni, üzleteléssel kapcsolatos nézeteiket elfogadni, számításba venni.

Harmadszor, a bizalom hiánya néhány bank, bankár felé, negatív érzéseket kelthet az egész ipar iránt, ez pedig negatív hatással lehet az üzletekre.” (Lautenschlager, 2015)

Negyedszer meg kell érteni a társadalom előítéletek által determinált hangját. A pénzügyi kultúrával és tudással kapcsolatos kutatások és felmérések elképesztő eredményeket adtak.

A középiskolás diákok gyakorlatban alkalmazható tudásszintje alacsony. (Kovács & Révész & Ország, 2014) „A felsőoktatás „nem garancia” a pénzügyi műveltségre. A felsőfokú végzettséggel rendelkezőknek csupán 49%-a tudott helyesen válaszolni három egyszerű pénzügyi kérdésre.” (Ország 2017, p. 38., és Bassa Scheresberg 2013). „Csupán minden negyedik család készít költségvetést, illetve tendenciaszerűen csökkent a kamatszámítással kapcsolatos pénzügyi feladatokat helyesen megoldani tudók arány is” (Németh at al, 2016. p.7.) Az OECD 30 országra kiterjedő felmérése szerint Magyarország a 30. a rendszeres takarékoskodásban és a családi költségvetés megtervezésében (OECD, 2016). Az előítéletek, köztük a bankellenesség egyik táptalaja a tudatlanság. „A pénzügyi ismeretek részleges vagy általános hiánya a nehézségek, válsághelyzetek jelentkezése esetén társadalmi elégedetlenséget, a pénzügyi intézményekkel kapcsolatos bűnbakkeresést és azok morális megítélésének zuhanását hozhatják magukkal. Az elmúlt években szinte minden európai országban láttunk ilyenre példákat sajtó cikkek, utcai megnyilvánulások, tüntetések és demonstrációk formájában.” (Kovács, 2015)

A pénzügyi kultúra és tudás növelése tehát csökkenti a negatív előítéleteket, segíti a bizalom és a reputáció visszaállítását, segíti a természetes gazdasági folyamatok működését és ezek által a gazdasági fejlődést.

KIHÍVÁSOK A PÉNZÜGYI KULTÚRA TERÜLETÉN

A fejlesztendő pénzügyi kultúra és tudás fogalmát több kutató próbálta meghatározni. Lásd például: (Béres, 2013) és (Hung & Parker & Yoong, 2009). A megközelítési formák kapcsán metszetként a következő meghatározások adódtak:

- A megszerzett pénzügyi tapasztalatok.
- A megszerzett pénzügyi tudás és annak alkalmazási képessége.
- Az alapvető pénzügyi folyamatok megértése.

Természetesen ezen messze túlmutató meghatározásokkal is találkozhatunk, így pl. a megalapozott és tudatos döntések meghozatalának képessége ((Mak–Braspenning, 2012). Azonban a realitás az, hogy a felsorolt három pontnál érdemes megállni.

Ezt a megvalósítható célt tűzte maga elé az Európai Bankföderáció amikor létrehozta a pán-európai Money Week eseménysorozatot, melynek keretében évente egy-egy tematikus hétre koncentrálni mutatja be az általános- és középiskolás diákoknak az alapvető pénzügyi ismereteket.

A pénzügyi ismeretekkel kapcsolatos kutatások lényeges megállapítása az – ahogy az eredményeknél már idéztük is –, hogy az elméleti képzés e területen önmagában nem elegendő. Általános következtetés az, hogy a pénzügyi kultúra és tudás hatékonyan és maradandóan csak tapasztalati úton sajátítható el. A tapasztalat megszerzésében a családnak, a barátoknak, a médiának, az iskolának, az államnak, a fogyasztóvédelemnek van döntő szerepe. (Gortsos, 2016, p.18.) Ennek figyelembe vételével változatos tartalommal kerülnek összeállításra a pán-európai Money-week eseményei, így a tanórák mellett pénzügyi témájú versenyek, vetélkedők, kisfilmek, sajtó beszélgetések, szakmai és tudományos konferenciák, könyvbemutatók, stb. kerülnek megrendezésre.

ÖSSZEGZÉS

A teljes pénzügyi rendszerrel (beleértve a pénzintézeteket, a szabályozókat és a felügyelőket) szemben kialakult bizalom hiány visszafogja a hitelintézeti szektor tevékenységét, mely ma a nemzetgazdaságok fejlődését korlátozza le. Az előítéletek leépítésének és a bizalom visszaszerzésének egyik útja a pénzügyi kultúra fejlesztése, mely a hitelintézetek és az állam együttes érdeke, ezért közös szerepvállalásra van szükség. Ennek egyik formája a pán-európai Money-week, mely az iskolások esetében vállal előre mutató szerepet. Amennyiben sikerül a pénzügyi kultúrával kapcsolatos elkötelezettséget, tudományos aktivitást és a széles körű összefogást fenntartani, akkor lesz rá esély, hogy a következő ciklikusan bekövetkező válság idején a társadalom már éretten tudjon reagálni és ezzel tudja a válság hatásait csillapítani.

FELHASZNÁLT IRODALOM

de Bassa Scheresberg, Carlo (2013) "Financial Literacy and Financial Behavior among Young Adults: Evidence and Implications," Numeracy: Vol. 6 : Iss. 2 , Article 5. DOI: <http://dx.doi.org/10.5038/1936-4660.6.2.5>. letölthető: <http://scholarcommons.usf.edu/numeracy/vol6/iss2/art5>

Béres, András (2013): A pénzügyi kultúra – mi is ez valójában?, 2013. június 20., letölthető: <http://www.penzugyiszemle.hu/vitaforum/a-penzugyi-kultura-mi-is-ez-valojaban>

CPCE (Európai Protestáns Egyházak Közössége) (2012): Szabadon a Jövőért. Felelősségvállalás Európáért, Firenzei nagygyűlés nyilatkozata, 2012. november 15., letölthető: <http://www.reformatus.hu/mutat/szabadon-a-jovoert-felelossegvallalas-europaert/>

Gortsos, Christos (2016): Financial Inclusion: An Overview of its Various Dimensions and the Initiatives to Enhance its Current Level, European Center of Economic and Financial Law, Working Paper Series No 2016/15, www.ecefil.eu

Hung, A. Angela & . Parker, M. Andrew & Yoong, Joanne (2009): Defining and Measuring Financial Literacy, RAND Corporation, 2009. szept. 23. letölthető: http://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/working_papers/2009/RAND_WR708.pdf

Kovács, Levente (2015): A pénzügyi kultúra Európában, Magyarországon és a Miskolci Egyetemen, "Mérleg és Kihívások" IX: Nemzetközi Tudományos Konferencia „e”-tanulmánykötet, Miskolci Egyetem, 2015. október 15. ISBN 978-963-358-098-1

Kovács, Levente & Terták, Elemér (2016): Financial Literacy, Kiadó: Verlag Dashöfer, Pozsony/Bratislava, p. 112. ISBN: 978-80-8178-016-5, letölthető: <http://www.bankszovetseg.hu/hirek-aktualitasok/kovacs-tertak-financial-literacy-4018>

Kovács, Péter & Révész, Balázs & Ország, Gáborné (2014): A pénzügyi kultúra és attitűd mérése, "Marketing megújulás" konferencia tanulmánykötet, Szeged, 2014.08.27-2014.08.29. pp. 439-447. (ISBN:978-963-306-312-5)

Lautenschläger, Sabina (2015): Reintegrating the banking sector into society: earning and reestablishing trust, 7th International Banking Conference, Milan, letölthető: <https://www.ecb.europa.eu/press/key/date/2015/html/sp150928.en.html>

Mak, Vanessa & Braspenning, Jurgen (2012): Errare humanum est: Financial Literacy in European Consumer Credit Law, Journal of Consumer Policy, 2012. szeptember, Vol: 35/ 3, pp. 307–332.

Németh, E. – Jakovác, K. – Mészáros, A. – Kollár, P. – Várpalotai, V. (2016): Pénzügyi kultúra fejlesztési programok felmérése, Kutatási jelentés, 2016. április letölthető: https://www.asz.hu/storage/files/files/Publikaciok/Elemzesek_tanulmanyok/2016/penzugyi_kult_fejl_programok.pdf?ctid=976

OECD (2016): International Survey of Adult Financial Literacy Competencies, letölthető: <http://www.oecd.org/finance/oecd-infe-survey-adult-financial-literacy-competencies.htm>

Ország, Gáborné (2017): A hazai középiskolások pénzügyi kultúrájának vizsgálata, Ph.D. értekezés, Szegedi Tudományegyetem Közgazdaságtani Doktori Iskola

A BEFEKTETÉSI ÓRA ÉS A MAGYAR LAKOSSÁG MEGTAKARÍTÁSI SZERKEZETÉNEK VÁLTOZÁSA A VÁLSÁG ELŐTT, ALATT ÉS UTÁN

Bozsik Sándor

egyetemi docens

Miskolci Egyetem, Pénzügyi és Számviteli Intézet

pzbozsi@uni-miskolc.hu

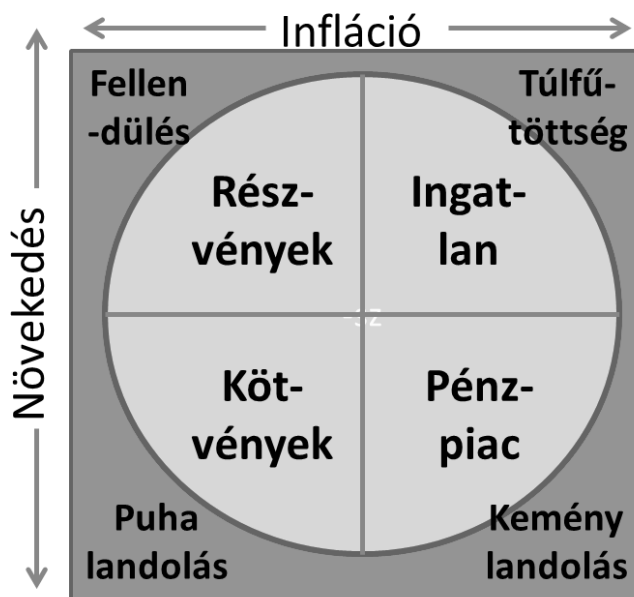
ÖSSZEFOGLALÁS

A 2008-ban kitört és 2013-tól megszűnő pénzügyi válság kiváló lehetőséget kínál az elemzőknek arra, hogy a gazdaság szereplőinek reakcióit megfigyelhessék. Ugyanis a válság egy hosszú virágzási periódusnak vetett hirtelen, 2008 októberében véget és a pénzügyi válság meglehetősen gyorsan csapott át Észak-Amerikában és az Európai Unióban általános mély gazdasági válságba 2009 folyamán. A cikk azt vizsgálja, hogy hogyan változott a magyar lakosság megtakarítási szerkezete közvetlenül a válság előtt, alatt és után, és a magyar lakosság reakció megfelel-e a közgazdaságtanban befektetési óraként jelzett elmélet által elvártnak. A cikk megállapítása az, hogy a magyar lakosság befektetési szokásaiban nagy az inercia, éves-több éves késéssel reagál a gazdasági ciklusokra, ami szükségesé teszi a pénzügyi kultúra fejlesztését.

1. A BEFEKTETÉSI ÓRA

A befektetési óra egy elméleti modell arra, hogyan kell egy befektetőnek átrendeznie a portfólióját a gazdaság különböző ciklusaiban. A befektetési óra egy tapasztalati vizsgálaton alapszik. Amerikai kutatók megnézték, hogy a gazdasági ciklus egyes fázisaiban milyen befektetési fajták bizonyultak a legjobbnak múltbeli adatok alapján. Nagyon sok befektetési óra látott napvilágot, ezek közül a két leghíresebb a Fidelity és a Merrill Lynch befektetési órája.

Történelmileg a Merrill Lynch befektetési órája volt az első (Merrill, 2014), amit az alábbiakban szemléltetek:

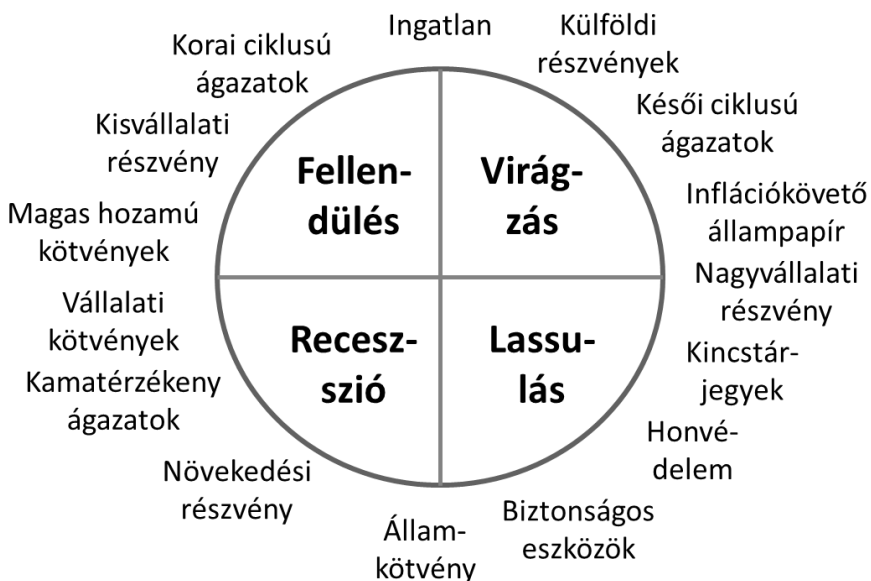
1. ábra: A Merrill Lynch befektetési órája
 Forrás: Merrill, 2014 – saját szerkesztés

A modell négy gazdasági ciklust különböztet meg (Riksen, 2006).

1. Az infláció átlagosnál magasabb és a gazdasági növekedés az átlagosnál nagyobb (jobb felső sarok). – Ekkor az ingatlanok (ingatlanalapok) ára gyorsan emelkedik, mivel az embereknek nő a jövedelmük, a hitelekhez könnyű a hozzáférés és a terjedő befektetői optimizmus miatt nő a kereslet a lakáspiacon és az üzleti ingatlanok iránt is.
2. Az infláció átlagosnál magasabb, és a növekedés az átlagosnál kisebb (kemény landolás). – A stagflációt általában valamilyen importjóságnak (pl. olaj) árának drámai emelkedése okozza, ami az importőr országoknak jelentős cserearány-romlást okoz. További ok lehet az exportpiacok hirtelen beszűkülése is, vagy az exporttermékek árának csökkenése. A romló profitkilátások a nemzeti valuta leértékelődésével és a beruházások visszafogásával párosulnak. A munkanélküliség nő. Ebben az esetben a megfelelő befektetés a rövid lejáratú bankbetét és állampapír. Az emelkedő inflációt ugyanis gyorsan követi ezek kamatlábának emelkedése. Mivel a cserearányromlás a szuverén adósság kockázatát is növelheti, még a rövid lejáratú állampapírok is jelentős reálkamatot hordozhatnak.

3. Az infláció átlagnál alacsonyabb és a növekedés is az átlagosnál kisebb (puha landolás – klasszikus túltermelési válság). – A recessziót elsősorban a bankok hitelezési kedvének drámai csökkenése váltja ki. A bankrendszer sok rossz hitelt halmoz fel, és a romló tőke megfelelés miatt a hitelképes vállalkozásokat sem képes finanszírozni. Ezt először a magas tőkeáttétellel működő szektorok érzik meg (autóipar, építőipar), aztán a válság fokozatosan áterjed a gazdaság egészére. Mivel az inflációval a nominális kamatlábak folyamatosan csökkennek, a megfelelő befektetés az alacsony kockázatú, de fix kamatozású hosszú lejáratú állampapír.
4. Növekedés az átlagosnál nagyobb, az infláció az átlagosnál kisebb (fellendülés válság után). – Az infláció csökkenése ekkor megáll, de a hosszú recesszió miatt a részvények ára történelmi mélypontra van. Ekkor érdemes részvényekbe fektetni a pénzt, elsősorban olyan ágazatok részvényárai emelkednek a legnagyobb mértékben, amelyek a klasszikus recesszióban a legnagyobb mértékben csökkentek (banki, feldolgozóipari részvények).

A Merrill Lynch eredeti befektetési órájának van egy kifinomultabb változata is, amely már nem négy, hanem a klasszikus óra számlapjának megfelelő 12 különböző befektetési lehetőséget sorol fel.

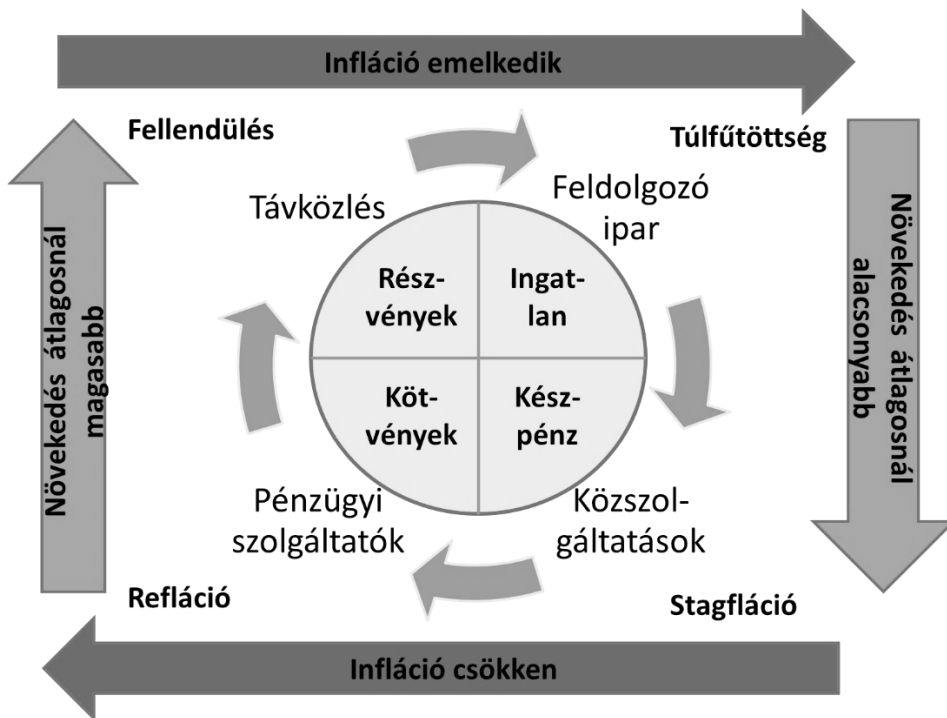

2. ábra: A Merrill Lynch kifinomult befektetési órája

Forrás: Boesler 2012, saját szerkesztés

Most a négy gazdasági ciklus a befektetési óra számlapján található. A befektetésfajták pedig az óra számlapján vannak feltüntetve. Az óra számtalan különböző fajta befektetési lehetőséget sorol fel és alapvetően az USA gazdaságára van kalibrálva.

A másik befektetési órát a Fidelity nevű bróker cég fejlesztette ki. Az ajánlott befektetési célok tekintetében nincs nagy különbség a két cég között, lényeges eltérés az egyes ciklusok elnevezésében és a gazdasági ciklusok definiálásában van.

3. ábra: A Fidelity befektetési órája
 Forrás: Fidelity, 2017 - saját szerkesztés

A gazdasági ciklusokat ebben a modellben nem az infláció átlaghoz képesti eltérése határozza meg, hanem az infláció változása. A befektetési órán szerepelnek az egyes ciklusokban ajánlott részvények fajtái. Így

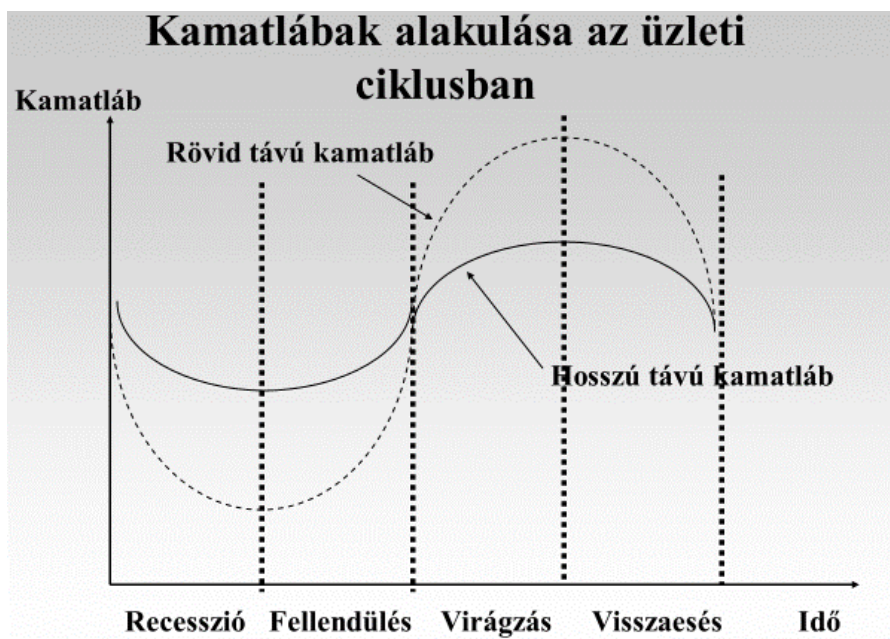
1. túlfűtöttség esetében feldolgozóipari papírokat,
2. stagfláció esetében közműszolgáltatók osztalékorientált részvényeit,
3. refláció idején bankpapírokat, míg
4. fellendülés idején távközlési vállalatok részvényeit

érdemes vásárolni.

A befektetések időzítése akkor az optimális, ha a ciklus elején történik meg. A ciklusváltásokat pedig a hozamgörbe statisztikák mutatják meg.

2. HOZAMGÖRBE ALAKJA A GAZDASÁGI CIKLUSOKBAN

A hozamgörbe az azonos kockázatú értékpapírok évesített hozamait ábrázolja az átlagos lejáratuk (duráció) függvényében. Ha feltételezzük, hogy a rövid és hosszú lejáratú hozamok is reagálnak a gazdasági ciklusokra (gazdasági növekedés idején nőnek, visszaesés idején csökkennek), továbbá feltételezzük, hogy a hosszú lejáratú hozamok kevésbé érzékenyek a ciklusok ingadozásaira, akkor a hozamok az alábbi ábra szerint alakulnak. (Boehm, 1999)

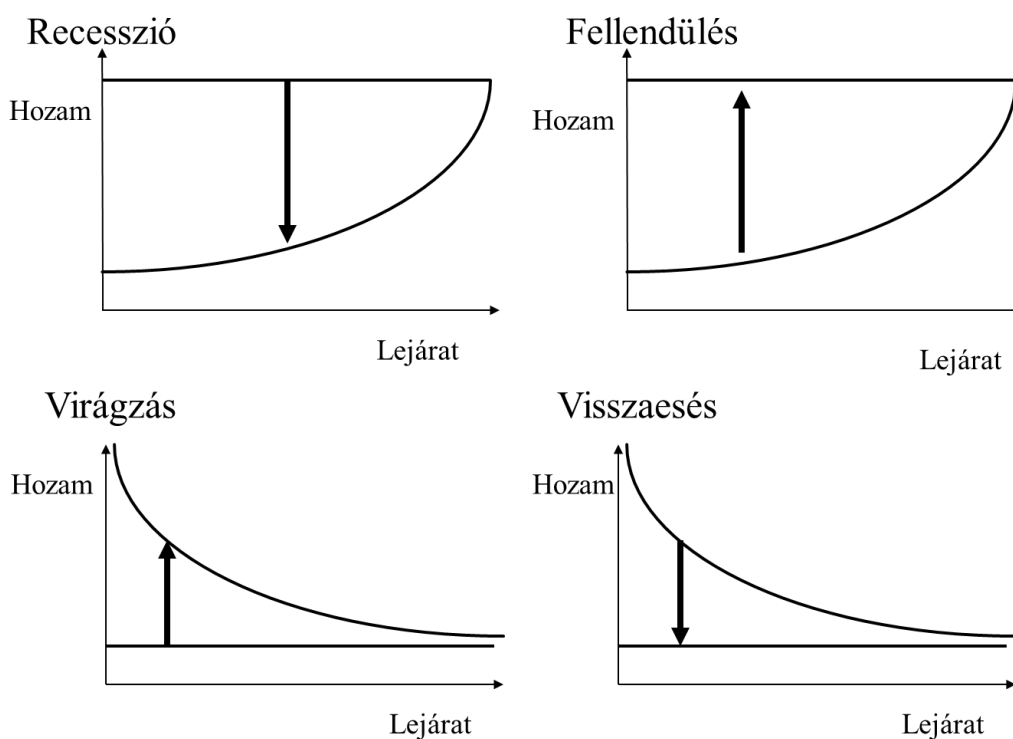
4. ábra: A kamatlábak viselkedése a gazdasági ciklusok alatt

Forrás: Boehm - saját szerkesztés

A fenti ábrából a négy gazdasági ciklusban a hozamgörbe alakja és a hozamok alakulása már könnyen leképezhető.

1. Recesszió idején a hozamok esnek és a hozamgörbe laposból emelkedővé válik.
2. Fellendülés idején a hozamok emelkednek és a hozamgörbe emelkedőből folyamatosan lapossá válik.
3. Virágzás idején a hozamok tovább emelkednek, de a hozamgörbe ereszkedő lesz.
4. Visszaesés idején a hozamok esnek és a hozamgörbe ereszkedőből lapossá válik.

Az alábbi ábra mutatja a hozamgörbe alakját a gazdasági ciklusokban. (Boehm, 2001)

5. ábra: Hozamgörbe alakja a különböző gazdasági ciklusokban

Forrás: Boehm - saját szerkesztés

3. A HAZAI MEGTAKARÍTÁSOK/BEFEKTETÉSEK TRANZAKCIÓINAK ALAKULÁSA

A Magyar Nemzeti Banknak van egy adatszolgáltatása (MNB, 2017a), amely a háztartások részletes pénzügyi számláit tartalmazza a pénzügyi szolgáltatók adatszolgáltatása alapján. A kimutatás negyedévente készül és nem csak az állományi adatokat tartalmazza, hanem az állományi változásokat meg is bontja átértékelődésből és a tranzakciókból származó változásokra. Az adatszolgáltatás 1989 utolsó negyedétől kezdve tartalmaz adatokat.

Az adatszolgáltatás adatait abból a szempontból vizsgáltam, hogy a 2008-as pénzügyi válság környezetében lévő teljes gazdasági ciklusra vonatkozóan teljesülnek-e a befektetési óra által várt befektetési minták és ha teljesülnek, milyen gyorsan reagál a lakosság a gazdasági ciklus változásaira. Egy teljes gazdasági ciklust vizsgáltam, aminek korszakhatárait a következőképpen határoztam meg:

1. Túlfűtöttség (2002-2006) – a korszakra 4-7 % között váltakozó infláció, a gazdaság természetes növekedési rátájánál gyorsabb (4%-5%) gazdasági növekedés, növekvő belső és még gyorsabban növekvő külső eladósodás jellemző.
2. Visszaesés, stagfláció (2007-2008) – a gazdasági növekedés a természetes ráta alá süllyed (az évi 1%-ot sem éri el), gyakorlatilag stagnál, az infláció 6-8%-ra nő, a belső és külső eladósodás tovább nő.
3. Recesszió (2009-2012) – a gazdaság visszaesik, vagy stagnál, az infláció mérséklődik, a belső adósság stagnál, a külső jelentős mértékben csökken.
4. Élénkülés, fellendülés (2013-) – Mérsékelt gazdasági növekedés, nagyon alacsony infláció (bizonyos időszakokban defláció), tovább csökkenő külső és mérsékelten csökkenő belső adósságállomány. (MNB, 2017b)

Először vizsgáljuk meg azt, hogy az egyes korszakokban melyek voltak a legjellemzőbb tranzakciók. A táblázat első sora milliárd forintban mutatja a lakossági megtakarítási/befektetési állomány változását, a táblázat további sorai a befektetési óra szempontjából releváns befektetéseket mutatják.

1. Táblázat: A magyar megtakarítások változása a pénzügyi eszközök %-ban

Ciklus	Túlfűtöttség	Stagfláció	Recesszió	Fellendülés
Pénzügyi eszközök MFT	8 357 060	3 592 928	4 510 814	4 877 727
Pénzügyi eszközök	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
Készpénz és betétek	39,8%	50,0%	36,8%	10,4%
Készpénz, forint	7,3%	7,7%	13,0%	27,2%
Készpénz, deviza	1,5%	4,3%	-4,5%	0,0%
Betétek hitelintézeteknél, forint	28,4%	30,2%	26,3%	-19,5%
Betétek hitelintézeteknél, deviza	1,1%	6,0%	-8,6%	1,7%
Betétek központi kormányzatnál	0,0%	0,2%	0,9%	0,2%
Betétek külföldön	1,4%	1,6%	9,7%	0,9%

Forrás: MNB, saját szerkesztés

A befektetési óra elmélet szerint a pénzpiaci eszközöknek stagfláció idején kell domináns befektetésekké lenniük, és látjuk, hogy nálunk is ez volt a helyzet. A 2007-2008-as időszakban a pénzügyi eszköznövekedés 50%-a innen származott. Az elméletnek viszont ellentmond, hogy fellendülés idején ennyire megnőjön a készpénz-állomány. Ennek a magyarázata vélhetően az alacsony infláció és a magyar bankolás magas költségei lehetnek, hiszen ebben az időszakban a bankbetétállomány csökken.

2. Táblázat: A hitelviszonyt megtestesítő értékpapírok változása a pénzügyi eszközök %-ban

Ciklus	Túlfűtöttség	Stagfláció	Recesszió	Fellendülés
Pénzügyi eszközök	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
Hitelviszonyt megtestesítő értékpapírok	4,7%	3,9%	27,1%	45,7%
Központi kormányzat rövid lejáratú értékpapírai	2,5%	-4,5%	7,6%	42,4%
Központi kormányzat hosszú lejáratú értékpapírai	0,8%	1,3%	8,0%	16,1%
Nem pénzügyi vállalatok értékpapírai	0,1%	0,0%	0,4%	-0,2%
Hitelintézetek értékpapírai	1,4%	5,1%	9,6%	-12,1%
Külföld által kibocsátott értékpapírok	0,4%	1,8%	0,4%	0,3%

Forrás: MNB, saját szerkesztés

A fix kamatozású állampapírok állományának a befektetési óra szerint a recesszióban kellene dominánsnak lennie a lakossági megtakarítási szerkezetben. Ezzel ellentétben viszont igazán népszerűek 2013 óta lettek az állampapírok. Ennek oka valószínűleg a PMAK és PEMAK kötvények megjelenése volt, melyek a bankbetéteket felülmúló inflációkövető hozamukkal attraktív hozamú és kockázatmentes befektetésnek számítanak egy alacsony inflációs környezetben.

3. Táblázat: Részesedést megtestesítő befektetések a lakosság pénzügyi eszközeinek a %-ban

Ciklus	Túlfűtöttség	Stagfláció	Recesszió	Fellendülés
Pénzügyi eszközök	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
Részesedések és részesedések	17,6%	10,9%	2,0%	30,1%
Részesedések nem pénzügyi vállalatokban	1,8%	-2,8%	-4,3%	3,6%
Részesedések pénzügyi vállalatokban	0,0%	4,8%	-1,9%	-1,2%
Részesedések külföldi vállalatokban	3,8%	7,5%	-2,0%	2,4%
Belföldi befektetési jegyek	11,3%	0,4%	12,5%	24,8%
Külföldi befektetési jegyek	0,7%	1,0%	-2,3%	0,5%
Biztosítástechnikai tartalékok	28,5%	34,9%	-115,6%	7,3%
Nem életbiztosítási díjtartalékok	1,7%	1,3%	-0,5%	0,6%
Életbiztosítási díjtartalékok	7,9%	8,6%	-2,7%	2,4%
Nyugdíjpénztári díjtartalékok	18,9%	25,0%	-112,4%	4,2%
Magánnyugdíjpénztári díjtartalékok	14,0%	20,2%	-118,9%	0,3%
Egyéb pénztári díjtartalékok	4,9%	4,8%	6,5%	3,9%

Forrás: MNB, saját szerkesztés

Az elmélet szerint a fellendülés idején kellene a részesedéseknek dominálni a piacot, nálunk azonban túlfűtöttség idején áramlott ide %-osan a legtöbb pénz (17,6%+28,5%= 46,1%). Fellendülés idején mért 37,8%-os érték csak a második helyre elég az állampapírok mögött. A jelenség mögött a magán-nyugdíjpénztári megtakarítások államosítása és a 2013-óta bekövetkező brókerbotrányok sorozata állhat.

Az ingatlanba irányuló befektetéseket az MNB adatszolgáltatásából nem tudjuk közvetlenül mérni, a kimutatás megmutatja viszont az ingatlanvásárlásra felvett

hitelek változását. Mindazonáltal az ingatlanhitel felvételi kedv változásából következtethetünk az ingatlanbefektetés népszerűségének változására is.

4. Táblázat: Pénzügyi kötelezettségek változása a pénzügyi eszközök változásának %-ban

Ciklus	Túlfűtöttség	Stagfláció	Recesszió	Fellendülés
Pénzügyi eszközök	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
Kötelezettségek	69,0%	81,0%	-94,2%	-39,2%
Hitelek	63,7%	77,8%	-99,8%	-39,1%
Ingatlanhitelek	32,0%	28,0%	-50,1%	-15,6%
Fogyasztási és egyéb hitelek	29,8%	49,0%	-48,9%	-22,9%
Egyéb hitelek	1,9%	0,8%	-0,8%	-0,5%
Egyéb tartozások	5,3%	3,3%	5,9%	0,8%
Nettó finanszírozási képesség/igény	31,0%	19,0%	194,2%	139,2%

Forrás: MNB, saját szerkesztés

Az ingatlanberuházásnak és általában a hitelfelvételnek fellendülés és túlfűtöttség esetében kellene jelentősnek lennie. Nálunk azonban a hitelfelvétel a stagflációs időszakban jelentősebb volt, mint a túlfűtöttség idején. A fellendülési időszakban viszont a hitelállomány tovább csökkent, mintha még mindig tartana a recesszió.

4. KÖVETKEZTETÉSEK

A fentiekből az a következtetés adódik, hogy a lakosság ugyan követi befektetési szokásaiban a gazdasági ciklust, azonban jelentős késéssel. Az elméleti modell szerint ugyanis a portfólióátrendezésnek a ciklusnegyed kezdetén kellene bekövetkeznie, nálunk azonban az átrendezés általában a következő ciklusnegyed közepén, végén történik meg. Másrészt megfigyelhető egy bizonyos kockázatkerülő attitűd. A megtakarításra képes lakosság minden ciklusnegyedben előnyben részesíti a likvid és alacsony kockázatú megtakarításokat – a készpénz, bankbetét, rövid lejáratú állampapír „szentháromság” minden korszakban domináns befektetési forma maradt.

Felmerül a kérdés, hogy ennek lehet-e az oka, hogy a magyar gazdaságban nem érvényesülnek azok az összefüggések, amelyek az amerikaiban. Például lehetséges, hogy az ingatlanbefektetés nálunk nem túlfűtöttség idején a legnagyobb hozamú, hanem stagfláció esetén, továbbá a kötvényhozamok fellendülés idején felülmúlják a részvénybefektetés hozamait.

Sajnos a BAMOSZ honlapjáról csak az egyes alapok múltbeli hozamait lehet letölteni, referencia-index hozamokat nem, így nem lehet átfogó képet alkotni róla,

hogy az ingatlanalapok, vagy a pénzpiaci alapok átlagosan hogyan teljesítettek – így ez az összefüggés jelenleg még nem mérhető. (BAMOSZ, 2017)

A pénzpiaci befektetések esetében ezért referenciahozamnak a 3 havi kincstárjegyhozamot, kötvényhozamnak az 5 éves államkötvény-hozamot, részvényhozam esetében a BUX indexből számolt hozamot (BET, 2017), míg ingatlanalap esetében az OTP Ingatlanalap éves hozamainak átlagát számoltam ki a vonatkozó időszakra. Az állampapírhozamokat az MNB hozamgörbe statisztikájából (MNB, 2017c) vett adatokkal átlagoltam. A BUX esetében havi záróárakból számolt logaritmikus hozamok átlagát vettem, az OTP Ingatlanalap esetében az éves hozamok napi átlagával számoltam. A számításokat az alábbi táblázat tartalmazza:

5. Táblázat: Az egyes befektetésfajták átlagos hozama a gazdasági ciklus különböző fázisaiban

Ciklus	Túlfűtöttség	Stagfláció	Recesszió	Fellendülés
Pénzpiaci hozam	8,40%	8,25%	6,61%	1,95%
Kötvényhozam	7,72%	8,14%	7,84%	3,47%
Részvényhozam	26,7%	-4,84%	-2,85%	10,98%
OTP Ingatlanalap hozama	9,51%	5,34%	2,25%	4,32%

Forrás: MNB, bamosz.hu, bet.hu

Látható, hogy a befektetési óra a magyar piacot illetően csak az ingatlanok esetében tévedett. Az átlagos BUX hozam felülmúlta fellendülés idején az OTP ingatlanalap hozamát, de ez akár amiatt is lehetett, hogy az alap a vonatkozó időszakban alulteljesített. A fenti táblázatból mindenestre látszik, hogy a befektetési órának megfelelő összefüggés Magyarországon is érvényesült a vonatkozó időszakban, tehát a magyar lakosság ciklusokra való lassú reakcióját nem magyarázza a befektetések nemzetközi összefüggésektől való eltérése.

Természetesen az adatokból csak a tények olvashatók le, az okok nem (ezt esetleg egy kérdőíves felmérés tudná feltárni), de néhány lehetséges okot felsorolok.

1. A pénzügyi kultúra alacsony foka. Jellemző, hogy befektetési órával kapcsolatos magyar nyelvű szakirodalmat nem találtam a Google Tudós felületén. (Beírva a „befektetési óra” kifejezést, a keresés nem eredményezett egy találatot sem.) Ezt a feltételezést alátámasztják az elmúlt években végzett, a magyarországi pénzügyi kultúrával kapcsolatos kutatások is. (Kovács & Terták, 2016)

2. Befektetési alapkezelőkkel szembeni bizalmatlanság – magasabb kockázatú befektetéseket (ingatlan, részvény) a magyar lakosság jellemzően különböző befektetési alapokon keresztül tud választani. A befektetési alapkezelőben viszont meg kell bízni, hiszen az alap által közölt hozamnak az egyszerű befektető nem tud utánaszámolni, számára a termékek nem transzparenssek.

3. Állam finanszírozási igényének kizorító hatása – az állampapírok (az előző táblázat első két sora) jelentős reálhozamot biztosítottak a gazdasági ciklus teljes

időszakában. Miért fektetnének a befektetők kockázatosabb termékekbe, mikor alacsony kockázattal és teljesen likvid befektetéssel is jelentős hozamot tudnak elérni?

4. Betétbiztosítás – A bankbetétek népszerűségét magyarázhatta, hogy a válság kezdetén a betétbiztosítás összeghatára jelentősen emelkedett.

FELHASZNÁLT IRODALOM

BAMOSZ (2017): *Hozamok összehasonlítása* <http://www.bamosz.hu/hozamok-osszehasonlitasa>

BET (2017): *Kereskedési adatok, adatletöltés*
<https://www.bet.hu/oldalak/adatletoltes>

Boehm, Ernst A. and Economic Cycle Research Institute, New York (2001): The contribution of economic indicator analysis to understanding and forecasting business cycles *Melbourne Institute Working Paper* 17. évf pp. 211-225

Boehm, Ernst A. and Summers, Peter M. (1999): Analysing and forecasting business cycles with the aid of economic indicators, *International Journal of Management Reviews*, Szeptember pp. 245-277

Boesler M. (2012) *Multi-Asset Investment Clock* Citi Investment Research & Analysis <http://www.businessinsider.com/citi-investment-clock-stocks-sweet-spot-2012-6>

Fidelity (2017): *What is investment clock?* Fidelity Worldwide Investment
<https://www.fidelityinternational.com/middle-east/guidance-planning/managed-solutions/investment-clock.page>

Kovács L.& Terták E. (2016): *Financial Literacy*, Verlag Dashöfer, Bratislava, ISBN 978-80-8178-016-5

Merrill Lynch (2004): *The Investment Clock, Special Report: Making Money from Macro*

MNB (2017a) : *A háztartások részletes, negyedéves pénzügyi számlái*
<http://www.mnb.hu/statisztika/statisztikai-adatok-informaciok/adatok-idosorok/xii-a-nemzetgazdasag-penzugyi-szamlai-penzugyi-eszkozok-es-kotelezettsegek-allomanyai-es-tranzakcioi/az-allamhaztartas-es-a-haztartasok-elozetes-penzugyi-szamlai>

MNB (2017b): *Fő makrogazdasági adatok*
<http://www.mnb.hu/statisztika/statisztikai-adatok-informaciok/adatok-idosorok/i-fo-makrogazdasagi-adatok>

MNB (2017c): Állampapírok aukciós átlaghozama
<http://www.mnb.hu/statisztika/statisztikai-adatok-informaciok/adatok-idosorok/xiii-ertekpapirok-es-tokepiaci-informaciok>

Riksen Trym (2006): *Economic Cycles And Asset Returns* John Wiley & Sons Ltd., New Jersey

Taylor, Jon Gregory, (1998). *Investment timing and the business cycle* Wiley Frontiers in Finance

Tiantian Li (2014): *Investment based on Merrill Lynch Investment Cycle* Berkeley Statistics, Berkeley

Tvede Lars (2006): *Business cycles, History theory and investment Reality* John Wiley & Sons Ltd, New Jersey

Tzermiadianos A. (2002): *Real time investment strategies* University of Piraeus, Piraeus

FIATALOK PÉNZÜGYI KULTÚRA MÉRÉSÉNEK FEJLESZTÉSÉNEK LEHETŐSÉGEI

Kovács Péter

egyetemi docens

Szegedi Tudományegyetem

kovacs.peter@eco.u-szeged.hu

ÖSSZEFOGLALÁS

A gazdasági válság rávilágított a lakosság alacsony pénzügyi kultúrájára, pénzügyi ismereteinek hiányaira. Ennek következtében gombamód szaporodnak a pénzügyi kultúra felmérések és fejlesztési programok. Különösen fontos a jelenlegi fiatalok, középiskolások pénzügyi ismereteinek, attitűdjének fejlesztése. Ehhez azonban ismerni kell a pénzügyi kultúra fogalmát, mérési lehetőségét és ennek korlátait. Tanulmányomban áttekintem a pénzügyi kultúra mérési lehetőségeit és korlátait, valamint összefoglalom a középiskolások pénzügyi kultúráját vizsgáló Econvention-teszt főbb megállapításait. A nemzetközi vizsgálatokhoz hasonló eredményre jutottunk abban, hogy a középiskolások pénzügyek iránt tanúsított hozzáállása, érdeklődése szignifikáns kapcsolatban áll a pénzügyi tudásszintjükkel, így gyakorlatias pénzügyi és gazdasági tudás, és attitűd fejlesztésre van szükség, amely nem önmagában hanem más kompetenciákkal együtt fejlesztendő.

1. BEVEZETÉS

A mindennapok során pénzügyi döntéseket kell hoznunk, kérdés azonban, hogy honnan vesszük a döntéshez szükséges információkat, megértjük-e a híreket, a mindennapok pénzügyeit, gazdasági összefüggéseit, össze tudunk-e hasonlítani ajánlatokat. Fontos kérdés, hogy milyen pénzügyi, gazdasági kultúrával rendelkezünk, illetve mennyire vagyunk tudatosak. Ezek a kérdések nem csak felnőttek, hanem fiatalok esetében is aktuálisak, hiszen a „korai életszakaszban elkövetett pénzügyi hibák a későbbiek során igen költségesek lehetnek” (Lusardi et al. 2010, p. 358). Ugyan a felnőttekhez képest a középiskolások kevesebb közvetlen tapasztalattal rendelkeznek, de ők is pénzt kezelnek, naponta hoznak pénzügyi döntéseket, és tudásra van ahhoz szükségük, hogy a környezetükben látottakat megértsék (például, mit jelent az, hogy a családnak hitele van, be tudják-e osztani a jövedelmüket, a zsebpénz milyen terhet ró a családra, mit jelent az öngondoskodás, mi lenne, ha valaki munkanélkülivé válna a családban). Az Econvention felmérése szerint a magyar középiskolások 44 százaléka otthon szerzi pénzügyi ismereteit, márpedig mind a Pénziránytű, mind az OECD, mind az S&P felmérései szerint a

magyar lakosság pénzügyi kultúrája nem megfelelő (Atkinson-Messy, 2012; Klapper és szerzőtársai, 2015). Még ha az emberek tudják is mit kellene tenni, nem azt teszik, ezzel a fiatalok egy nem megfelelő mintázatot látnak.

A pénzügyi kultúra fejlesztése nem csak egyéni érdek, hanem „a gazdaság, a hitelintézetek és az állam közös érdeke” is (Kovács, 2015A). A pénzügyi kultúra tapasztalattal (Kovács, 2015B) és oktatással is fejleszthető, ugyanakkor ennek tartalmának meghatározásához szükséges feltérképezni a hiányosságokat, a fejlesztendő területeket, illetve a pénzügyi kultúra fogalmi és mérési lehetőségeit. A következőkben áttekintem a pénzügyi kultúra fogalmát, mérési lehetőségeit és problémáit, valamint bemutatom az Econventio Kerekasztal Közhasznú Egyesülettel 2011 óta középiskolások körében közösen végzett pénzügyi kultúra vizsgálat főbb eredményeit.

2. A PÉNZÜGYI KULTÚRA FOGALMA ÉS MÉRÉSI LEHETŐSÉGE

A pénzügyi kultúra (financial literacy) jelentése az angol-magyar szótár szerint pénzügyi írni-olvasni tudást, egy speciális területhez kötődő ismeretet jelent. A pénzügyi kultúrának – komplexitásából fakadóan – nincs egységes meghatározása. Egy lehetséges definíció szerint a pénzügyi kultúra „a tudatosság, ismeretek, készségek, attitűdök és viselkedések kombinációja, melyekre szükség van a megalapozott pénzügyi döntések meghozatalához és végső soron az egyéni pénzügyi jólét eléréséhez.” (Atkinson–Messy 2012, 14. o.).

Egy hazai meghatározás szerint a pénzügyi jártasság „a pénzügyi ismeretek és készségek olyan szintje, amelynek segítségével az egyének képesek a tudatos és körültekintő döntéseikhez szükséges alapvető pénzügyi információkat azonosítani, majd azok megszerzése után azokat értelmezni, és ez alapján döntést hozni, felmérve döntésük lehetséges jövőbeni pénzügyi, illetve egyéb következményeit.” (MNB-PSZÁF, 2008, p. 1)

Suganya és szerzőtársai (2013) szerint a pénzügyi kultúra nem más, mint „annak a tudásnak és azoknak a képességeknek az összessége, amelyekkel hatékonyan irányíthatóak az egyén pénzügyei egész életén át a pénzügyi jólét érdekében”.

Bármelyik meghatározást is nézzük egy döntési folyamat elemeinek vizsgálata, a tudás, készség, attitűd, viselkedés kombinációjának vizsgálata rajzolódik ki. Azonban kérdés, hogy ezeket az elemeket milyen dimenziókban, témakörökön keresztül kell vizsgálni. A különböző meghatározásokban több közös témakör található: a banki szolgáltatások, megtakarítások és befektetések, hitelezés, nyugdíj és biztosítás.

Valamivel kapcsolatos tudás vizsgálata történhet önbevallással (például: milyennek értékeli pénzügyi tudását? Ismeri-e az infláció jelentését?), illetve a tudást vizsgáló mérőeszköz segítségével. Általános tapasztalat, hogy az önbevallásra épülő tesztek eredményeihez képest a tudástesztek a pénzügyi tudás alacsonyabb szintjét jelzik.

Mivel a pénzügyi kultúrának nincs standard fogalma, így a tudástesztekben a fogalmat leképező item (kérdés) készlet sem egységes. Egyrészt vannak tesztek, amelyek csupán három, és vannak, amelyek 68 kérdéssel vizsgálják a pénzügyi tudást. Másrészt, például, ha a befektetések témakört vizsgáljuk, akkor kérdés, hogy ez alatt csak a pénzügyi befektetéseket értjük, vagy ide tartozik az is, hogy továbbtanulok, azaz magamba fektetek pénzt, ami a későbbiekben megtérülhet.

A vizsgálatok során nyitott és zárt kérdéseket is alkalmazhatunk. Zárt kérdések esetében a válaszadók alternatívák közül választhatnak, míg nyitott kérdés esetében a válaszadónak nincs támpontja a válasz megadásakor. A nyitott kérdésekkel szemben a zárt kérdéseket alkalmazó tesztek pénzügyi tudásteszt eredményei jobbak.

A pénzügyi kultúra szintjének mérésére számos kutatás egy-egy mérőszám előállítására törekszik. Ezek túlnyomó többsége a helyes válaszok arányának átlagával azonosítja a pénzügyi tudás szintjét. Emellett néhány tanulmány kísérletet tesz mesterséges – általában vagy faktorelemzésre, vagy regressziós modellekre épülő – index előállítására. A fogalmi és módszertani eltérésekből fakadóan ezek az indikátorok nemzetközileg csak korlátozottan vethetők össze.

További kérdés, hogy ezek az indexek milyen értéke jelzi a pénzügyi tudás megfelelő szintjét. Néhány kutató küszöbértékek megadásával próbálkozik, ugyanakkor ezeknek a számoknak nincs objektív megalapozottsága.

A tudásszint helyes válaszok arányához való kötése egyszerű módszertani megoldásnak tűnik, ugyanakkor fontos kiemelni, hogy ezek az indexek, főleg a kevés itemmel dolgozó tesztek érzékenyek a kérdések nehézségi szintjére is. Emellett az sem mindegy hogy miről és hogyan kérdezzünk. Például, az árfolyamokra rákérdezhetünk konkrét számokkal, illetve általánosságban is. Az Econventio-teszt egyik kérdése szerint „Február végén hazaértél egy szlovákiai sí táborból, és maradt 10 euród, melyet szeretnél forintra váltani. A bank pénztáránál kiírtak szerint az euró vételi árfolyama 280 Ft, az eladási árfolyama 290 Ft. Hány forintot kapsz 10 euróért?” A helyes választ a hazai középiskolások több mint fele (53,1 százalék) tudta, 10 euróért 2800 Ft-t kapna, 27,4 százalék szerint viszont 2900 forintot, 9,6 százalék szerint pedig 2850 forintot kapna. Ez azonban nem jelenti azt, hogy számok nélkül a diákok meg tudják különböztetni valuták eladási és vételi árfolyamát. Például, állítások igaz-hamis voltát vizsgálva „A bankok által hirdetett valuta vételi árfolyam kisebb, mint az eladási árfolyam.” állítást a diákok csupán 38 százaléka gondolta helyesnek. Hasonlóan magas arányban választották a diákok a helyes válasszal ellentétes lehetőséget, miszerint a vételi árfolyam a magasabb (37,3). A másik két lehetőségre a válaszok 15,1 százaléka (minden bankban egységes a vételi árfolyam), illetve 8,8 százaléka (megegyezik a vételi és az eladási árfolyam) érkezett.

3. HAZAI KÖZÉPISKOLÁSOK PÉNZÜGYI KULTÚRÁJÁNAK MÉRÉSE

Az Econventio Kerekasztal Közhasznú Egyesülettel 2011-ben indított tevékenységünk fő célja a középiskolások pénzügyi, gazdasági ismereteinek kutatásokra (Econventio-teszt) épülő fejlesztése, azaz éves felmérések segítségével azonosítjuk a problémás ismeretterületeket, megvizsgáljuk a probléma okát, majd erre fejlesztési tevékenységeket dolgozunk ki. E tevékenységek között mind játékos tréningek, szakmai napok, táborok, pedagógus továbbképzés található.

Az Econventio-tesztben hat vizsgálati dimenzió szerepel:

1. általános banki, pénzügyi ismeretek,
2. befektetések, megtakarítások,
3. hitelek,
4. munka világa,
5. biztosítás, nyugdíj,
6. általános gazdasági ismeretek.

Mind a hat dimenzióon belül alapvetően attitűdöt és preferenciát vizsgáló kérdéseket, illetve egy tudástesztet találunk. A tudásteszt minden dimenziójában öt gyakorlat centrikus kérdés jelenik meg: egy a számolásokhoz, ajánlatokhoz köthető, és további négy ismereteket, informáltságot ellenőriz. A teszt során mind a hat vizsgálati dimenzió egyforma súllyal alakítja a modellt. Ebből fakadóan az Econventio-teszt 30 tudásszintet mérő kérdést tartalmaz, amely árnyaltabb képet nyújthat, mint a négy, illetve nyolc kérdést tartalmazó tudástesztek.

Minden kérdésnél négy válaszalternatívát kínáltunk fel, melyek közül egy helyes. A kitöltőknek pontosan egy alternatívát kell kiválasztania. Kitöltés közben a felületen a kitöltőnek egyszerre csak egy kérdés jelenik meg, melyek megválaszolására összességében 30 perc áll rendelkezésre. A tesztben szereplő kérdések során fontos, ügyelünk arra, hogy a kérdések érthetően, a korcsoporthoz igazítva legyenek feltéve. Mivel számos esetben (például hitelkártya, tőzsde) a diákok nem rendelkeznek tapasztalatokkal, így felmerül a kérdés, hogy a középiskolások valós tudását tükrözik-e a válaszok, és nem csak tippeltek-e. E probléma megoldására, illetve e torzító tényező hatásának csökkentése végett a tudásteszt részbe egy „Nem tudom” válaszalternatívát is beépítettünk, a diákokat arra kérve, hogy ezt az alternatívát válasszák, ha nem tudják a kérdésre adandó helyes választ.

A középiskolások pénzügyi ismeretének jellemzésére mérőszámként az Econventio-indexet, alkalmazzuk, amely a helyesen megválaszolt kérdések arányának átlagát jelenti. Az Econventio-index így egy $[0;100]$ intervallumba eső érték, melynek magasabb értéke magasabb átlagteljesítményt mutat.

A teszt – amelyet az indulási évben közel 7 ezer, majd minden évben több mint 10 ezer diák töltött ki – kiegészül kiscsoportos vizsgálatokkal, próbatesztekkel, ahol a kitöltők elmagyarázzák, mely kérdésre miért úgy válaszoltak, ezáltal megismerhetjük a középiskolások pénzügyekkel kapcsolatos gondolkodását is.

4. EREDMÉNYEK

2016-ban a felmérésben résztvevő 14 ezer középiskolás teszteredményének átlaga 50,8%, amely magasabb az elmúlt évekhez képest (47%, illetve 45%). Ez azt jelenti, hogy a középiskolások 30 kérdésből átlagosan 15 kérdést tudnak helyesen megválaszolni. A középiskolások fele legfeljebb 50 százalékos teljesítményt nyújtott a teszten. A diákok 75 százalékának a teljesítménye 63 százalék alatti. Az Econventio-index életkorral való kapcsolatát vizsgálva szignifikáns (p -érték $<0,001$) pozitív irányú, gyenge korrelációs kapcsolatot ($r=0,190$) találunk. Ez arra utal, hogy az életkornak, az ezzel járó gyakorlati tapasztalatnak szignifikáns kapcsolata van a pénzügyi tudásszinttel, ugyanakkor a tudásszintet több tényező együttesen alakítja, amelynek az életkor csak egy szelete. A teszten szignifikánsan jobb eredményt ($F=46,4$, p -érték $<0,001$) értek el a férfiak (52 százalék), mint a nők (49 százalék). Az Econventio-index alapján az átlaghoz képest jobb eredményt értek el a gimnáziumi képzésre (54%) illetve akik egyéb képzésre járnak (56%). A többi osztálytípus átlageredménye 48% ($F=71,9$, p -érték $<0,001$).

Azok körében, akik kereskedelmi, gazdasági képzésekre járnak, az index értéke 53,1%, míg a nem gazdasági képzésekben résztvevők eredménye (50,1%) ettől szignifikánsan elmarad ($F=65,805$, p -érték $<0,001$). Ez a különbség az elmúlt évekhez hasonlóan 3 százalékpontnyi volt, ami nem nevezhető soknak. Éles különbség van a gazdasági és a nem gazdasági képzésekben tanulók között. Míg 14 éves korban a gazdasági képzésekre járók 30, addig a nem gazdasági képzésekre járók 9 százaléka próbál az iskolában hallottakra támaszkodni. Ezzel szemben 18 évesen a nem gazdasági képzésekre járók 10 százaléka, a gazdasági képzésekre járók 48 százaléka az iskolában hallottakat próbálja figyelembe venni.

Azok, akik nem játszottak pénzügyi társasjátékokkal a teszten 42 százalékos átlageredményt értek el, míg az ezekkel játszóké teljesítménye 52%.

Azok, akik szerint nem érdemes távoli célokra megtakarítani, csupán 21 százalékos átlagteljesítményt nyújtottak a teszten. E csoport kétharmada fiúkból áll.

A pénzügy kultúra része az is, hogy megértsük azon pénzügyi, gazdasági híreket, amelyeket nap, mint nap láthatunk a médiában. Általánosságban szignifikáns kapcsolat mutatható ki a tájékozódási forma és az Econventio-index között. Szignifikánsan rosszabb átlageredményt érnek el másokhoz képest azok, akiknek saját bevallásuk szerint nincsenek pénzügyi ismeretei. A válaszadók 17,0 százalékát egyáltalán nem érdeklik a pénzügyi hírek. A többség (42,8 százalék) csak abban az esetben olvas, hallgat pénzügyi, gazdasági híreket, ha valami rendkívüli esemény történt. Közel egyharmaduk (30,3 százalék) fontosnak tartja az általános tájékozódást, ezért többnyire foglalkozik pénzügyi, gazdasági hírekkel. 10,0 százalékukat érdekli a téma, azért rendszeresen követik a pénzügyi híreket. A pénzügyi, gazdasági hírek iránt egyáltalán nem érdeklődők a teszten 44 százalékos

átlageredményt érték el, míg a valamilyen érdeklődést mutatók átlageredménye 53%.

Az MNB és a NAV gyakran megjelenik a híradásokban, ugyanakkor a pénzügyi szervek funkcióinak megkülönböztetése sokszor problematikus. Például a diákok 72 százaléka a NAV-ot tartja Magyarország legfőbb közpénzügyi ellenőrző szervének, mindösszesen 12 százalékuk kapcsolta össze a kérdést az Állami Számvevőszékkal. A középiskolások élethelyzetét tekintve problematikusnak mutatkoztak a diákmunka feltételeihez, ennek adózásához köthető kérdések. A nemzetközi eredményekkel összehangban ugyancsak problémát jelent a százalékszámítás, a kamatos kamat számítása, a legalább, legfeljebb kifejezések kezelése, különböző ajánlatok összehasonlítása. A teszteredményekben minden évben megjelenik, hogy problémás a jegybanki és kereskedelmi banki funkciók azonosítása, elkülönítése, az infláció fogalmának ismerete.

A nemzetközi vizsgálatokhoz hasonló eredményre jutottunk abban, hogy a középiskolások pénzügyek iránt tanúsított hozzáállása szignifikáns kapcsolatban áll a pénzügyi tudásszintjükkel, ezzel is igazolva, hogy nemcsak a tudást, az attitűdöt is fejleszteni kell.

5. KÖVETKEZTETÉSEK, JAVASLATOK

A jövő szempontjából fontos a fiatalok pénzügyi ismereteinek fejlesztésre. A diákok esetében minden vizsgálati dimenzióban rendelkeznek valamekkora tudással, azonban ez hiányos. Még azok, akik rendelkeznek gazdasági, pénzügyi sem feltétlen tudják, akarják tudásukat a gyakorlatban alkalmazni. A fejlesztő tevékenységek nemcsak a pénzügyi ismeretekre kell, hogy koncentráljanak, hanem a gyakorlatiasság mellett attitűdöt, hozzáállást is fejleszteni kell, hiszen nemzetközi vizsgálatok szerint a pénzügyi tudásszint kapcsolatban áll a pénzügyek irányába mutatott hozzáállással. A hazai eredmények és a nemzetközi eredmények alapján a helyes kijelentés az, hogy a pénzügyek irányába tanúsított negatív hozzáállás alacsony pénzügyi kultúrával párosul. Tekintettel a valóság komplexitására, a digitalizációra, a mindennapokban való boldoguláshoz nem csak pénzügyi, hanem más például informatikai kompetenciákra is szükség van (Kovács-Terták, 2016), amely komplex, együttes fejlesztése elengedhetetlen.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Adele Atkinson – Flore-Anne Messy (2012): *A pénzügyi kultúra mérése: Az OECD / Nemzetközi Pénzügyi Képzési Hálózata (INFE) kísérleti kutatásának eredményei*, OECD Pénzügyi, Biztosítási és Magán-nyugdíjpénztári Műhelytanulmányok, 15. sz., OECD Publishing.

Leora Klapper – Annamaria Lusardi – Peter Van Oudheusden (2015): *Financial Literacy Around the World: Insights from the Standard & Poor's Rating Services*, S&P.

S. Suganya – Dr. S. Sakthivelrani – K. Durai (2013): Development and validation of financial literacy scale, *International Journal of Research in Commerce & Management*, 4 évf.(1. sz.), pp. 99–104.

Kovács Levente (2015A): A pénzügyi kultúra kutatása és aktuális feladataink, *Gazdaság és Pénzügy*, 2. évf. (1. sz.) pp. 79-88.

Kovács Levente (2015B): A pénzügyi kultúra Európában, Magyarországon és a Miskolci Egyetemen, „*Mérleg és Kihívások*” IX. Nemzetközi Tudományos Konferencia kiadványa, pp. 179-187.

Kovács Levente – Terták Elemér (2016): *Financial Literacy, Panacea or Placebo? – A Central European Perspective*, Verlag Dashöfer.

Annamaria Lusardi – Olivia S. Mitchell – Vilsa Curto (2010): Financial literacy among the young, *Journal of Consumer Affairs*, 44. évf. (2. sz.), 2010, pp. 358–380.

<https://www.mnb.hu/letoltes/0415mnbpszaftmegallpodas-penzugyi-kultura-fejleszte.pdf>

<http://www.penziranytu.hu/magyar-lakossag-penzugyi-kulturaja>

A GAZDÁLKODÁSI - PÉNZÜGYI KULTÚRA FEJLESZTÉSÉRE VALÓ FELKÉSZÍTÉS A KÖZGAZDÁSZTANÁR KÉPZÉSBEN (AZ ESZTERHÁZY KÁROLY EGYETEM TÖREKVÉSEI¹)

Hollóné Kacsó Erzsébet¹ – Csugány Julianna²
– Kádek István³ – Tánczos Tamás⁴

Eszterházy Károly Egyetem, Gazdaságtudományi Intézet

¹főiskolai tanár, hollone.kacso.erszebet@uni-eszterhazy.hu

²tanársegéd, csugany.julianna@uni-eszterhazy.hu

³főiskolai tanár, kadek.istvan@gmail.com

⁴egyetemi docens, tanczos.tamas@uni-eszterhazy.hu

ÖSSZEFOGLALÁS

Az előadás címe bár látszólag szűk területen való vizsgálódásra utal, nem egyetlen felsőoktatási intézmény nem egyetlen szakját érintő kérdések kerülnek megvilágításra, hanem az oktatási intézmények pénzügyi kultúra fejlesztésében való szerepét, lehetőségeit vizsgáljuk. A fejlesztési törekvésekre utaló konkrét esetek, példák az adott oktatási intézmény (az egri Eszterházy Károly Főiskola, ma már több volt felsőoktatási intézmény összefogásával az elmúlt évben létrejött Eszterházy Károly Egyetem) tevékenységéből származnak. A tanulmány az alábbi kérdések megválaszolására fókuszál: milyen az oktatási intézmények / az iskolai oktatás szerepének megítélése a gazdálkodói, pénzügyi kultúra fejlesztésében? Miért van „fáziskésésben” az oktatási rendszer a pénzügyi kultúra fejlesztése terén? Mit tehet egy adott oktatási intézmény a jövő generáció pénzügyi kultúrájának javításáért? Hogyan készülnek az egri intézmény közgazdász tanárjelöltjei a gazdasági pénzügyi kultúra „oktatására”? Milyen lehetőségei vannak az oktatási rendszernek, az iskolának a gazdálkodói, pénzügyi kultúra fejlesztésében?

¹ A Miskolci Egyetemen a Pénz7 szakmai konferencián elhangzott előadás fő mondanivalója egy - a közgazdásztanár-képzés tartalmi-módszertani fejlesztésében, a kapcsolódó kutatások elemzésében, és önálló kutatásokban együttműködő - team munkáját tükrözte. A csoport két tagja évtizedek óta, az új generációt képviselő ifjú kollégák egy, illetve fél évtizede együtt munkálkodnak a leendő képzők gazdasági szemléletformálásban. Ez a publikáció is szokásos munkamegosztáson alapuló közös munka eredménye.

1. BEVEZETÉS: AZ OKTATÁSI INTÉZMÉNYEK SZEREPÉNEK MEGÍTÉLÉSE A PÉNZÜGYI KULTÚRA FEJLESZTÉSE TERÉN

A 2008-ban kirobbant pénzügyi válság óta rendszeressé váltak a pénzügyi kultúra felmérések hazánkban is. Az eredmények lesújtóak, a legtöbb primer felmérés arra az eredményre jut, hogy a magyarok pénzügyi kultúrája fejletlen, mely megalapozatlan pénzügyi döntéseket eredményez. Az oktatási intézmények pénzügyi kultúra fejlesztésével kapcsolatos tevékenységéről azonban kevés szó esik. Ha igen, akkor a vonatkozó kutatások alapján a megítélése igen eltérő, többnyire elmarasztaló, negatív. 2015 májusában Németh Erzsébet egy interjúban elmondta, hogy a felsőoktatásban tanuló hallgatók pénzügyi kultúrájáról készült kutatásuk meglepő eredménye az volt, hogy *a pénzügyi kultúra mindentől függ, kivéve attól, hogy a hallgató a középiskolában tanult-e a pénzügyekről* (Németh, 2015). A vonatkozó kutatás összegző része jelzi az eredmény (avagy eredménytelenség) vélelmezett okát is: *„a pénzügyi gazdasági ismeretek középiskolai oktatása és a pénzügyi tudás szintje között nincs szignifikáns kapcsolat, s ez az eredmény arra utal, hogy a gazdasági ismeretek középiskolai oktatása nem elég hatékony a pénzügyi kultúra fejlesztésének tekintetében”* (Luksander et al., 2014:256)

Kedvezőbb képet mutat a Szegedi Tudományegyetem ECONVENTIO Pénzügyi kultúra kutatócsoport középiskolások megkérdezésén alapuló kutatása, melynek összefoglalójában az szerepel, hogy *„a tudástesztén jobb eredményt (49%) értek el azok, akik korábban tanultak pénzügyi ismereteket, illetve, akik gazdasági középiskolában tanulnak.”* (...) *Továbbra is igaz, hogy a diákok jelentős része nem tanult pénzügyi ismereteket, akik pedig tanultak, nem tudják tudásukat a hétköznapi élet problémáinak megoldásában megfelelően kiaknázni”* (Kovács, 2014:3).

Tény, hogy a „relatív jobb eredmény” nem jelenti a korábban gazdasági-pénzügyi képzésben részesülők esetében sem a pénzügyi kultúrájuk elfogadható (megfelelő) szintjét. A kutatásokból egyértelműen kiderül, hogy nem az elméleti ismeretekkel van baj, hanem annak a gyakorlatban való alkalmazásával. A felnőtt lakosság pénzügyi tájékozottságának és pénzügyi kultúrájának legátfogóbb felmérésére az OECD által kidolgozott módszertan és kérdőív biztosít lehetőséget, mely alapján 2015-ben 1000 fős reprezentatív kutatást végzett a Pénziránytű Alapítvány megbízásából a GfK². Ez a kutatás is megerősítette azt a korábbi, 2010-es felmérés alapján levont következtetést, mely szerint *„a magyarokra átlag feletti pénzügyi alapismeretek, ugyanakkor jóval átlag alatti pénzügyi viselkedés a jellemző”* (Kovács-Mészáros, 2015:279).

Ismeretes, hogy a pénzügyi kultúra rendkívül összetett fogalom, melynek sokféle meghatározása lehetséges. A vonatkozó tanulmányokban leggyakrabban idézett, a

² A felmérés főbb eredményei megtalálhatók a <http://penziranytu.hu/magyar-lakossag-penzugyi-kulturaja> oldalon.

PSZÁF és az MNB által (2008:1) elsőként megalkotott definíció: „A *pénzügyi ismeretek és képességek olyan szintje, amelynek segítségével az egyének képesek a tudatos és körültekintő döntéseikhez szükséges alapvető pénzügyi információkat azonosítani, majd azok megszerzése után azokat értelmezni, és ez alapján döntést hozni, felmérve döntésük lehetséges jövőbeni pénzügyi, illetve egyéb következményeit.*” Atkinson és Messy (2012:14) úgy fogalmaz, hogy „a *pénzügyi kultúra a tudatosság, az ismeret, a készség, attitűd és a viselkedés kombinációja, amelyekre szükség van a megalapozott pénzügyi döntések meghozatalához, az egyéni pénzügyi jólét eléréséhez*”.

Az iskolai oktatás lehetőségeit vizsgálva célszerű fejlesztetőség szempontjából áttekinteni a pénzügyi kultúra elemeit. A pénzügyi kultúra összetevői tekinthetők kompetenciáknak, amelyek magukba foglalják *a tudás, az ismeretek, a jártasságok, a készségek, a képességek, a motívumok és a követendő magatartás együttesét* (Balázs, 2013:41). A pénzügyi kompetencia kiemelt elemeinek felsorolása, egyben a fejlesztetőségük sorrendiségét is jelzi. Könnyen fejlesztetők az ismeretek, adott esetben a *pénzügyi ismeretek*, melyek jellemzően iskolarendszerben, tanulás révén sajátíthatók el, míg a *jártasság*, azaz a rögzült ismeretek felidézése, már némi gyakorlottságra utal. A *készség* szint jelenti a gyakorlottság automatikus szintjét, a sokat emlegetett – az oktatástól elvárt – a *teljesítményképes tudást*. A *képességek* (például a *döntés, a választás képessége*) az *előző kompetenciaelemekhez képest kevésbé könnyen, de fejlesztetők*. Nehezen fejlesztetők az ún. szociális kompetenciaelemek, mint a hagyományok, a normák, az értékek, a nézetek, illetve az attitűdök.

Az oktatást érintő kritikák legtöbbje utal arra, hogy iskolarendszerünk még manapság is túlzottan az ismeretek átadására koncentrál, s kevésbé az értékek közvetítésére, még kevésbé a készségek fejlesztésére. Még a közvetített ismeretek tartalma sem követi megfelelő ütemben a környezet – a társadalmi–gazdasági feltételek – változását. Az oktatás feladata lett volna (többek között az is), hogy a gazdasági, pénzügyi ismereteket már korábban beépítse a tananyagába. *Az oktatás tehát nem tudott lépést tartani a megjelenő igényekkel, lemaradt a pénzügyi kultúra fejlesztése tekintetében (is).*

2. AZ OKTATÁSI INTÉZMÉNYEK „FÁZISKÉSÉSÉNEK” OKAI A GAZDÁLKODÓI - PÉNZÜGYI KULTÚRA FEJLESZTÉSÉBEN

Az oktatási intézmények igen lassan reagáltak a már az 1990-es évektől kezdődően megváltozott piacgazdasági körülményekre³. A 2008-tól kezdődő pénzügyi gazdasági válság pedig már egyértelműen jelezte a megváltozott gazdasági feltételrendszerhez igazodás szükségességét valamennyi szférában. Az oktatásra jelentős feladata hárult a gazdasági szemléletformálás terén, így a gazdálkodási-pénzügyi kultúra megalapozásában, fejlesztésében. A gyakorlati tapasztalatok alapján kijelenthető, hogy az oktatási intézmények erősen lemaradtak, „fáziskésésben” vannak e téren. Többféle, egymással összefüggő okok közül hármat – megítélésünk szerint a legfőbbeket – emeljük ki és tekintjük át részletesebben:

- a Nemzeti alaptanterv kezdeményezései, illetve hiányosságai
- a tanárok intézményes felkészítésének hiányosságai
- a célcsoportok igényeire, sajátosságaira szabott tananyagok hiánya.

2.1. A Nemzeti alaptanterv(ek) kezdeményezései, hiányosságai a gazdálkodói-pénzügyi kultúra fejlesztése terén

A Nemzeti alaptantervek sorában a jelenlegi – az éppen átalakítás alatt lévő – a negyedik.

A magyar közoktatás újszerű, keretjellegű szabályozásának gondolata a rendszerváltozás kezdetén, 1989-ben keletkezett. Hosszas előkészítés után, 1995-ben lépett hatályba az *első Nemzeti alaptanterv (NAT)*, amelyben már *megjelentek a gazdaságismereti témák*. Nem voltak kötelező tantárgymegjelölések, óraszámok, csak teljesítendő témák. Ezeket a 10. évfolyam végéig rendelte elvégzendőnek az alapidokumentum. A 2003-as NAT a nem hagyományos műveltségelemek visszaszorítását eredményezte, ezek sorában háttérbe szorultak a korábban beépített gazdasági ismeretek is. Tény, hogy itt már megjelent a kompetenciafogalom, a *hangsúly a tananyagtartalmakról a tanulás kompetencia alapú koncepciójára helyeződött át*. A dokumentumban felsorolásra kerültek a

³ De voltak pozitív kivételek. A 90-es évek első felében –kihasználva az oktatásirányítás akkori „fellazulását”- néhány iskola kísérleti oktatást kezdeményezett. Többnyire civil szervezetek segítségével, külföldről átvett, jól-rosszul adaptált tananyagok alapján fakultatív tantárgyként, vagy szakköri foglalkozás keretében gazdasági-pénzügyi oktatást szerveztek (voltak általános iskolai, és középiskolai próbálkozások egyaránt). De e kísérletek csak szűk körben hatottak, tananyagaikat, módszereiket, tapasztalataikat nem tudták széles körben elérhetővé tenni. A 90-es évek közepén több civil szervezet diákvállalkozási programokat is indított. Ezek között mindmáig működő is van. Jelenleg is kiemelkedő közülük a Junior Achievement (JAM) szerepe a kezdeményezőkéesség és vállalkozói kompetenciák fejlesztése (diákvállalkozások működtetése), egyúttal a gazdálkodói-pénzügyi kultúra fejlesztése terén is.

kulcskompetenciák; ezek a NAT 2007-es szövegében is megjelenítésre kerültek (a 2006-os európai parlamenti és tanácsi ajánlás alapján kidolgozott módon). A kilenc kulcskompetencia egyikeként megfogalmazódott a kezdeményezőképeség és vállalkozói kompetencia, valamint megjelent kiemelt fejlesztési feladatként a gazdasági nevelés. A jelenlegi, 2012-ben hatályba lépett NAT előrelépett abban a tekintetben, hogy a kulcskompetenciák között változatlanul hagyta a kezdeményezőképeség és vállalkozói kompetenciát, és emellett kiemelt fejlesztési területként, nevelési célként megjelenítette a gazdasági és pénzügyi nevelést.

A NAT kulcskompetenciái az iskolai nevelés-oktatás alapvető, átfogó céljait fogalmazzák meg. A kilenc kompetencia mindegyike – így a kezdeményezőképeség és vállalkozói kompetencia is –, kompetencia-elemekre bontva tartalmazza az oktatással szembeni elvárásokat. A szükséges ismeretek többek között „a pénz világát érintő magabiztos tájékozódást” is magukban foglalják. Olyan készségek, képességek kialakítása tartozik ide, melyek a gazdálkodói, pénzügyi kultúra elengedhetetlen kritériumai, mint például a tervezés, az elemzés, a jó ítélőképesség, a kockázatfelmérés és kockázatvállalás. Több kompetencia, de különösen a kezdeményezőképeség és vállalkozói kompetencia fejlesztésének nélkülözhetetlen eleme olyan attitűdök formálása az oktatás során, így az iskolában is, mint a motiváció, valamint az eltökéltség a személyes és társadalmi életben, illetve a munkában is. A NAT-ban szereplő kulcskompetenciák összhangban vannak a fejlesztési és nevelési célokkal⁴: a kezdeményezőképeség és vállalkozói kompetencia minden tekintetben megfeleltethető a gazdasági és pénzügyi nevelés céljainak, tartalmának, tehát teljes az egybeesés. A 2012-es NAT-ban nevesített gazdasági-pénzügyi nevelésnek a kezdeményezőképeség és vállalkozói kompetenciafejlesztéssel teljes összhangban álló célja az, hogy a tanulók ismerjék fel saját felelősségüket főként az értékteremtő munka, a javakkal való ésszerű gazdálkodás, a pénz világa és a fogyasztás területén, tudják mérlegelni döntéseik kockázatát, következményeit (NAT, 2012). A 2012-es NAT változatlanul hagyta a műveltségi területek korábban kialakított rendszerét, de tartalmukat konkrétabbá tette. A műveltségi területekhez rendezve részletesen leírja, hogy melyek azok az ismeretek, melyeket egyetlen iskola sem hagyhat ki a tantervéből. A tíz műveltségi terület mindegyike tartalmaz utalásokat a gazdasági-pénzügyi ismeretek elsajátítására, de közvetlenül a következő műveltségi területekhez erős a kapcsolódása: „ember és társadalom” (főként a történelem, társadalmi, állampolgári ismeretek részterületén), „földünk – környezetünk” (földrajz) „életvitel és gyakorlat”, „informatika”, „matematika”.

Mindezek alapján felvetődik a kérdés: *mi a probléma a 2012-es Nemzeti alaptantervvel a gazdálkodói, pénzügyi kultúra fejlesztése szempontjából?* Általános gond, a túlzott ismeretközpontúság. a nagy mennyiségű kötelezően előírt ismeretanyag. A 2012-től hatályos NAT tantárgyakat nem nevesít, de

⁴ A legtöbb kompetencia kialakítása több fejlesztési területet, nevelési célt érint.

műveltségterületenként részletezve szerepel benne a „mindenki számára kötelező minimális tananyag”. A témánk szempontjából az kifogásolható, hogy a kormányrendeletként elfogadott NAT koncepciójára épülő miniszteri rendeletként élő kerettantervek (amelyek alapján a helyi tantervek készülnek) önálló tárgyként nem szerepeltetik a pénzügyi ismereteket. A „megújult” NAT-ban a pénzügyi ismeretek tanítása nem önálló kötelező tantárgyként szerepel, hanem az ismeretanyag különböző kötelező tantárgyak oktatása során jelenik meg, illetve a szabad órakeret terhére választható jelleggel nyílik lehetőség tantárgyi keretek között való oktatására.

De mit jelent valójában ez a döntési szabadság? *Szabadon választható tanegységek száma, amelyhez kerettanterv készült húsz, közöttük hét gazdasági jellegű tantárgy, melyből három közvetlenül gazdasági és pénzügyi ismereteket tartalmaz. A vonatkozó kerettantervek a „Gazdasági és pénzügyi kultúra I.”, amely a 7.-8. évfolyam és a „Gazdasági és pénzügyi kultúra II.” amely a 9–10. évfolyamon tanulók számára készült. Ezekhez társítható a hasonló szemléletű, témájú „Közgazdasági és pénzügyi alapismeretek” elnevezésű 11. és 12. évfolyam számára írt tanegység kerettanterve. A további fontos kezdeményezőképesség és vállalkozói kompetencia fejlesztését célzó, a gazdasági nevelést szolgáló kerettantervek a „Vállalkozzunk! I.” és „Vállalkozzunk!”II., a 7–8. illetve a 9.-10. évfolyam, valamint az „Etikus vállalkozói ismeretek” a 11-12. évfolyam számára. Mindezek mellett az életvitelhez, az alkalmazotti léthez ismereteket tartalmaz a „Munkapiac” elnevezésű 9–10. évfolyamon tanulók számára ajánlott tárgy kerettanterve⁵. Visszatérve a döntési szabadság lehetőségére: látható, hogy a szabadon felhasználható órakeret felhasználásához sokféle, nagyszámú kerettanterv készült. A választást erősen korlátozza az ezen ismeretek közvetítésére rendelkezésre álló óraszám. A NAT által szabályozott szabad órakeret mindössze 10%. Ez jellemzően 2-4 órányi intervallumot jelent tanévenként, a felső határ felé növekedve az 1-12 évfolyamon. Megjegyezzük, hogy ha nem szakközépiskoláról (korábbi nevén szakközépiskoláról) van szó, akkor a középfokú képzés végén, 11.-12. évfolyamon (tehát jellemzően a gimnáziumokban) 6 esetleg 8 óra is lehet. Mindenesetre ez a szabad időkeret, amelyet az intézmények akár a kötelező tárgyak között is eloszthatnak – emelt óraszámú kerettantervet is választhatnak ezen órakeret terhére –, nagyon kevés lehetőséget ad a szabadon választható tanegységeknek. Ha csak a gazdasági jellegű tárgyak esélyeit nézzük a meghatározott, ajánlott évfolyamokon, akkor évfolyamonként jellemzően több mint tíz választható tanegységgel kell „versenyezniük”. Ilyen szempontból (is) nagyon kicsi az esélye annak, hogy az iskolarendszerű oktatás ebben a feltételrendszerben hatékonyabban hozzájáruljon a gazdálkodói-pénzügyi kultúra fejlesztéséhez.*

⁵ Megjegyezzük, hogy az évfolyam-ajánlásoktól el lehet térni a helyi tantervek kialakításakor, mint ahogyan az megítélésünk szerint célszerű lehet az utóbbi tanegység esetében, az adott iskolatípusban folytatott tanulmányok lezárásától függően.

A jelenlegi NAT problematikái már felszínre kerültek. Megmutatkozott főként az ismeretmennyiség, a lexikális tudás túlsúlya, a követelmények teljesíthetatlensége, a többféle felméréssel is bizonyított eredménytelensége, továbbá a pénzügyi kultúra fejlesztése területén való lemaradása. Jelenleg a NAT átdolgozás alatt van. Az új NAT koncepció feltételezhetően javít a lexikális tudás és képesség-készség arányain, növeli a szabad választás lehetőségét és teret enged az életvitelhez elengedhetetlenül szükséges gazdálkodói-pénzügyi kompetenciák fejlődésének is.

2.2. A tanárok új feladatokra való intézményes felkészítésének problematikái – az egri felsőoktatási intézmény törekvései

Az oktatási intézmények lassú reagálásának, „fáziskésésének” általunk vélelmezett fő oka a személyi feltételek „hiányosságában” és hiányában rejlik. A „hiányosságon”, a hiányzó új ismereteket, a korábbi megszokotthoz képest másfajta módszerek hiányát értjük, amelyekkel a tartósan ígérkező változásokra a lehető leggyorsabban reagálva tanárokat meg kell ismertetni továbbképzések keretében, illetve be kell építeni a tanárképzés tanrendjébe.

A gazdasági-pénzügyi kultúra fejlesztését célzó tanári továbbképzések (és a szakmai versenyekre való felkészítés terén) kezdeményezők és élenjárók a pénzügyi intézmények (főként a Magyar Nemzeti Bank, a Budapesti Értéktőzsde, az Állami Számvevőszék és a különböző bankokhoz, biztosítókhoz kötődő alapítványok). Törekvésük érthető, tekintve, hogy teljesítményképes tudást – azaz nemcsak friss ismereteket, hanem jártasságot, illetve az ismeretek gyakorlati alkalmazására való képességet is elvárnak az iskolából kikerülő nemzedéktől. A felsőoktatási intézmények által korábban kínált gazdasági-pénzügyi jellegű tanári továbbképzések szinte eltűntek, főként az önköltséges finanszírozási forma, a hosszú képzési idő, és a jellemzően ismeretközlő jelleg miatt. Megítélésünk szerint, mind a gyakorlati oldalról érkező, mind a képző intézmények által kezdeményezett továbbképzéseknek van/lenne létjogosultságuk, a képzés céljától függően külön-külön, vagy célszerűen együttműködve is. Véleményünk szerint problémát inkább az általános műveltség keretébe illesztett gazdasági-pénzügyi ismereteket oktató tanárok képzése okozhat, a nem közgazdasági jellegű képzést nyújtó intézményekbe e tárgyak tanítására alkalmas személyek biztosítása problémát jelent.

A jelenlegi képzési struktúrában közgazdásztanárokat MA képzési szinten lehet felkészíteni osztott és osztatlan képzés formájában⁶. A 8/2013. (I.30) EMMI rendelet alapján a közgazdásztanár szaknak többféle szakiránya van, így közgazdaságtan, pénzügy-számvitel, ügyvitel, vendéglátás-idegenforgalmi, kereskedelem-marketing, valamint vállalkozási ismeretek. A szakirányok a

⁶ Az osztott képzési formát előzetes közgazdasági jellegű szakmai diploma birtokában lehet választani, míg az osztatlan közgazdásztanár szakra érettségi után már lehet jelentkezni.

közgazdaságtan speciális területei szerint tagolódnak. Közülük a vállalkozási szakirány az, amely a közgazdaságtan több területét, így a marketing, a pénzügy, a számvitel, az üzleti tervezés és a vezetés-szervezés ismeretköreit is átfogja. Ugyanakkor nem szerepel a felsoroltak között olyan szakirány, amely „általános” közgazdásztanárokat képezne a közoktatás nem gazdasági jellegű iskolatípusai számára.

Ezen a ponton mindenképp említést kell tennünk arról, hogy ilyen szak létezett, bő másfél évtizedig az egri Eszterházy Károly Főiskolán⁷, amelyet szakpárban (jellemzően valamely idegen nyelvvel vagy számítástechnikával párosítva) lehetett elvégezni, tehát végzett hallgatóink kétszakos főiskolai tanári diplomát kaptak. 1992-től a bolognai képzési rendszerre való átállásig (a szak kifizetésével számolva 2009-ig) az országban egyedülállóként létezett az egri intézményben *gazdaságismeret szakos tanárképzés*. Ez egy speciális tanárképzés volt, egy olyan tanárképzés, amely közismereti tantárgyként kezelte a gazdasági ismereteket, s ehhez az általánosan művelő funkcióhoz kívánt megfelelő kompetenciákkal rendelkező tanárokat képezni. A szak létrehozását motiváló gondolat a rendszerváltást követően az volt, hogy az „új”, piaci körülmények között, az állami paternalizmus helyébe lépő, öngondoskodást kívánó világban minden fiatalnak szüksége van alapszintű gazdasági ismeretekre, a gazdálkodói érzék és képesség kifejlesztésére. Erre az iskolának intézményesen is fel kell készítenie az új generációt, hozzáértő tanárok közreműködésével.

Ha az e szakon folyó képzés céljáról és a tanulságokról gondolkodni akarunk, mindenekelőtt egy lehetséges félreértést kell eleve eloszlatnunk. Arról van szó nevezetesen, hogy e képzés célja nem szakmai tanárok képzése volt (noha az elnevezés ezt sejteti), hanem *közismereti tanárképzésről* volt szó, tehát nem a középfokú gazdasági képzés intézményei számára történő tanárképzés volt a cél (ezt akkoriban hagyományosan a Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem, és néhány frekventált, közgazdászképzéssel foglalkozó főiskola látta el). A szakon folyó oktatás során arra kívántuk felkészíteni a tanárjelölteket, hogy majdan általános iskolákban, valamint a középiskolákban (a 9-10. évfolyamokon) megfelelő, a tanulók életkorához illeszkedő, *játékos-aktivizáló módszerekkel legyenek képesek a gazdasági alapösszefüggések megértésére és átlátására megtanítani tanítványaikat*; legyenek képesek a 13-16 éves fiatalok gazdálkodói érzékének fejlesztésére, vállalkozói attitűdjük erősítésére, reális látásmódjuk és életszemléletük megalapozására. A gazdaságismeret szakos tanároknak tehát olyan *életvezetési kompetenciákat kellett fejleszteniük tizenéves tanítványaiknál, melyek révén képesekké válnak a háztartásvezetési feladatok ellátására, erősödik vállalkozási attitűdjük, kockázatbecslő- és döntési képességük, alapokat kapnak a gazdaságpolitika hiranyagának megértéséhez, és támpontokat saját majdani karrierépítési stratégiájuk megalapozásához*. Ezek általános feladatok; nem csak

⁷ A képzés elindításának motivációit részletesen ismerteti Csugány et al. (2015).

azoknak a fiataloknak a számára szükséges ismeretek és képességek, akik majd a gazdaság világában fognak hivatásszerűen tevékenykedni. E szakon a gazdaság világának kérdései az általános műveltség részeként, és nem szűk szakmai ismerethalmazként jelentek meg.

A gazdaságismeret szak megszűnt az új, bolognai képzési rendszerre való átállással. Paradox módon a szak teljes kifutása (2009) majdnem teljesen egybeesett a 2008-ban kezdődő pénzügyi-gazdasági válság időszakával, amely erőteljesen kiváltotta a korábban jellemzett kompetenciákkal rendelkező pedagógusok iránti igényt. E szak megszűnt, de nem tűnt el nyomtalanul⁸. Fennmaradtak, és széles körben használatban vannak (és használatban lesznek vélhetően a jövőben is) azok a taneszközök (köztük szakmai és módszertani könyvek, tanári kézikönyvek) melyek gazdaságtanítási iskolakísérleteink során készültek. Fennmaradnak és hasznosulnak a képzés során szerzett szakmai és módszertani tapasztalatok; ezek többsége a jelenlegi közgazdászstanár képzésünkbe is beépíthető.

Egerben, az Eszterházy Károly Főiskolán 2010-ben elindult az új rendszerű, osztott közgazdászstanár MA képzés vállalkozási ismeretek szakirányon, majd 2013-ban az osztatlan közgazdászstanár képzés is. Ezek a képzések természetesen szakmai tanárképzések, céljuk a közgazdasági és kereskedelmi szakgimnáziumok számára – a szakirány jellegénél fogva – a legszélesebb tantárgykörbe tartozó szakmai tananyagtartalmak elméleti és gyakorlati oktatását megvalósítani képes tanárok felkészítése. Az egri intézményben tehát kétirányú tanárképzéssel is foglalkoztunk: előbb a gazdaságismeretet közismereti tárgyként tanító tanárok képzése zajlott, majd a jelenlegi képzési struktúrához igazodva közgazdászstanári szakmai tanárképzést folytatunk.

A két képzés kompetenciakészlete hasonlóságokat és markáns eltéréseket is mutat, felvetődik kérdésként a két szak „átválthatósága”. A gazdaságismeret szakos tanárból közgazdászstanár viszonylag rövid idő alatt képezhető, mert mind tanári, mind gazdasági ismerettel rendelkezik. Az osztott képzési formában főként a szakmai ismereteik kiegészítése, bővítése, aktualizálása történik 2-3 szemeszter alatt. Fordítva működik-e az „átváltás”? A közgazdászstanár el tudja-e látni a „fiatalabb korosztály” felkészítését? Erre a szakmai felkészültsége alkalmassá tenné, de a módszertani kultúrája nem feltétlenül! E „fordított” feladat végrehajtása oktatás-módszertani (át-, illetve tovább)képzést igényel. Meg kell ismerkednie az életkori sajátosságokhoz igazodó sajátos, játékos módszerekkel, meg kell ragadnia a „gyermeki nézőpontot”. Ennél is fontosabb feladat, hogy el kell sajátítania a gazdasági fogalmak és összefüggések egyszerű megfogalmazásának képességét. Mindezek esetükben a tanári továbbképzések és tréningek szükségességét vetik fel. A mai közgazdászstanárnak tehát kettős szerepköre van: az üzleti pályára készülők szakmai oktatásán túl esetenként olyan feladatokat is fel kell vállalnia, amelyek az általános szemléletformálás körébe tartoznak. Ha ez a feladat vár a leendő

⁸ Ezt részletesen kifejti Kádek (2009).

közgazdászstanárookra, akkor erre a speciális feladatra is kell felkészítést kapniuk. A szakmai-tanári felkészülés mellett olyan elvekkel, attitűdökkel és módszertani eljárásokkal is meg kell ismerkedniük, amelyekre támaszkodva (esetleg) az általános iskolások, vagy nem szakmai középiskolások gazdasági szemléletformálását, gazdálkodói érzékük és képességük alapszintű fejlesztését is el tudják látni.

Az egri Eszterházy Károly Egyetemen az osztatlan közgazdászstanár tanárképzésben törekszünk a közgazdászstanár-jelöltek „kettős feladatra” való felkészítésére⁹. A képzés tantervének összeállításakor beiktattunk a tantárgy-struktúrájukba három olyan kurzust, mely e feladatra hivatott őket felkészíteni. A NAT szakterületi- illetve OKJ szakmacsoportos ismeret blokkban a *KKV-k a gazdaságban* és *A közgazdasági oktatás aktuális szakmai kérdései* c. tárgyak mellett külön kurzust szenteltünk annak, hogy a hallgatókat megismertessük a *pénzügyi-gazdálkodási kultúra kialakításának* szakmai alapjaival.

A *pénzügyi-gazdálkodási kultúra kialakításának szakmai alapjai* c. tárgy nappali tagozaton heti 4 órás kurzus, melynek keretében átfogó módon áttekintjük a gazdálkodói szemléletformálási törekvéseket és kiemelten foglalkozunk a NAT gazdasági és pénzügyi neveléssel, valamint a kezdeményezőképeség és vállalkozói kompetencia fejlesztésével kapcsolatos törekvéseivel. Tanári szemszögből elemezzük a gazdasági jellegű kerettanterveket, kiemelten a 7-8. évfolyam *Gazdasági és pénzügyi kultúra I.*, valamint a 9-10. évfolyam *Gazdasági és pénzügyi kultúra II.* tárgyainak tartalmi elemeit. Külön hangsúlyt fektetünk arra is, hogy a legkorszerűbb tananyagokkal is megismertessük a hallgatókat, áttekintjük és közösen feldolgozzuk a gazdasági-pénzügyi kultúra kerettantervekhez a Pénziránytű Alapítvány gondozásában készült (Merényi et al., 2016) és a megjelenés előtt álló új tankönyveket. A főbb témák feldolgozása óratervek készítésével is történik, melyekben a hallgatók adott téma iránti újszerű megközelítései is megjelenhetnek. A kurzus keretében a hazai pénzügyi kultúra helyzetéről, gyakorlati oldalról banki szakemberektől tájékozódhatnak hallgatóink, illetve önálló kutatás keretében is gyűjtenek tapasztalatokat, melyeket későbbi tanári munkájuk során hasznosítani tudnak.

2.3. Korlátja-e a gazdasági-pénzügyi kultúra fejlesztésének a célcsoportok igényeire, sajátosságaira szabott tananyagok hiánya?

Erre az eldöntendő kérdésre nem adható egyértelmű válasz. Viszonylag korán, már 2008-ban megjelent „*Az én pénzem*” elnevezésű pénzügyi oktatási program (POP) *elektronikus formában* a Pénziránytű Alapítvány honlapján. A többszerzős könyv

⁹ Az ez iránti igényt a tanulmányaikat befejező közgazdászstanár hallgatóink körében végzett empirikus felmérés tapasztalatai is alátámasztják (Csugány et al., 2016).

elkészítésében közreműködött a Magyar Nemzeti Bank, a Nemzetközi Bankárképző Központ és a Budapesti Értéktőzsde is. A rendszerzett, egyszerű megfogalmazásban írt anyag az újdonság erejével hatott, sokak –nem csak diákok- pénzügyi tudását alapozta meg. Jó alapot adott a szakmai versenyekre való felkészüléshez, de tartalma nem vált kötelező tananyaggá. Ugyanakkor a Gazdaság-pénzügyi kultúra II. kerettantervhez készített tankönyv elődjének tekinthető, célcsoportja, fő elemeinek tartalmi azonossága és közvetlen stílusa okán.

2016-ban jelent meg az első olyan tankönyv, amely a kerettantervhez igazodva, az adott év őszétől bekerült a közoktatásba. Az „Iránytű a pénzügyekhez” címet viselő. a Pénziránytű Alapítvány gondozásában megjelent tankönyv a 9-10.évfolyamos diákok számára készült. Újszerű abban a tekintetben is, hogy példáit tekintve a magyar gazdaság körülményeire alapozott tananyag, amely az életkori sajátosságok maximális figyelembevételével készült. A gazdaság működésének és a mindennapi pénzügyek menedzselésének megközelítése: a család-egyén helyzetére gyakorolt hatása oldaláról valósul meg. A korszerű, gyakorlat-orientált tananyagot szisztematikus felépítés és új módszerek alkalmazása jellemzi. A tankönyv egy elképzelt család életéből vett problémákkal motivál, döntési helyzeteket teremt, az önálló tanulást segíti, munkáltat, nem magoltat, differenciát foglalkoztatásra ad lehetőséget (tippjeivel, változatos feladataival). A nyomtatott és elektronikus formában megjelent alaptankönyv fő kiegészítői, a feladatbank, a kiegészítő témák és a prezentációk mellett a Tanári kézikönyv mely jó ötleteket ad a feldolgozáshoz, az önálló tanári óraterv megalkotásához. Általában a Tanári kézikönyvet az ellenzői „központilag vezérelt módszertani kivitelezésnek” tekintik, holott a ténylegesen alkalmazható módszer több tényező függvénye. Befolyásolják –többek között- a *tanulók* képességbeli és szociokulturális jellemzői, a *tanár* habitusa, stílusa és az adott oktatási intézményben rendelkezésre álló infrastruktúra. Mindez a mi megítélésünk szerint sem zárja ki, hogy legyen egy ajánlott minta, egy olyan javasolt mód, ahogyan a tananyag feldolgozható. Hasonló jellemzőkkel rendelkezik a megjelenés alatt álló, 7-8. osztályosok számára készített a Gazdasági- pénzügyi kultúra I. kerettantervhez illeszkedő tankönyvcsomag. Tehát a célcsoportok igényeire, sajátossáigaira alapozott tananyagok hiánya a továbbiakban nem lesz akadályozó tényezője a gazdasági-pénzügyi kultúra fejlesztésének.

3. ÖSSZEGZÉS, KÖVETKEZTETÉSEK

Érzékelhető, hogy a gazdasági-pénzügyi kultúra fejlesztése terén az oktatás szerepét korlátozó tényezők többnyire pozitív irányban változtak. A jelenlegi ismeretközpontú NAT átdolgozás alatt van, az új NAT koncepció feltételezhetően javít a lexikális tudás és képesség-készség arányain, nagyobb teret ad az egyéni és intézményi sajátosságokhoz igazodó szabad választásra ennek következtében a diákok teljesítményképes tudás birtokában a kockázataikat mérlegelve képesek

személyes és szakmai döntéseket hozni. A gazdasági-pénzügyi kultúra fejlesztését szolgáló tanártovábbképzések száma nőtt, bár többnyire az oktatási intézmények keretein kívül, de a különböző műveltségterületek oktatói pénzügyi ismeretekkel, gyakorlatorientált, változatos módszerekkel gyarapodtak. A célcsoport(ok) igényeire, sajátosságaira szabott tananyagok hiánya megoldódni látszik a Gazdasági-pénzügyi kultúra I. és II. kerettantervekhez készített tankönyvek megjelenésével.

A vizsgált tényezők területén azonban a lehetőségek mellett, új kérdések, kételyek fogalmazódnak meg.

A gazdasági-pénzügyi ismereteknek változatlanul különböző tanegységekbe integráltan, illetve önálló tárgyként változatlanul csak a szabad időkeretben, avagy önálló kötelező tárgyként történjen az oktatása?

Érvek és ellenérvek egyaránt sorakoznak nem a közvetítendő ismeretanyag, hanem a kötelező jelleg kapcsán. A meghatározó érveket két szerzőtől idézzük. Megjegyezzük, hogy az ellentétes vélemények között mintegy 20 év különbség van. Chikán (1998) gazdasági ismeretekről alkotott véleménye pénzügyi ismeretekre is értendő, s bár a 90-es években gazdasági ismeretek körébe tartozó pénzügyek nem voltak külön nevesítve, az iskola szerepének megfogalmazása ma is igen aktuális.

„Az iskola az, ahol leginkább szervezeten kellene foglalkozni a gazdaság világának problémáival. Azonban nem tartanám jónak, ha a gazdasági ismereteket tantárgyasítanák, mert ez megint az ismereti oldalt erősítené csak. Sokkal fontosabbnak tartom, hogy a mindennapi gazdasági valósághoz vigye közelebb a gyerekeket az iskola (Chikán, 1989)

Hornyák (2015) a tantárgy helyét illetően a jelenleg jellemzőbb véleményt tükrözi:

„Ha az állam elvárja állampolgáraitól, hogy pénzügyi döntéseiben tudatosan viselkedjenek, akkor az ehhez szükséges feltételeket is biztosítani kell számukra. (...)

A megoldást mindenképpen az jelentené, ha ez az ismeretanyag – az erkölcsi tantárgy oktatásához hasonlóan – kötelező jelleggel, önálló pénzügyi tantárgyként be is épül minden középiskola tantervébe.” (Hornyák, 2015:38)

Amennyiben ez utóbbi irányzat érvényesül, megfelelőek lesznek-e a személyi feltételek? Elegendő közgazdász tanár lesz-e a gazdasági-pénzügyi ismeretek önálló közismereti tárgyként szélesebb kört érintő tanítására?

Megítélésünk szerint nem, ezért a közgazdász tanár szakirányai között szerepeltetni lehetne az új igényeknek megfelelő „általános közgazdász tanár” szakirányt (a régi gazdaságismert szakunk mintájára, de egyetemi szinten.) A megoldási javaslatunk érthető módon nem mentes a szubjektív elemektől, de a probléma felvetése megítélésünk szerint reális, megoldása sürgető.

Véleményünk szerint, a különböző célcsoportok sajátosságaira alapozott, motiváló, gyakorlati jellegű tananyaghiány nem lehet gátja a gazdasági pénzügyi kultúra

fejlesztésének.

A következő tanévtől már rendelkezésre áll mindkét gazdasági-pénzügyi kultúra tanegység komplett –a tanári kézikönyvet is magában foglaló- csomagja nyomtatott és elektronikus formában is. *Dilemmát már csak az egy kerettanterv egy tankönyv elv fenntartása jelenthet.* Amíg a jelenlegi több szerző és szervezet összefogásával készített könyvnél szakmai-módszertani szempontból jobbnak ítélt, korszerűbb könyvcsomag nem készül, az „egy kerettanterv egy vagy több könyv” felvetés, vita felesleges.

Mindezek alapján megállapítható tehát, hogy a gazdasági pénzügyi kultúra fejlesztése – ahogy azt Kovács (2015) is kiemeli – valamennyi gazdasági szereplő közös érdeke, ezért valóban közös szerepvállalásra van szükség. Ehhez azonban nem elegendő az eddig e téren kiemelkedő szerepet betöltő MNB, a hitelintézetek, az ÁSZ és néhány e céllal működő alapítvány összefogása. A gazdasági pénzügyi kultúra elmaradottságának felszámolásában az eddig e téren alacsony hatékonysággal működő oktatási rendszernek is jelentős feladata van, mert a pénzügyi kultúra fejlesztése a gazdálkodói szemléletmód erősítése az elkötelezett gazdasági és pénzügyi szakemberek, valamint a pedagógusok együttműködésével lehetséges!

FELHASZNÁLT IRODALOM

Atkinson, A. – F. Messy (2012): Measuring Financial Literacy: Results of the OECD / International Network on Financial Education (INFE) Pilot Study. *OECD Working Papers on Finance, Insurance and Private Pensions*, No. 15, OECD Publishing, Paris. <http://dx.doi.org/10.1787/5k9csfs90fr4-en>

Balázsné Lendvai Marietta (2013): *A bankmarketing szerepe a pénzügyi kultúra fejlesztésében*. Doktori (PhD) értekezés, Nyugat-Magyarországi Egyetem, Széchenyi István Gazdálkodás- és Szervezéstudományok Doktori Iskola.

Csugány Julianna – H. Kacsó Erzsébet – Kádek István – Tánczos Tamás (2015): A gazdálkodói kultúra fejlesztésére irányuló törekvések az Eszterházy Károly Főiskola gazdasági képzéseiben. In: Csáfor Hajnalka (szerk.): *Múltbeli tapasztalatok, jelenkori feladatok. Válogatás a Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar oktatóinak tanulmányaiból*. EKF Líceum Kiadó, Eger.

Csugány Julianna – H. Kacsó Erzsébet – Kádek István – Tánczos Tamás (2016): Gazdaságtanár-képzés az Eszterházy Károly Főiskolán. *Új Pedagógiai Szemle*, 66. évfolyam (3–4. szám), pp. 96 – 109.

Hornyák Andrea (2015): *Attitűdök és kompetenciák a középiskolás diákok, mint potenciális banki ügyfelek körében*. Doktori (PhD) értekezés, Nyugat-Magyarországi Egyetem, Széchenyi István Gazdálkodás- és Szervezéstudományok Doktori Iskola.

Kádek István (2009): Egy megszűnő tanár-szak (gazdaságismeret) és „fenntartható” tanulságai. *Periodica Oeconomica*, 3. évfolyam (május), pp. 91 – 102.

Kerekesné Horváth Ilona (2012): A gazdasági, pénzügyi, vállalkozói ismeretek oktatásának története és időszerű kérdései. *Új Pedagógiai Szemle* 62. évf.9-10. szám

Kovács Ildikó Éva – Mészáros Aranka (2015): Pénzügyi kultúra vizsgálata középiskolás tanulók körében. In: Torgyik Judit (szerk.): *Százarcú pedagógia*. Komárno: International Research Institute s.r.o., pp. 276 – 292.

Kovács Levente (2015): A pénzügyi kultúra kutatása és aktuális feladataink. *Gazdaság és Pénzügy*, 2. évfolyam (1. szám), pp. 79-88.

Luksander Alexandra – Béres Dániel – Huzdik Katalin – Németh Erzsébet (2014): A felsőoktatásban tanuló fiatalok pénzügyi kultúráját befolyásoló tényezők vizsgálata. *Pénzügyi Szemle*, 2. szám, pp. 237 – 258.

Merényi Zsuzsanna – Vasné Botár Ágnes – Fritz Sepulvéda Pablo Arnoldo (2016): *Iránytű a pénzügyekhez. Tankönyv 9-10. évfolyamos diákok számára*. Könyvtárellátó Kiadó. URL: <http://penziranytu.hu/iranytuapenzugyekhez>

Schüttler Tamás (1998): A gazdasági kultúra nem ismeretek rendszere, hanem szemléletmód – Beszélgetés Chikán Attila egyetemi tanárral. *Új Pedagógiai Szemle*, 48. évfolyam (7–8. szám), pp. 5 – 14.

Kovács Péter (2014): *Középiskolások pénzügyi kultúrája felmérés eredményei (összefoglaló)*. Szegedi Tudományegyetem, Gazdaságtudományi Kar – Econventio Pénzügyi kultúra kutatócsoport. URL: www.u-szeged.hu/download.php?docID=36697

Pénziránytű Alapítvány (2015): *A magyar lakosság pénzügyi kultúrája*. URL: <http://penziranytu.hu/magyar-lakossag-penzugyi-kultura>

Pénzügyi Szemle (2015. május 28.): *Nem megtanulni, megérteni kell a dolgokat - Interjú Németh Erzsébettel*. URL: <http://www.penzugyiszemle.hu/interju/nem-megtanulni-megerteni-kell-a-dolgokat-interju-nemeth-erzsebettel>

Pénzügyi Szervezetek Állami Felügyelete – Magyar Nemzeti Bank (2008): *Együttműködési megállapodás a pénzügyi kultúra fejlesztés területén*. URL: <https://www.mnb.hu/letoltes/0415mnbpszafmegallpodas-penzugyi-kultura-fejleszte.pdf>

A Kormány 110/2012. (VI. 4.) Korm. rendelete a *Nemzeti alaptanterv* kiadásáról, bevezetéséről és alkalmazásáról.

8/2013. (I. 30.) EMMI rendelet a tanári felkészítés közös követelményeiről és az egyes tanárszakok képzési és kimeneti követelményeiről.

FELMÉRÉS A PÉNZÜGYI KULTÚRÁRÓL A MISKOLCI EGYETEMEN

Gróf Pál¹ – Süveges Gábor² – Szemán Judit³

Miskolci Egyetem, Pénzügyi és Számviteli Intézet

¹egyetemi tanársegéd, stgrof@uni-miskolc.hu

²egyetemi tanársegéd, stsueges@uni-miskolc.hu

³egyetemi docens, pzszeaman@uni-miskolc.hu

ÖSSZEFOGLALÁS

Magyarország 2017-ben immár harmadszor csatlakozott az European Money Week nemzetközi eseménysorozathoz, amelynek keretében szerte az országban kerültek megrendezésre a „Pénz7 – a pénzügyi tudatosság és gazdálkodás hetéhez” kapcsolódó programok. Ebben az évben a rendezvénysorozat kiemelt helyszínének számított a Miskolci Egyetem, ahol a Pénzügyi és Számviteli Intézet által szervezett „A pénzügyi kultúra aktuális kérdései, különös tekintettel a banki szolgáltatásokra” elnevezésű szakmai napon hallhattak az érdeklődők számos, a pénzügyi kultúra témájában megtartott előadást. Jelen tanulmányunk a konferencián részt vevő hallgatók között végzett, azok pénzügyi ismereteinek milyenségét és pénzügyi szokásait feltárni szándékozó kérdőíves megkérdezés előzetes eredményeit közli. Az idő rövideje miatt ezt a tanulmányt „gyorsjelentésnek” szánjuk, ami a későbbiekben részletesebb elemzéssel bővíthető.

1. A PÉNZÜGYI KULTÚRA ÉS FEJLESZTÉSÉNEK FONTOSSÁGA

A 2008-as világgazdasági válság óta a pénzügyi kultúra kifejezés a korábbinál is nagyobb figyelemben részesül. Habár nem állítható az, hogy a válság kirobbanásában csupán a gazdaság szereplőinek alacsony pénzügyi kultúrája játszott szerepet, viszont bizonyos, hogy „a gazdasági válság elhúzódásának egyik oka éppen a társadalom pénzügyi ismereteinek hiányára vezethető vissza.” (Kovács, 2015)

A pénzügyi kultúra témáját kutató szerzők napjainkig igen változatos, egymástól sokszor eltérő fókuszú tanulmányt publikáltak, ami annak tükrében cseppet sem meglepő, hogy a pénzügyi kultúra, mint fogalom meghatározása sem egységes.

„A pénzügyi kultúrával foglalkozó kutatások mindig az adott kutatás céljának, célcsoportjának, illetve kutatási kérdésének megfelelően határozták meg azt, hogy mit tekintenek pénzügyi kultúrának. Hung és szerzőtársai kilencféle megközelítési módot azonosított az általuk feldolgozott tanulmányokból. Ezek a következők:

1. a pénzügyi tudás;

2. a pénzügyi folyamatok megértése;
3. a pénzügyi tudás alkalmazási képessége és a megszerzett tapasztalatok;
4. a pénzügyi összefüggések és definíciók ismerete;
5. a megalapozott pénzügyi döntések meghozatalának képessége;
6. a legalapvetőbb pénzügyi fogalmak ismerete;
7. az egyszerű (alapvető) pénzügyi döntések meghozatalának képessége;
8. a megalapozott és tudatos döntések meghozatalának képessége; valamint
9. az egyszerű pénzügyi fogalmak ismerete.” (Béres, 2013).

A felsorolt kilenc megközelítésmód széles körét írja le azon szempontoknak, melyekre érdemes figyelemmel lenni a pénzügyi kultúra kutatásának esetén, de amennyiben a pénzügyi kultúra rövid, ugyanakkor tartalmas definícióját szeretnénk megadni, azt legpraktikusabban talán a következő meghatározás által tehetjük meg: „Pénzügyi kultúra alatt általánosságban a pénzügyekkel kapcsolatos informáltságot, az információ feldolgozásának, a jó pénzügyi döntések meghozatalának képességét értjük.” (Luksander et al., 2014).

Miért is fontos a pénzügyi kultúra fejlesztése? Erre is több szempontú megközelítés adhat választ. Leszögezhető, hogy minden társadalmi és gazdasági csoport valamint minden egyén együttes érdeke, hogy az adott társadalom fejlett pénzügyi kultúrával rendelkezzen, és ezáltal elkerülhetővé váljanak a gazdaság szereplői számára a negatív pénzügyi események. Tudatos pénzügyi döntéseket hozva nagyobb a valószínűsége, hogy veszteségek nélkül tudják pénzügyi tranzakcióikat lebonyolítani mind az egyének mind a csoportok. „...a lakosság pénzügyi kultúrája hozzájárul a pénzügyi rendszer stabilitásához is. A pénzügyi intézményeknek – részben az előzőekben foglaltak okán – alapvető érdeke a pénzügyi kultúra fejlesztése, hiszen az hozzájárul a magánszektor megtakarításának növekedéséhez, és azon keresztül a hitelképességének javulásához is. A hitelképes ügyfelek pedig alacsony kockázatú jövedelemforrást jelentenek a szektor számára. (...) Végül, de nem utolsósorban a pénzügyi kultúra fejlesztése az állam érdeke is, hiszen magasabb szintű pénzügyi kultúra esetén kevesebb hangsúlyt kell fektetni újraelosztási és stabilizációs célokra, ami jótékony hatással bír a gazdaság minden szereplőjére, az ország versenyképességére” (Felmérés a felsőoktatásban, 2013).

Magyarországon is a világválság hozta felszínre a pénzügyi kultúrához kapcsolható hiányosságokat. Ennek leglátványosabb példája a devizahitellel rendelkezők esete volt. Természetesen a pénzügyi kultúra fejlesztése komplexen értelmezendő, sok témakört felölelő tevékenység, ami áthatja mindennapjainkat.

Felmérésünk célja a Miskolci Egyetemen tanuló fiatalok pénzügyi kultúrájának mérése volt. A kapott eredmények kiindulópontot jelenthetnek ahhoz, hogy milyen területek fejlesztésére van szükség az ismeretek bővítéséhez, a pénzügyi tudatosság megteremtéséhez. Az egyetem oktatóiként ezen eredményeket felhasználva lehetőségünk van az oktatási anyagaink ilyen irányú fejlesztésére, bővítésére.

Reményeink szerint ezzel tudunk hozzájárulni a pénzügyi kultúra fejlesztéséhez a Miskolci Egyetem hallgatóinak körében.

2. ANYAG ÉS MÓDSZER

Jelen tanulmányban „A pénzügyi kultúra aktuális kérdései, különös tekintettel a banki szolgáltatásokra” megnevezésű, a Miskolci Egyetem Pénzügyi és Számviteli Intézetének szervezésében megvalósult konferencia résztvevői által kitöltött kérdőívek kiértékelésének eredményeit foglaljuk össze röviden. A kérdőív három részre tagolódott:

- Általános pénzügyi ismeretek
- Pénzügyi szokások
- A kitöltő szociodemográfiai adatai, tanulmányai

A kérdőívben a *pénzügyi ismereteket* tesztkérdésekkel mértük fel. Itt természetesen nem az érdekelt minket, hogy milyen lexikális ismeretekkel rendelkeznek a válaszadók (a felmérés nem tartalmaz fogalom meghatározást, vagy olyan kérdésfeltevést melyre esszé formájában kifejtendő választ vártunk), hanem hogy milyen tájékozottak olyan hétköznapiak nevezhető témákkal kapcsolatosan, amelyek akár az ő életükre is közvetlen hatást fejtenek ki. A kérdőívben megtalálhatók feleletválasztós (alternatív választást és többszörös választást kívánó) kérdések, illetve feleletalkotó (rövid választ igénylő) kérdések is, amelyeknél leginkább egy számértékre voltunk kíváncsiak.

A *pénzügyi szokásokkal* kapcsolatos kérdések esetén arra fókuszáltunk, hogy milyen pénzügyi szolgáltatásokat vesz igénybe a kitöltő, milyen forrásokból tájékozódik egy pénzügyi-gazdasági döntés meghozatala előtt, illetve milyen gyakran olvas gazdasági és politikai híreket.

A harmadik rész a *kitöltő szociodemográfiai adataira, tanulmányaira* vonatkozóan tartalmaz néhány adatot. Ebben a részben a kitöltő nemére voltunk kíváncsiak, valamint egyetemi hallgató esetén arra, hogy milyen karon folytatja tanulmányait, milyen képzési formában vesz részt (alapképzés, mesterképzés, felsőoktatási szakképzés), hányadik félévi tanulmányát folytatja. Közgazdász hallgatók esetén a szakirányra is kíváncsiak voltunk: azaz pénzügy –számvitel szakos vagy nem pénzügy-számvitel szakos hallgatóról van –e szó.

2.1. Minta

A kérdőívet összesen 319-en töltötték ki, túlnyomó többségében (98%) egyetemi hallgatók, elenyésző részben (2%) gazdasági szakemberek. A gazdasági szakemberek megszólítása azért történt, mert kontroll csoportként kívántuk használni a válaszaikat az egyetemi hallgatókkal való összevetésben, az eredmények

értékeléséhez. A kitöltött kérdőívek elenyésző száma azonban nem tette lehetővé ezt az összevetést.

A kérdőívet kitöltő egyetemisták nagy része közgazdász hallgató (92%), de a Műszaki Földtudományi Kar hallgatói közül is többen válaszoltak a kérdésekre (8%). A válaszadók 60%-a alapképzésre jár (Bsc), 11%-uk mesterképzéses hallgató (Msc), 29% pedig felsőoktatási szakképzésre jár (FOSZK). A kitöltők 67%-a nő és csak 33%-a férfi. Ismerjük továbbá, hogy a megkérdezettek legnagyobb része, (59%-a) a második félévét tölti az egyetemen, a következő legnagyobb csoport (24%) pedig a negyedik félévét. A közgazdász hallgatók megoszlása a felmérésben a következő: 34%-uk jár pénzügy-számvitel szakra, 66%-uk nem ezen a szakon tanul.

A kérdőív kitöltése jórészt webes felületen történt, de lehetőség volt papír alapú kitöltésre is. A kérdőíveket 2017. március 6-9. között töltötték ki a megkérdezettek.

2.2. Az adatok feldolgozása

A kitöltött kérdőívek alapján rendelkezésre álló adatokat rendszereztük és az egyes változókat statisztikai módszerekkel feldolgozhatóvá tettük. Az adatok feldolgozását és elemzését Microsoft Excel program segítségével végeztük el. Az adatelemzés során a leíró statisztikát használtuk.

3. EREDMÉNYEK

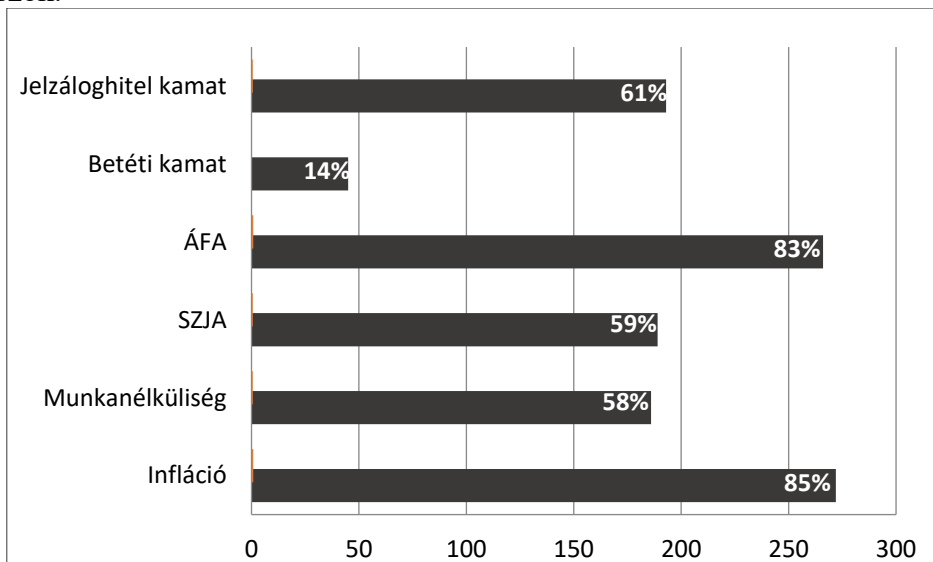
3.1. Pénzügyi ismeretek

A kérdőív első részében általános pénzügyi ismeretekkel kapcsolatos kérdéseket tettünk fel, mégpedig olyan információkra fókuszáltunk, amelyeket az alapvető pénzügyi intelligencia részének gondolunk, és amely tudás a mindennapi életben fontos és hasznosítható. A kérdések egy része konkrét számadatokra kérdezett rá. Ezek a következők voltak: infláció, munkanélküliség, adózás és kamatok. A kérdések másik része árfolyammal kapcsolatos ismeretekre valamint pénzforgalommal és bankkártyával kapcsolatos ismeretekre kérdezett rá.

A pénzügyi ismeretek összesített teljesítménye 52, 9% lett, a 15 pontból átlagosan 7,9 pontot érték el a kitöltők. Ez a teljesítmény semmiképpen sem nevezhető magasnak. (A felsőoktatásban az írásbeli dolgozatok értékelésénél általában 60% szükséges az elégséges érdemjegyhez.) Érdekességgént érdemes megemlíteni, hogy évek óta rendszeresen készítene felmérést a középiskolások pénzügyi ismereteiről az Econvenitio és a Szegedi Egyetem közös kutatócsoportja közel tízezer fős mintán. Pénzügyi ismeretekre vonatkozó kérdések a banki szolgáltatásokra, megtakarításokra, befektetésekre, hitelezésre, nyugdíjra és biztosításra, a munka

világára, valamint általános gazdasági ismeretekre vonatkozó kérdések szerepelnek a kérdőívben. A középiskolások átlagteljesítménye 42,6% volt (Kovács, 2015). A felmérésünk során részletesebben következő eredményeket kaptuk.

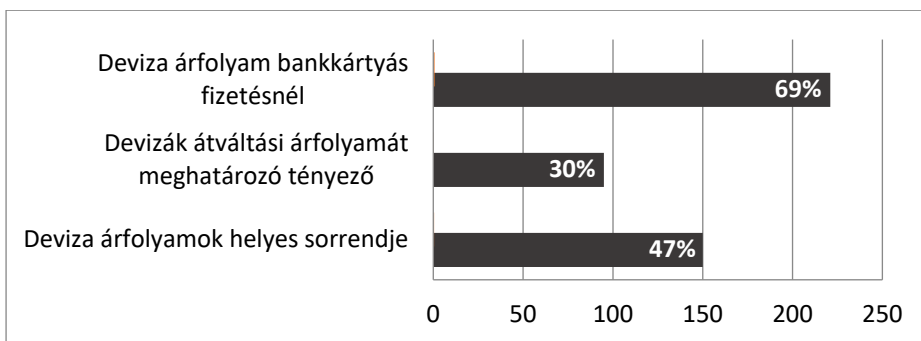
A konkrét számadatokat firtató kérdésekre az alábbi arányokban születtek helyes válaszok.

1. ábra: Általános pénzügyi ismeretek
Forrás: Saját szerkesztés

A válaszadók több mint 80%-a ismerte az infláció és az általános forgalmi adó helyes értékét. Ez arra utal, hogy az egyetemi hallgatók tájékozottsága megfelelő e téren. A személyi jövedelemadó és a munkanélküliségi ráta helyes értékét körülbelül azonos arányban, valamivel kevesebb, mint 60%-uk tudta helyesen. Érdekes módon a kamatra vonatkozó kérdések tekintetében a lakossági forint alapú jelzáloghitel átlagos kamatával a kitöltők többsége (61%) tisztában van, míg az átlagos betéti kamatok tekintetében nagy a tájékozatlanság, a kitöltőknek mindössze 14%-a adott helyes választ, a többség túlbecsülte ennek mértékét. A hallgatók valószínűleg nem rendelkeznek jelentősebb megtakarítással, viszont a lakásszerzés érdekelheti már őket, ezért bizonyulhattak ebben a kérdésben tájékoztatlanabbnak. A másik magyarázat az lehet, hogy a médiában a lakossági hitelezéshez kapcsolódó hírek hosszú ideje szerepelnek, illetve a kitöltők családjában, rokonságában is sok szó esik a lakossági jelzáloghitelekéről az érintettség kapcsán.

A következő kérdéskör a devizák árfolyamához kapcsolódott. Itt a következő eredmények születtek.

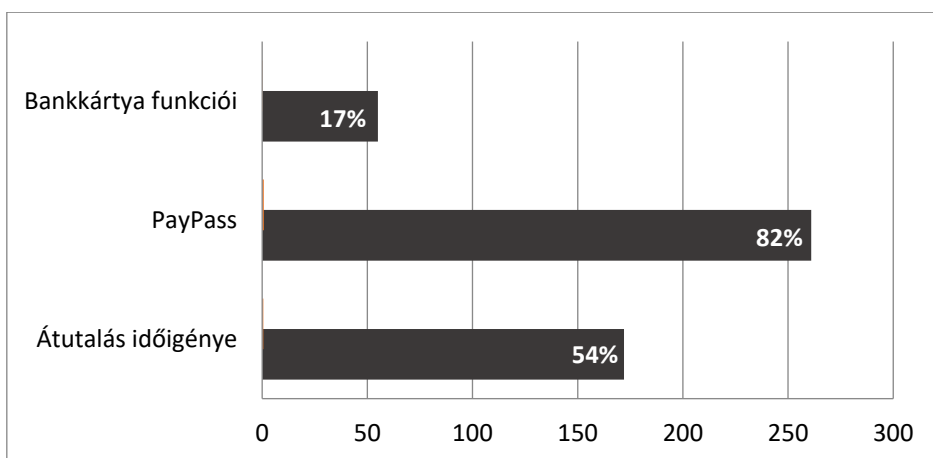
2. ábra: Devizaárfolyammal kapcsolatos kérdések

Forrás: Saját szerkesztés

Ezen témakörön belül arra a kérdésre tudtak legtöbbször helyes választ adni (69%), hogy külföldön, bankkártyával való fizetés esetén mi az elszámolási árfolyam. Sorrendben a második legtöbb helyes válasz arra a feladatra érkezett, amelyben sorrendbe kellett állítani négy deviza (USD, EUR, CHF, GBP) forintba átváltott értékét. Viszonylag kevesen (30%) tudtak válaszolni a devizák árfolyamát meghatározó kérdésre. Ennél a kérdésnél öt lehetőség közül lehetett kiválasztani a két helyeset – a hatodik lehetőség a „nem tudom” válasz volt. A lehetőségek a következők voltak: a.) minden európai országban a saját jegybank, illetve az Európai Központi Bank határozza meg b.) ez a kormányok feladata, így minden országban a pénzügyekért felelős minisztérium határozza meg c.) a nemzetközi pénzpiacon dől el az árfolyam kérdése d.) az árfolyamok napközben is változ(hat)nak e.) az árfolyamok napon belül nem változnak, hiszen a jegybank vagy a minisztérium egy hétre fixálja azokat f.) nem tudom.

A helyes válaszok magas aránya annál a kérdésnél jellemző, ahol a kitöltő már maga is szerzett tapasztalatot az érintett kérdésben, illetve a gazdasági folyamatok figyelemmel kísérése fontos az érintetteknek. A kevés helyes válasz az elméleti tudást érintő kérdés esetén volt jellemző.

A pénzügyi ismeretekre vonatkozó harmadik kérdéscsoport a pénzforgalomhoz és a bankkártyához kapcsolható. Az egyetemi hallgatók e kérdéskörhöz kapcsolódó ismerete a következő képet mutatja.

3. ábra: Bankkártya és pénzforgalom ismeret

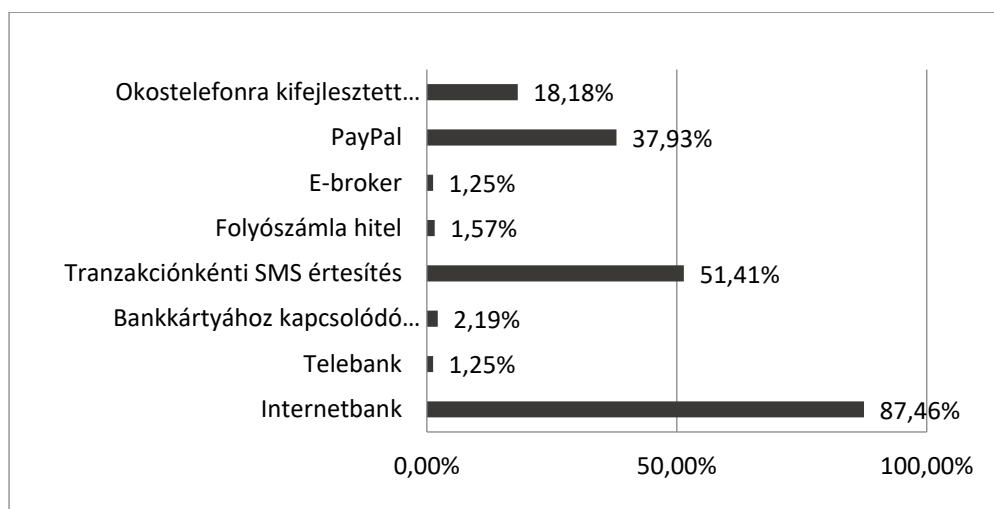
Forrás: Saját szerkesztés

Nem meglepő módon a kitöltők ennél a kérdéskörnél is abban a kérdésben voltak a legtájékozottabbak, ami mindennapjaikat érinti. A PayPass-hoz kapcsolódó kérdés arra vonatkozott, hogy milyen összeghatár felett szükséges a PIN kód megadása. Az egyetemisták 82% volt tisztában ezzel az értékhatárral. Egy hazai átutalás tényleges időigényével a hallgatóknak valamivel több, mint a fele van tisztában. A bankkártya funkciókra kevés helyes válasz érkezett, aminek az lehet az oka, hogy a felsorolt lehetőségek közül csak azokat ismerik (és jelölték meg a kérdőíven), amelyeket ők maguk is használnak. Ennél a kérdésnél hét funkció volt felsorolva, amelyből hat helyes válasz volt. A lehetőségek a következők voltak: a.) lehet vele fizetni magyarországi boltokban b.) interneten keresztül lehet vele fizetni c.) forintot lehet vele felvenni ATM-ből d.) lehet vele fizetni külföldön boltokban e.) mobil telefont lehet feltölteni ATM-en keresztül f.) külföldi fizetőeszközt lehet felvenni vele ATM-ből akár Magyarországon is g.) bankkal való kapcsolattartás (telebank, bankfiók) során azonosításra is szolgál.

3.2. Pénzügyi szokások

A kérdőív második részében a pénzügyi szokásokkal kapcsolatos felmérést végeztünk. Az ez irányú vizsgálódást két szempont vezérelte: egyrészt a modern bankszolgáltatások használata mennyire jellemző a megkérdezettek körében, másrészt honnan származnak a pénzügy-gazdasági információi.

Első kérdésként azt vizsgáltuk, hogy az egyetemisták milyen pénzügyi szolgáltatásokat vesznek igénybe. A kérdőívben felsorolt lehetőségek közül lehetett választani. Egy válaszadó természetesen több szolgáltatást is megjelölhetett. Az alábbi ábrán láthatók az eredmények.

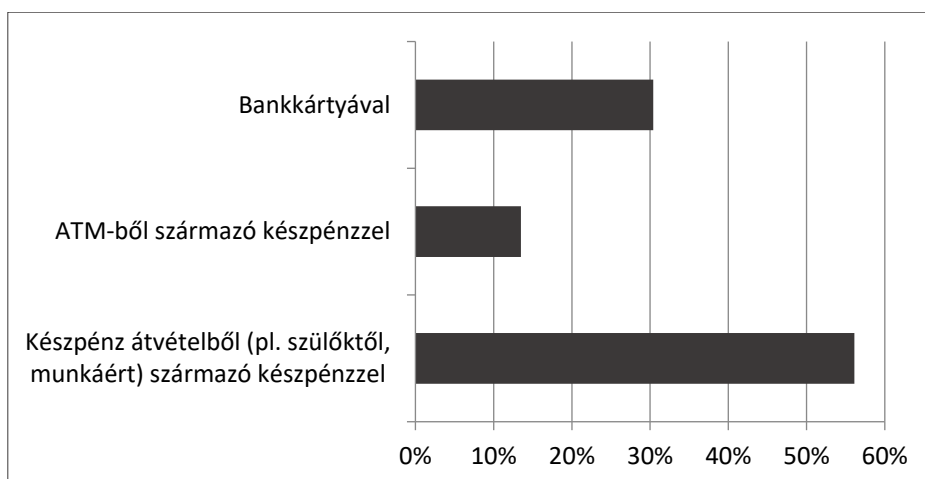

4. ábra: Banki szolgáltatások igénybevétele

Forrás: Saját szerkesztés

A fiatalok között a felsorolt szolgáltatások közül kiemelkedő internetbank népszerűsége. Az adat azt bizonyítja, hogy a szolgáltatást a nagy többség szívesen használja, komfortosságát élvezzi. A második legnépszerűbb szolgáltatás a tranzakciónkénti SMS értesítés, amit az egyetemisták 52,56%-a használ. Figyelemre méltó a PayPal-es fizetés népszerűsége is, ami azt bizonyítja, hogy a megkérdezettek közel 40%-a nemcsak a pénzügyeit intézi elektronikusan, hanem a vásárlásaihoz is felhasználja az elektronikus felületet. Említést érdemel még az alkalmazott szolgáltatások közül az okostelefonra kifejlesztett, bankolást segítő alkalmazás használata, amelyet a megkérdezettek 18,59%-a használ. A szinte nem használt szolgáltatások – E-broker, folyószámla hitel, bankkártyához kapcsolódó biztosítás, telebank – valószínűleg azért esnek ki a fiatalok látóköréből jelenleg, mert vagy nincs szükségük a szolgáltatásra vagy nem rendelkeznek a szolgáltatás igénybevételéhez szükséges befektetési pénzüsszeggel. Hasonló sorrendet állapított meg a dr. Németh Erzsébet által vezetett kutatás, ami szintén a felsőoktatásban tanuló fiatalokkal készült (Felmérés a felsőoktatásban, 2013).

Megvizsgáltuk azt is, hogy mivel szokott fizetni az élelmiszerboltban. Három lehetőség közül választhatta ki a leginkább jellemzőt. A következő eredmény látható.

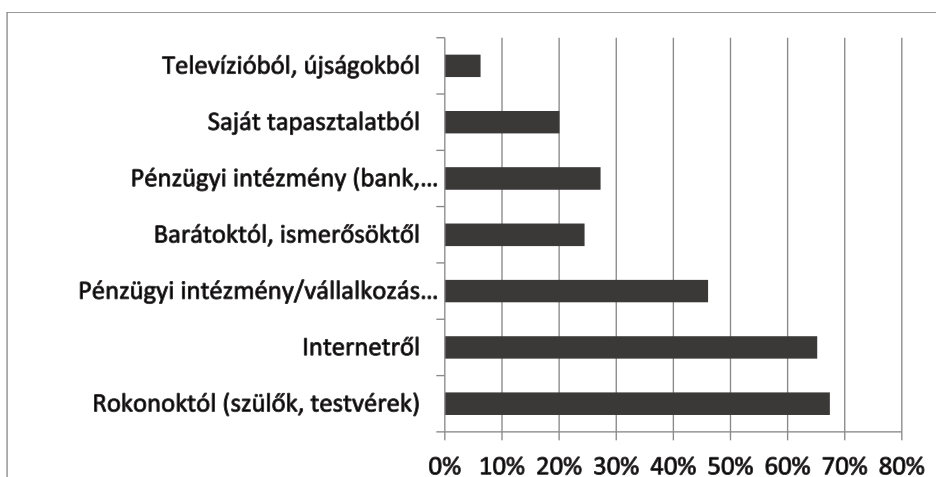

5. ábra: Jellemző fizetési forma élelmiszerboltban

Forrás: Saját szerkesztés

A megkérdezett egyetemisták valamivel több, mint 56%-a készpénzzel fizet az élelmiszerboltban, körülbelül 30%-a használ bankkártyát és körülbelül 13% az ATM-ből felvett készpénzt használja fizetőeszközként. Ezek az adatok meglepőnek tűnnek, az egyetemisták intenzívebb kártyahasználata volt várható. Igaz, hogy jellemzően nem ők azok, akik a heti nagybevásárlást intézik az élelmiszerboltokban, de mégis furcsának mondható, hogy a PayPass-os fizetés kényelmét nem veszi igénybe a megkérdezettek kb. 70%-a. A magyarázat kulcsa valószínűleg abban rejlik, mint az ábra is mutatja, hogy a szülőktől készpénzben kapják a megélhetésükhöz szükséges összeget. Így érthetővé válik a készpénzes fizetés magas aránya.

Az információszerzés forrásaira is kíváncsiak voltunk a felmérésben. Az ehhez kapcsolódó egyik kérdés arra vonatkozott, hogy pénzügyi-gazdasági döntés esetén kinek a véleményét kérdezi meg a hallgató. Pénzügyi-gazdasági döntésre példákat is felsoroltunk a kérdőívben. Ezek: hitelfelvétel, bankszámlanyitás, befektetési döntés, biztosításkötés, stb. A felsorolt információforrások közül többet is lehetett választani. A válaszokból a következő látható.

6. ábra: Információforrások pénzügyi-gazdasági döntéseknél

Forrás: Saját szerkesztés

Egy-egy pénzügyi, gazdasági döntés során a közeli rokonok szavai számítanak a legtöbbet, de érdekes módon majdnem ilyen fontosak az internetről gyűjtött források is. A televízió és az újságok csak nagyon kis szerepet játszanak egy-egy döntés meghozatalában. A felmérésben megkérdeztük a gazdasági és pénzügyi hírek iránt mutatott érdeklődést. Szomorúan konstatáltuk, hogy az egyetemista fiataloknak mindössze 10%-a olvas napi rendszerességgel ilyen témájú híreket, heti rendszerességgel pedig 38%-uk. A kül- és belpolitikai hírek esetén valamivel jobb a helyzet, napi rendszerességgel 16% olvas ilyen jellegű híreket, heti rendszerességgel pedig 41%.

4. KÖVETKEZTETÉSEK

A Pénz7 rendezvénysorozat kapcsán megkérdezett miskolci egyetemisták kérdőíves felmérésből az alábbi következtetések vonhatók le:

1. A hallgatók tájékozottsága azokkal a pénzügyi szolgáltatásokkal kapcsolatban megfelelő, amelyeket rendszeresen használnak. Kiemelkedően sok jó válasz született a bankkártya-használattal kapcsolatban.

2. A pénzügyi ismereteik is elsősorban ott alaposak, amilyen területtel napi kapcsolatban állnak. Az általános tájékozódási igény a gazdaság egyéb területeiről még nem jellemző. Információforrásként a családi-rokoni kört említették elsősorban, de majdnem ilyen erősen támaszkodnak az interneten megszerezhető információkra is. Érdekes, hogy gazdasági döntéseikben nem támaszkodnak a barátaik véleményére.

3. A hallgatók könnyedén azonosulnak a legújabb, digitális szolgáltatásokkal és bankolási szokásaikban is inkább az internetre támaszkodnak.

Jelen tanulmány a Miskolci Egyetem hallgatói körében végzett kérdőíves felmérés első eredményeit mutatja be, amely a pénzügyi kultúrához kapcsolódik. A kapott válaszok alapján további vizsgálódási lehetőségek rejlenek az adatok feldolgozásával. Kereszt táblák segítségével vizsgálható, hogy az egyetemisták mely köre rendelkezik magasabb pénzügyi kultúrával. Oktatóként a legérdekesebb annak vizsgálata, hogy a közgazdász hallgatók általános pénzügyi ismerete meghaladja-e a többi hallgatóét, illetve a pénzügy-számvitel szakos hallgatók hogyan teljesítenek a minta egészén belül.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Béres Dániel – Huzdik Katalin – Kovács Péter – Sági Ákos – Németh Erzsébet: Felmérés a felsőoktatásban tanuló fiatalok pénzügyi kultúrájáról (Kutatási jelentés), 2013. ISBN: 978-615-5222-06-1

Felmérés a felsőoktatásban tanuló fiatalok pénzügyi kultúrájáról Kutatási jelentés 2013. június Kutatásvezető: dr. habil Németh Erzsébet

<https://www.asz.hu/storage/files/files/Szakmai%20kutat%C3%A1s/2013/t353.pdf>

Kovács Levente: A pénzügyi kultúra Európában, Magyarországon és a Miskolci Egyetemen, In: Veresné Somosi Mariann – Lipták Katalin [szerk.]: „Mérleg és Kihívások” IX. Nemzetközi Tudományos Konferencia „Balance and Challenges” IX. International Scientific Conference: A Gazdaságtudományi Kar megalapításának 25. évfordulója alkalmából: Konferencia Kiadvány, Miskolc: Miskolci Egyetem Gazdaságtudományi Kar, 2015. pp. 179-187. ISBN:978-963-358-098-1

Kovács Levente: A pénzügyi kultúra kutatása és aktuális feladataink, Gazdaság és Pénzügy, 2. évfolyam 1. szám 2015. pp. 79-88.

Luksander Alexandra – Béres Dániel – Huzdik Katalin – Németh Erzsébet: A felsőoktatásban tanuló fiatalok pénzügyi kultúráját befolyásoló tényezők vizsgálata, Pénzügyi Szemle, 59. évf. 2. szám, 2014. pp. 237-258

PÉNZÜGYI ATTITÜDÖK ÉS PÉNZÜGYI VISELKEDÉS

Mészáros Aranka
egyetemi docens
Szent István Egyetem
meszarosaranka@gtk.szie.hu

ÖSSZEFOGLALÁS

Az elmúlt években végzett pénzügyi kultúra kutatások arra hívják fel a figyelmet, hogy nemzetközi összehasonlításban a pénzügyi ismeretek szintjét tekintve élen járunk, ugyanakkor a pénzügyi magatartásunkat tekintve a sor végén kerültünk. Tanulmányunkban arra keressük a választ, hogy mivel magyarázható ez az első pillanatra megdöbbentőnek tűnő eredmény és hogyan lehetne rajta változtatni?

1. BEVEZETÉS: A TÉMA AKTUALITÁSA

Egy 2010-ben végzett OECD kutatás - melyet 4 kontinensen 14 országban végeztek, kiderítette, hogy a pénzügyi ismeretek kategóriájába sorolható kérdésekre adott válaszainkban élen járunk, ugyanakkor a pénzügyi magatartásunkat tekintve az utolsó előtti (13.) helyre kerültünk (Atkinson - Messy, 2012). Az eredményeket részletezve kiderül, hogy a lakosság több, mint felének (52 %) nem volt félretett pénze, a megtakarítók pénzüket otthon, vagy bankszámlán tartották, a pénzügyi döntéseknél a szolgáltatók ajánlatait csak a vizsgált személyek alig fele hasonlította össze és 33% semmilyen előzetes összevetést nem végez.

A 2015-ben megismételt felmérés eredményei szerint a tudatos pénzügyi viselkedésformák az előző évekhez képest is romló tendenciát mutattak: a megkérdezettek mindössze felének voltak pénzügyi céljai, negyede vezetett költségvetést és nem volt jellemző rájuk a felelős tervezés (Pénziránytű, 2015). Ezek után nem meglepő a CIB Bank 2015-ös kutatásának eredménye sem, miszerint az emberek 25%-a semmilyen tartalékkal nem rendelkezik és további 15%-nak 100 000 Ft alatti megtakarítása van. Kérdésként vetődhet fel, hogy vajon mennyire tudatos pénzügyi magatartás országos szinten az, amikor az emberek majdnem fele nem rendelkezik a váratlan helyzetek megoldására elegendő (az anyagi védeltséget jelentő legalább 6 hónapnyi) tartalékkal. (Schäfer, 2001)

15-17 éves középiskolások körében végzett érdekes kutatási eredmény, hogy a tanulók pénzügyi ismeretei az iskolai évek, illetve életkoruk előre haladtával jobbak, az idősebb, felsőbb évfolyamra járó tanulók több, pontosabb pénzügyi ismerettel rendelkeznek, (ez összefüggésben állhat a közoktatás keretein belül kapott ismeretek bővülésével). Sajnálatos azonban, hogy a diákok jelentős része nem

hasznosítja ezt a tárgyi tudását a mindennapokban és azok, akik azt nyilatkozták magukról, hogy nem nagyon tudnak a pénzzel bánni, ugyanolyan jól állnak a pénzügyi ismeretek terén, mint a pénzzel – legalábbis saját bevallásuk szerint – jól bántó társaik. (Mészáros at al 2015)

Érdekes kérdésként fogalmazódhat meg ezen kutatási eredmények áttekintése után, hogy vajon a 2011 óta Magyarországon *egyre nagyobb mértékben jellemző pénzügyi kultúra képzések mellett miért nem javulnak az emberek pénzügyi magatartását vizsgáló eredmények mutatói?*

2. MIÉRT NEM ALKALMAZZUK A TANULT PÉNZÜGYI ISMERETEKET A GYAKORLATBAN?

A továbbiakban arra keressük a választ, hogy vajon mi áll annak háttérében, hogy bár a pénzügyi ismereteink megfelelőek, ez a pénzügyi magatartásunkban mégsem jelenik meg?

Ezen probléma megválaszolásához két kérdés vizsgálatával szeretnénk közelebb kerülni: a jelenlegi pénzügyi kultúra képzésekről végzett kutatás eredményeinek rövid bemutatásával és annak vizsgálatával, hogy vajon a milyen tényezők befolyásolhatják az egyes felelős pénzügyi döntést kívánó helyzetekben megjelenő pénzügyi magatartást a megszerzett pénzügyi ismereteken kívül?

2.1. A Magyarországi pénzügyi kultúra képzések vizsgálatának eredményei

Az *Állami Számvevőszék* 2015-ben végzett egy kutatást, melynek célja annak vizsgálata volt, hogy vajon megkérdőjelezhető-e és ha igen, akkor miért a *pénzügyi kultúra képzések* eredményessége? (Németh at al 2016).

A vizsgálati eredmények arra engednek következtetni, hogy bár a közoktatásban tanulók jelentős hányada részesül pénzügyi kultúra fejlesztését célzó képzésben, ezek a képzések igen rövidek (alig pár órák) jellemzően több témát is átfognak, s főként csak általános *ismeretek átadására korlátozódnak*. Általában *nem fókuszálnak* az átadott pénzügyi ismeret *gyakorlati hasznának* hangsúlyozására (pl. a kamatos kamat definícióját tanítják ahelyett, hogy rávilágítanak pl. arra, hogy milyen törlesztő részlet különbséget havonta, ha 5, vagy 8 %-os hitelt vesz fel valaki 10, illetve 20 évre), illetve a képzési célcsoport korosztályi jellegzetességeire sem. A képzések eredményessége szempontjából további kérdéseket vet fel, hogy a képzési tematika, a tananyagok rendelkezésre állása, *nyilvános elérhetősége nem jellemző*, valamint a képzések *minőségbiztosítása*, így a tananyagok visszajelzések alapján történő átdolgozása sem megoldott.

2.2. A pénzügyi viselkedést befolyásoló tényezők

A bevezetőben megfogalmazott kérdésre az is választ adhat, hogy a témához kapcsolódó eddigi magyarországi – főleg pénzügyi – kezdeményezések szűken használják a pénzügyi kultúra fogalmát, és a kultúra látható, felszíni rétegére, főleg a pénzügyi ismeretekre és viselkedésre fókuszálnak, s nem veszik figyelembe a „jéghegy víz alatti részét”. (Husz–Szántó 2011).

Selfridge és Sokolik „jéghegy-modelljét” alapul véve (Selfridge–Sokolik 1975) Husz és Szántó azt hangsúlyozzák, hogy bár a pénzügyi kultúra esetén is a jéghegy csúcsa – azaz a pénzügyi ismeretek és a viselkedés – közelíthető meg legkönnyebben, ugyanakkor nem szabad megfeledkeznünk a jéghegy „víz alatti részéről”, azaz a pénzzel kapcsolatos gondolkodásmódról, filozófiákról, ideológiákról, értékekről, feltételezésekről, elvárásokról, attitűdökről sem. Ezek határozhatják meg alapvetően azt, hogy az átadott pénzügyi ismeretek mennyire kerülnek alkalmazásra az egyes emberek életében (lásd 1. ábra)

Jéghegy modell

(„Fecseg a felszín, hallgat a mély...”)

1. ábra: A kultúra jéghegy modellje
Forrás: Selfridge, Sokolik (1975) alapján

Vizsgáljuk meg a továbbiakban azt, hogy egy adott pénzügyi viselkedés kialakulásában szerepet játszó pénzügyi attitűdökre mi jellemző.

3. A PÉNZÜGYI ATTITÚDÖK FOGALMA, ÖSSZETEVŐI, VIZSGÁLATUK

3.1. A pénzügyi attitűdök fogalma

Az attitűd szociálpszichológiai értelemben egy adott attitűdtárgyhoz való értékelő viszonyulásunkat jelentik (Halász-Hunyady-Martón 1979).

Míg a pénzügyi attitűd vizsgálatára vonatkozóan számos kutatásban találunk utalást, fogalmának meghatározására csak szórványosan, ezért a fenti, szociálpszichológiai meghatározást alapul véve *pénzügyi attitűdnek* a pénzzel, pénzügyekkel, a pénzügyek intézésében résztvevő intézményekkel és azok munkatársaival kapcsolatos értékelő viszonyulásunkat nevezzük. (Mészáros, 2012)

Az attitűd meghatározza, hogy egy dolgot kedvezőnek vélünk-e, intenzitásától függ, hogy ez milyen mértékben történik. Az attitűd tárgyával kapcsolatos attitűdök rendszert képeznek, melynek központi eleme az énkép, valamint az értékrend, melyhez attitűdök kapcsolódnak. Ezek egymással összhangban vannak. (Hofmeister-Tóth - Töröcsik, 1996)

A pénzügyi attitűdök személyes tapasztalatok, tanulás, eredményeiként alakulnak ki, s változnak és nagy szerepet játszanak abban, hogy a pénzügyi ismeretek hogyan jelennek meg egy-egy pénzügyi viselkedésben.

3.2. A pénzügyi attitűdök összetevői

Az attitűdöknek alapvetően *három komponense* különíthető el (Halász-Hunyady-Martón 1979):

- kognitív, azaz *megismerési*: ahogy megítéljük az attitűdtárgyakat, sztereotípiáink, a vélemények alapját képezi, itt konkrétan: amit gondolunk a pénzről, pénzügyekről (pl. elfogadott közmondások, hiedelmek), vannak olyan pszichológusok, akik az értéket is ide sorolják

- affektív, azaz *érzelmi* : amit érzünk a pénzügyeinkkel kapcsolatban, ez lehet kedvező, vagy kedvezőtlen érzés

- a konatív, vagy *viselkedési* összetevő: a viselkedési szándék, viselkedési tendencia

A pénzintézetek a 3 komponens közül jelenleg Magyarországon leginkább ezt mérik, a másik két összetevő mérése viszonylag ritka.

Az attitűdkutatások rámutattak arra, hogy az értékelő viszonyulás e 3 tényezője együtt alakul, s így biztosítja a személyiség konzisztens viszonyulását egy adott dologhoz (Halász-Hunyady-Martón 1979). Fontos kutatási eredmény, hogy ha az attitűd egyik, vagy két összetevőjére hatunk, változni fog a harmadik is, ezen alapulnak a reklámok is, a kognitív és érzelmi összetevőre hatva változnak a vásárlási szokások. Fontos tanulság lehet ezért is, hogy egy-egy kíváncsi pénzügyi viselkedés kialakításához érdemes megismerni a pénzügyi attitűdök összetevőit.

3.3. A pénzügyi attitűd kutatásokról

A témában Wernimont és Fritzpatrick (1972) volt az első szerzőpáros, akik megpróbálták különböző faktorok beazonosításával leírni az ember pénzhez fűződő kapcsolatát. Kutatásukban 40 melléknév párt kellett értékelni egy hétfokozatú Likert skálán, majd faktoranalízis segítségével a pénz megítélésével kapcsolatos dimenziókat alakítottak ki. (idézi Horváth, 2012)

1. szégyenteljes bukás (shameful failure) – a pénz hiánya egyet jelent a bukással, a szégyennel;
2. nemtörődöm hozzáállás (pooh-pooh attitude) – a pénz egyáltalán nem fontos dolog, nem tölt el elégedettséggel, nem nyűgözi le a környezetet;
3. gonosz szellem (moral evil) – a pénz egyet jelent a gonosszal, az azzal való foglalatosság pedig tisztátalanságot hordoz magában;
4. szociálisan nem elfogadható (social unacceptability), – ha pénzed van, nem vagy emberek közé való, szociálisan hátrányban vagy ahhoz képest, akinek nincs;
5. kényelmes biztonság (comfortable security), – a pénz birtoklása maga a kényelem, és az azzal járó felhőtlen biztonságérzet;
6. konzervatív üzleti érték (conservative business values), a pénz tisztelet parancsol a konzervatív üzleti világban, ha van pénzed, elfogadnak bizonyos körökben.

A kérdőívet több, mint 500 különböző foglalkozású amerikai töltötte ki, az eredmények szerint a válaszadók munkatapasztalata, neme és szociális - gazdasági helyzete hatással van arra, ahogyan érzékelik a pénzt. Azok a csoportok, akik rendelkeztek munkahellyel, pozitívan tekintenek a pénzre – kíváncsiak, fontos és hasznos dolognak tartják azt. Ezzel szemben a munkanélkülieknek feszült, aggasztó és boldogtalan képe alakul ki a pénzről és annak kezelésével kapcsolatosan (Wernimont és Fritzpatrick, 1972).

Rubinstein 1981-ben a *Pszichológia Ma* (Psychology Today) folyóirat olvasóinak szerkesztett egy olyan pénzügyi kérdőívet, amellyel megvizsgálta az olvasók pénzzel kapcsolatos attitűdjeit és érzéseit, hogy képet kapjon arról, milyen fontossággal bír a pénz a megkérdezett emberek életében, milyen képzeteket társítanak hozzá, és milyen hatással van a kapcsolataikra (Rubinstein, 1981). Elkülönítette a fősvény, a takarékos és a költekező embereket, s vizsgálta a nemek közötti különbségeket is.

A fenti két szerzőn kívül mindenképpen említésre méltóak még *Yamauchi és Templer* (1982), MAS - Money Attitude Scale kutatásai, *Furnham* 1984-es tanulmányának eredményei a Pénzügyi Hiedelmek és Viselkedés Skálával kapcsolatban (MBBS – Money Beliefs and Behaviour Scale), és *Tang és Gilbert* 1995-ös Pénzügyi Etika Skálája (MES – Money Ethic Scale, ismerteti Tang 1997).

Az attitűdkutatások során viszonylag kevés olyan kutató volt, aki mindhárom attitűd összetevőt vizsgálta volna (ez alól Tang és Gilbert kivétel), s az eredmények további ismertetése is meghaladná a tanulmány terjedelmi kereteit.

Most egy minden összetevőre kiterjedő kutatásból mutatok be pár szempontot, melyek ötleteket adhatnak majd a pénzügyi viselkedéseket meghatározó attitűdök feltárásához: (Horváth, 2012)

Kognitív/megismerési összetevő: mennyire tudatosan kezeli a pénzügyeit valaki, mennyire érzi azt, hogy ő a felelős a pénzügyekért, mennyire nyitott az újdonságokra

Affektív/érzelmi összetevő: pozitív-negatív hozzáállás, elégedettség-elégedetlenség, stabilitás-labilitás

Konatív/viselkedési összetevő: pl. megtakarítási, kockázatvállalási hajlandóság, kezdeményezés a pénzügyekben

Mivel az elmúlt 15 évben a nemzetközi kutatások között viszonylag kevés a pénzügyi attitűdökre vonatkozó vizsgálatok száma, ezért is oly fontos, hogy intézetünkben most indítunk egy nagy volumenű, a pénzintézetekre és az ügyfelekre is kiterjedő pénzügyi attitűdvizsgálatokat.

3.3. A pénzügyi attitűdök kialakulása

A szocializáció – „belenövés”, beilleszkedés, beletanulás a társadalomba. Ennek a folyamatnak része a *gazdasági szocializáció*, ami a gazdasági fogalmak és eszközök használatának elsajátítását jelenti, elsősorban otthonról hozott „minták” alapján, a szülők pénzhez való viszonya meghatározhatja a gyerekek pénzügyi attitűdjeit. (Hunyady, 2003).

A gazdasági szocializációban nagy szerepe van a családnak, ez egy tanulási folyamat, amelyben a fiatalok elsajátítják a pénzzel kapcsolatos ismereteket, és a pénzkezelés módjait, valamint olyan készségeket és képességeket fejlesztenek ki, amelyek szükségesek a mindennapi pénzügyi gyakorlathoz: pl. a családi költségvetés elkészítése, a banki és biztosítási szolgáltatások igénybevétele, a megtakarítások, vagy épp a hitelkártya-használat (Zsótér, 2012).

A *pénzhez fűződő viszonyunkat* alapvetően *befolyásolják* azok a tapasztalatok, ahogy a felnőttek beszélnek, éreznek és bánnak a pénzzel a környezetünkben, és a későbbiekben akaratlanul is ezeket a *mintákat* követjük, illetve néha „átveszve a ló túlsó oldalára”, elutasítjuk azokat. (Mellan 1997) Tudnunk kell róla, hogy mindkét magatartás a családi mintáktól való függést jelenti, akkor válik valaki tudatossá, ha saját mintákat alakít ki, melyek számára egyénileg lehetnek hasznosak a pénzügyei kezeléséhez.

A gazdasági és pénzügyi magatartás egyfajta folytonossággal írható le, összefüggés van a gyermekkori és felnőttkori mintázatok között. Érdekes eredmény, hogy a devizahitelt felvett családok továbbtanuló fiataljai között jóval nagyobb számban találhatunk diákhitel 1-el rendelkező fiatalokat, mint azon családok gyermekeinél,

akik nem rendelkeznek családi hitelekkel, tekinthetjük ezt akár a „hitelcsapda öröklődésének” is. (Mihály et al., 2014)

Bár többen azt állítják, hogy ha nem kaphat pénzt otthonról valaki, mert otthon sincs, akkor nehéz továbbtanulnia és rákényszerül a hitelfelvételre, tapasztalataink szerint ha valaki pénzügyileg tudatossá válik, akkor meg tudja teremteni a feltételeket saját munkával a továbbtanulásához és nem kérdőjelezi meg a jövőjét pénzügyileg a korai életévekben felvett hitelekkel. Ehhez szükség van a korai gyermekkorban kialakított „késleltetési képességre” is, melyet az ún. Marshmallow kísérletekben vizsgált Walter Michael, az amerikai Stanford Egyetem professzora. A longitudinális vizsgálat eredményei szerint azok a gyerekek, akik négyévesen képesek voltak késleltetni szükségleteik kielégítését (10 percig nem ettek meg egy cukorkát annak reményében, hogy utána kapnak még egyet), felnőtt korukban is képesek voltak önkontrollt gyakorolni, magatartásuk jövőbeli következményeire fókuszálni, pl. hitelfelvétel helyett először megtakarítottak, s utána vásároltak. (Mischel, 1972)

A családi mintákon kívül természetesen a pedagógusok, a gyermekeket körülvevő fontos személyek attitűdjei és a gyermek saját tapasztalatai is alakítják a pénzügyi attitűdöket.

Mindezek után fontos megvizsgálni azt a kérdést, hogy vajon *milyen pénzügyi attitűdök mérhetőek jelenleg Magyarországon* a különböző életkorú embereknél?

Ami tény: szocializmusban felnövekedett szülők, nagyszülők, akik nem tanultak pénzügyeket, nem is volt szükségük a pénzügyek kezelésre, mivel többnyire nem volt mit kezelniük. A családok több, mint 50%-uk felvette és jelenleg is fizeti a devizahitelt, s hogy lelki egyensúlyukat helyre állítsák, szidják a pénzintézeteket, a bizalmatlan érzése járja át őket. Ezen felnőttek vannak hatással az Y és Z generációs fiatalok attitűdjeire, vizsgálati eredményeink szerint a fiatalok nagy része a családból szerzi pénzügyi ismereteit: 71%-uk a szülőkre, családra számít a pénzzel való bánásmód megtanulásában (Mészáros 2015)

3.4.Pénzügyi attitűdök és pénzügyi viselkedés

A pénzügyi attitűdök és a pénzügyi viselkedés összefüggésére vonatkozóan mindenképpen meg kell említenünk, hogy egy pénzügyi viselkedés mindenképpen több attitűd következményeként jön létre. Vegyünk egy példát: az, hogy van-e megtakarításom, függ attól, hogy szüleim félretettek-e, függ a jövőképemtől, a magamba vetett bizalomtól, a pénzhez, általában a pénzügyekhez, tanácsadókhöz, a termékekhez, a pénzintézetekhez való értékelő viszonyulásomtól. Bár már ezeket is nagyon nehéz nyomon követni, el kell ismernünk, a sor még nem teljes, számos egyéb dolog is befolyásolhatja a megtakarítási szándékot, pl. még akár az is számításba jöhet, hogy várhatok-e örökséget bármelyik rokonomtól.

Úgy tűnhet, hogy a fentiek alapján talán nem is érdemes a pénzügyi attitűdökkel foglalkozni, a rövidesen ismertetésre kerülő saját kísérletünk (egy C tárgy

bevezetése a Szent István Egyetemen) tapasztalatai alapján azonban azt tudjuk mondani, hogy nagy hatása lehet a pénzügyi viselkedésre bizonyos alapvető, meghatározó attitűdök azonosítása és a módosításra irányuló törekvés.

Most a felelős pénzügyintézetek szempontjából gondoljuk át, *mit tesznek/mit tettek a pénzügyi attitűdök megfelelő irányba történő fejlődése érdekében?*

Információkat kapnak a célszemélyek a pénzügyintézetektől a pénzügyi termékekről, megoldásokról. Ez az egyetlen, ami jelenleg érzékelhető, elnézését kérem annak, akik mást is tettek már.

És amiket ezek után érdemes átgondolni:

1. Az ügyintézők, tanácsadók akarnak-e/tudnak-e elég időt szánni az ügyfelekkel való asszertív kommunikációra (amikor a pénzügyintézet és az ügyfél érdekeire egyaránt tekintettel van a tanácsadó, pl. értő figyelmet ad neki)?
2. Milyen feltételezésekkel, hiedelmekkel, érzésekkel vágnak neki a lakosság a pénzügyeik intézésének? Kik és mit tesznek ezek felszámolásáért?
3. A jó pénzügyi döntések meghozatalához rendelkeznek elég „munícióval” az ügyfelek? Vajon mire lenne még szükségük, hogy autonóm, felelős pénzügyi döntéseket hozhassanak?

Hoztak pénzügyi döntéseket az emberek, ezek közül több nem volt autonóm, mások meg nem felelősségteljesek, ezek eredménye: nem biztos, hogy számukra megfelelő volt, ilyenkor kognitív disszonanciát éreznek, ennek csökkentésének következménye lehet, hogy *bizalmatlanság alakul ki a pénzügyintézetekkel szemben*, ha szeretnénk egy megváltoztatni, akkor több figyelmet, időt és önállóságot érdemes adni az ügyfeleknek. (Mészáros, 2012)

4. LEHETSÉGES MEGOLDÁSOK, JAVASLATOK

Jó érzés, hogy hosszú évek óta vannak változtatásra utaló jelek, pl. elindultak Magyarországon is a pénzügyi attitűdvizsgálatok, érdemes lenne kiegészíteni főleg a viselkedési összetevőre vonatkozó pénzügyintézeti felméréseket a másik két összetevő mérésével is. Figyelemreméltó az Econventió Alapítvány kezdeményezése, akik évente több tízezer diák megkérdezésével pénzügyi attitűdöket is mérnek. Beindultak az Állami Számvevőszék felelős vezetői által végzett attitűdvizsgálatok és a konferencián jó volt hallani, hogy NGM pénzügyi stratégiájának része lett a pénzügyi attitűdök feltérképezése is!!

Pszichológusként a következő szempontok hangsúlyozásával szeretnék a döntéshozók segítségére lenni.

4.1.A felelős pénzügyi magatartás kialakításához vezető út

Nézzünk meg néhány ötletet, javaslatot a teljesség igénye nélkül a fiatalok pénzügyi tudatosságának növeléséhez, mely a felelős pénzügyi magatartás záloga lehet! Hogy közelítsünk a fiatalokhoz, amikor a pénzügyekkel foglalkozunk?

1. Fontos számukra az *autonómia*, adjuk meg nekik! Mit jelent ez? Döntési lehetőséget, felelősségvállalással, figyelembe véve a generációs jellegzetességeket és bevonni őket a képzés során az ismeretszerzésbe, akár gamifikációs eszközökkel, kérdésekkel is! Érdemes tudni róla, hogy ők viszik majd tovább a tapasztalataikat a szülők irányába is, itt is jelen lehet a szakirodalomban oly sokat emlegetett fordított szocializáció!

2. Nagyon fontos számukra a *nyílt kommunikáció*: mondjuk ki a fontos információkat, ugyanakkor hallgassuk meg/halljuk meg az ő igényeiket is! Fontos tudni arról, hogy „éheznek” a pénzügyekkel kapcsolatos információkra, otthon a pénzügyekről való beszélgetés tabu téma, tapasztalataink szerint 15% alatti azon egyetemisták száma, akik a szüleikkel beszélgetnek a pénzügyekről!!!

3. Kössünk *megállapodásokat velük*: Tudatosítsuk az egyes döntéseik következményeinek előnyeit és a kihívásokat is. Ha tudják, hogy a Lakástakarékpénztári megtakarítást 4 év alatt, vagy a Unitlinked-típusú nyugdíj megtakarításokat 10 év alatt miért nem kifizetődő elindítani, ez segíti a megértést és az elkötelezettségüket!

Ami fontos, s még egyszer hangsúlyozandó: adjunk időt nekik, hogy elsajátíthassák a felelős, autonóm pénzügyi döntésekhez szükséges információkat, megélhessék a saját pénzügyekkel kapcsolatos ítéleteik átalakulását, pozitív tapasztalatot szerezhessenek a pénzügyi tanácsadókkal kapcsolatban és attitűdjeik változhassanak.

Amire –többek között - érdemes építeni:

- figyeljünk oda a kapcsolatfelvételre és alakításának szakaszaira: adjunk lehetőséget az ügyfél számára a személyes fontosság megélésére, legyünk empátikusak, adjunk és kérjünk visszajelzéseket
- térképezzük fel az ügyfél személyes pénzügyi komfortzónáját és szükség esetén tegyünk javaslatot annak tudatos módosítására, a személyt a teljes valóságában/rendszer közelítsük meg!
- az ügyféljelöltek/hallgatóság személyes jellemzői is vegyünk figyelembe

Példák a személyiségjellemzők figyelembevételére: (Mészáros, 2006)

- beszélgessünk a kifelé fordulóval, zárt kérdésekkel indítsunk!
- adjunk időt a befelé fordulónak

- van, akinek egy termék bemutatása során konkrét adatokra van szüksége (észlelők), másoknak a célokra (intuitívak)
- van, akinek az objektív, racionális érvek a meggyőzőek(gondolkodók), s van, akinek az, hogy mit szólna hozzá a családja (érzők)
- a tervező típus szereti az állandóságot, szívesen készít költségvetést, vagy bevásárló listát, a spontán típusúak pedig a rugalmas, a változásokhoz könnyen igazodó termékeket keresik

Végül röviden beszámolunk egy kezdeményezésről, mellyel sikerült a hallgatóink pénzügyi attitűdjeinek formálásban részt vennünk, mely pozitív hatással volt a pénzügyi viselkedésükre (Mészáros, 2012).

4.2.Egy kísérlet

A Szent István Egyetemen meghirdetett Mindennapi pénzügyi magatartás pszichológiája *C tárgy egyik fő feladata*, hogy a hallgatók megtapasztalják, hogy a pénzzel való bánásmódot meghatározza a pénzzel kapcsolatos gondolkodásmódjuk, hiedelmeik, előítéleteik, korábbi tapasztalataik, érzelmeik, s ha változtatni akarnak pénzügyi viselkedés módjukon, ezt az önismeret és a pénzügyi intelligenciájuk fejlesztésével meglehetik.

Célunk továbbá, hogy tudatosuljon bennük, hogy fontos a tervezés rövid-közép- és hosszú távú céljaikhoz szükséges tőke felépítéséhez, s pénzügyeik intézése közben megfelelő kérdéseket tudjanak feltenni a pénzintézetek ügyintézőinek és a pénzügyi tanácsadóknak, ez az alapja az *autonóm pénzügyi döntések* meghozatalának.

A kurzus végére a résztvevők rájönnek, hogy *saját pénzügyeikért felelősséget kell vállalniuk*, hogy a pénzügyi kontrollt nem szabad kiadni a kezükből, meg kell tanulni gazdálkodni.s tudatosan fel kell készülniük ahhoz, hogy el tudják majd érni a pénzt igénylő céljaikat (pl. nyaralás, lakás, gyerekek taníttatása, nyugdíj).

Tantárgyunk első moduljában egy – általában mindenki számára emlékezetes – „képek a múltból” gyakorlat (Mellan 1997 alapján) keretében minden hallgatónak lehetőséget adunk arra, hogy átgondolja saját pénzügyi szocializációját.

A gyakorlat végén nagyon tanulságos, amikor egyénileg átgondolják és kiscsoportban megosztják, hogy mi az, amit a pénzzel kapcsolatban átvettek szüleiktől, ezek közül mi az, amit érdemes követni, mert a jövőjüket szolgálja és mi az, amitől szeretnének megszabadulni, amin érdemes majd változtatni ahhoz, hogy sikeresebbek lehessenek a pénzügyek területén.

Az attitűdök kognitív/ megismerési összetevőjének tudatosításához: Közmondásokat, hiedelmeket gyűjtünk a pénzre, pénzügyekre vonatkozóan és ezeket átkeretezzük, beazonosítjuk a személyes pénzzel kapcsolatos gondolkodásmódot

Az Affektív/Érzelmi összetevő tudatosításánál feltárjuk és átgondoljuk, feldolgozzuk a pénzügyekkel kapcsolatos érzések okait

A Konatív/viselkedési összetevő vizsgálatánál pedig felmérjük a hallgatók megtakarítási, kockázatvállalási hajlandóságát, azonosítjuk a befektetői típusokat. Tanulságos gyakorlat, amikor a Mellan-féle pénzügyi személyiség típusok (spórolós, költekező, aszkéta, menekülő, gyűjtögető, dorbézoló, kockázatvállaló, aggodalmaskodó stb.) alapján tudatosítjuk a hallgatókkal saját pénzhez való hozzáállásukat, átbeszéljük az erősségeket és a fejlesztendő területeket, a gyakorlat végén tanulságokat is megfogalmaznak a hallgatók maguknak és egymásnak személyiség típusonként. Ezek felismerése és elfogadása közelebb viszi az egyént a pénzügyi harmónia eléréséhez.

A 3 napos tréning formájában tartott tárgy keretében sor kerül a Pénzügyi intelligencia: (sikeres pénzügyi életvitel, többet bevétele van, mint amit elkölt, van megtakarítása hónapról hónapra) fogalmának bevezetésére is. A pénzügyi intelligencia röviden összefoglalva a megfelelő bevételből (több pénzt keresünk, mint amennyit elköltünk), és az okos kiadásokból adódik (pénzügyi ragadozóktól való védelem), valamint, hogy a fennmaradó összeggel hatékonyan tudunk gazdálkodni. (Alkér, 2011) Abban az esetben, ha szeretnénk pénzügyileg sikeressé válni, ki kell tudnunk szűrni a felesleges/szükségtelen kiadásokat, vagyis a pénzügyi ragadozókat. Ez azért fontos, hogy az egyén el tudja kerülni a túlköltekezést, és ez által pénzügyileg sikeresebb legyen. (Alkér, 2011)

A pénzügyi intelligencia Mátrai Szilárd szerint röviden nem más, mint egy egészséges viszony kialakítása a pénzzel. A már említett késleltetett öröm az egyik leginkább fejlesztendő terület ahhoz, hogy valaki pénzügyileg intelligensé váljon. (Mátrai, 2008)

Összetevői:

1. Annyi pénz keresel, amennyire szükséged van: ami a szabadságot, boldogságot, egészséget, döntési lehetőséget jelenti. Itt nagyon fontos az önismeret: élj a lehetőségeiddel, tegyél meg mindent annak érdekében, hogy legyen elég pénzed, ugyanakkor annyi pénzre törekedj, amivel tudsz bánni, amit tudsz áramoltatni!

A felszabadultság érzése jön elő az egyetemistáknál, amikor kiderül, hogy az is pénzügyileg intelligens, aki a zsebpénzét megfelelően kezeli, s valamennyi megtakarításra is szert tesz hónapról hónapra. Meglepődnek, amikor kiderül, hogy a PIQ viszonylagos, kevés pénzzel tudatosan bántó ember is lehet pénzügyileg intelligens.

2. Megvéded a pénzed a „pénzügyi ragadozók”-tól, azaz feleslegesen nem költekezik valaki, ez a témakör különösen kedvelt körökben, mivel gyakran kiderül, hogy van min változtatni, gyakran havi 30 000 Ft spórolást is jelenthet az, ha rájönnek, hogy a kávézóban megvett napi egy szendvics és kávé összege mennyi lesz hónap végén.

3. Annak magas a PIQ-ja, aki pénzügyi tájékozottságát folyamatosan „karban tartja”

4. Megtervezi pénzügyeit: figyelemmel követi a bevételeit és kiadásait, azaz költségvetést készít. Ennek következménye, hogy megtakarítunk (sikeres pénzügyi

életvitelt alakítunk ki) és utána jöhet a befektetés, és a hatástöbbszörözés, ami már a pénzügyi tanácsadók segítségével valósulhat meg, nem ezen óra tematikája.

A tantárgy hozadéka: hallgatóink közül többen elkezdenek dolgozni a kurzus után, elkezdenek takarékoskodni és szüleiket is elhozzák a záró Nyílt napunkra, ami mindenképpen a fordított szocializációs tanulás kezdetét jelenti.

Néhány hallgatói visszajelzéssel fejezem be a tanulmányt:

„Úgy érzem, sok gyakorlati hasznú információhoz jutottam a 2+2 nap alatt. Kiemelném, hogy örültem annak, hogy tanárnő úgy hívta az előadókat az utolsó napra, hogy mindenki más szemszögből magyarázta el nekünk a pénzügyi tudatosság-tervezés témát.”

„Jó volt, hogy gyakorlati tippekkel szolgáltak nekünk és új lehetőségeket tártak szemünk elé.”

„Megfogott a lehetőség, hogy megfordítsam a sorrendet az élettervemmel-lakásvásárlással kapcsolatban, elkezdek takarékoskodni, nem tudom ez mennyi energiát-tűrelmet igényel majd, de megpróbálom.”

A "batyumba" került még, hogy készítsék listát a bevételeimről és a kiadásaimról, így jobban szem előtt tarthatom, min kellene változtatnom.

A programról bővebben Mészáros 2012-es tanulmányában olvashatunk.

Összefoglalásképpen: a pénzügyi attitűd a pénzhez, pénzügyekhez, tanácsadókhoz, pénzintézetekhez való értékelő viszonyulás, függ a pénzügyi önismerettől is, ennek feltérképezése, alakítása közös feladat, a pénzügyi tanácsadók és az ügyfelek sikeres együttműködés záloga!

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Atkinson, A. – Messy, F. (2012): A pénzügyi kultúra mérése. Az OECD/Nemzetközi Pénzügyi Képzési Hálózata (INFE) kísérleti kutatásának eredményei. OECD Pénzügyi, Biztosítási és Magán-nyugdíjpénztári Műhelytanulmányok, 15. sz. OECD Publishing.
<http://dx.doi.org/10.1787/5k9csfs90fr4-en>
- Halász, L. – Hunyady, Gy. – Marton, L.M. (1979): Az attitűd pszichológiai kutatásának kérdései. Akadémiai Kiadó
- Horváth, CS.(2012): Pénzügyi attitűdök vizsgálata alkalmazottak és vállalkozók körében Szakdolgozat Szent István Egyetem Gödöllő
- Hunyady, Gy. – Székely, M. szerk. (2003) Gazdaságpszichológia. Budapest, Osiris kiadó
- Husz, E. – Szántó, Z. (2011): Mi a pénzügyi kultúra? In: Czakó Á. – Husz I. – Szántó Z.: Meddig nyújtózkodjunk? A magyar háztartások és vállalkozások pénzügyi kultúrájának változása a válság időszakában. BCE –Nemzeti Innovációs Hivatal. pp. 9-14.
- Mátrai, Sz. (2008): Fejlessze Pénzügyi IQ-ját, Budapest, Mayer Consulting
- Mellan, O. (1997) Barátságban a pénzzel. Budapest Helikon kiadó
- Mészáros, A. (2006) : A Myers-Briggs-féle típus Indikátor a vezetők szolgálatában In.: Mészáros, A.(szerk): A munkahely szociálpszichológiai jelenségvilága Z-Press Kiadó
- Mészáros, A. (2012): Pénzügyitudatosság-képzés a Szent István Egyetemen. In: Fülöp M. – Szabó É. (szerk.): A Pszichológia, mint társadalomtudomány. ELTE Eötvös Kiadó. pp. 401-421.
- Mészáros, A. , Kovács I. É., Farkas, B. P., Nemeskéri, Gy.: Pénzügyi tudatosság vizsgálata a 15-17 éves korosztály körében In: Kovács, P. (szerk.) Gazdasági és társadalmi elemzések és fejlesztési lehetőségek: Az ELI társadalmi, gazdasági megalapozása és multiplikátor hatása. 399 p. Budapest: Pátria Nyomda, 2015. pp. 50-68.
- Mihály Nikolett, Mészáros Aranka, Kovács Ildikó Éva, Madarász Imre, Horváth Csaba (2014) Pénzügyi attitűd és a „külső-belső kontroll” összefüggérendszer in.: Vezetéstudomány 45:(10) pp. 68-77. (2014)
- Németh, E., Jakovác, K., Mészáros, A., Kollár, P., Várpalotai, V.: Körkép és körkép a pénzügyi kultúra fejlesztését célzó képzésekről in.: Pénzügyi Szemle Online (2) pp. 407-428. (2016)

Rubinstein, C. (1981): Money & self-esteem, relationships, secrecy, envy, satisfaction. *Psychology Today* 12: 47-58;

Schäfer, B. 2001: Út az anyagi függetlenséghez. Bagolyvár Könyvkiadó, Budapest

Selfridge, R. – Sokolik, S. (1975): A comprehensive view of organisational management. *MSU Business Topics*, 23(1): pp. 46-61.

Tang T.,(1997): Attitudes toward money and demographic variables as related to income and life satisfaction, *International Colloquium of Economic Psychology*, 1: 256-266;

Wernimont, P. Fitzpatrick, S. (1972): The meaning of money. *Journal of Applied Psychology*, 56: 218-226;

Zsótér, B.- Nagy, P.: Mindennapi érzelmeink és pénzügyeink *Pénzügyi Szemle* 2012/3 pp. 310-321

Internetes hivatkozások:

Pénziránytű 2015 <http://penziranytu.hu/magyar-lakossag-penzugyi-kulturaja>

Mischel, W., Ebbe B. E., Raskoff Z. (1972). "[Cognitive and attentional mechanisms in delay of gratification.](#)". *Journal of Personality and Social Psychology* **21** (2): 204–218. doi:[10.1037/h0032198](https://doi.org/10.1037/h0032198). ISSN [0022-3514](#). <http://psycnet.apa.org/journals/psp/21/2/204/>

PÉNZÜGYI ISMERETEKKEK ÖSSZEFÜGGŐ AKTUÁLIS KUTATÁSI EREDMÉNYEK

Vass Péter
területi vezető
Magyar Bankszövetség
vass.peter@bankszovetseg.hu

ÖSSZEFOGLALÁS

A lakosság gazdasági életbe bevonódásának a munka világában való részvétel utáni legfontosabb megnyilvánulása a pénzügyi életben történő részvétel, amely millió szállal kapcsolódik a mindennapjainkhoz. A társadalom és a gazdaság zökkenőmentes fejlődéséhez elengedhetetlen a pénzügyi ellenálló képesség megteremtése, fejlesztése. Ez nem csak a rövid távon jelentkező pénzügyi nehézségekkel szembeni védettséget igényli, hanem a hosszabb távú kihívásokat is sikerrel kezelni. A társadalom minden rétegének a mindennapokban tudatosan kellene készülnie a megváltozott élethelyzetekből fakadó pénzügyi kihívásokra, de olyan társadalmi méreteket öltő jelenségekre is, mint a gazdasági ciklusok leszálló ágán és alján tapasztalható nehézségek. A károk minimalizálása érdekében háztartási szinten is megfelelő pénzügyi ismeretek és a pénzügyekkel kapcsolatos helyes szemlélet szükséges, azonban emellett az ismeretek aktív használata is elengedhetetlen.

A magyar pénzügyi szektorban a 2008-as pénzügyi, majd az azt követő gazdasági válság során tapasztalt folyamatok különösen rávilágítanak a fenti szükségyszerűségekre. A kutatók és a civil szervezetek mellett a közigazgatás szereplői is egyre nagyobb figyelmet szentelnek a problémára adott gyakorlati válasznak. A jelen anyagban törekszem összefoglalni az utóbbi években a témában készült magyarországi felmérések eredményeit.

BEVEZETÉS

A lakosság és a mikro, kis- és középvállalatok pénzügyi kultúrájának a szerepe az 1980-as évek végétől kezdődően lényeges felértékelődésen ment keresztül. Ettől az időszaktól egy intenzív innovációs folyamat figyelhető meg a pénzügyi szférában, melynek során a lakosság és a kisebb vállalatok is egyre szélesebb spektrumon fértek hozzá az egyre összetettebb, bonyolultabb és számukra egyre kevésbé átlátható pénzügyi termékekhez, ennél fogva a tömeges jelenlétük okán pénzügyi műveltségük pénzügyi stabilitási tényezővé vált (Kovács-Terták, 2016). Különösen nyilvánvaló példát mutatott erre a 2008-ban kibontakozott pénzügyi válság, amikor

az egyének, kisvállalatok pénzügyi döntéshozatala során mutatkozó felelőtlensége jelentős makrogazdasági áldozatokkal járt (Béres-Huzdik, 2012). Mindezen túl annak társadalmi hatása is jelentős, hiszen a pénzügyi ismeretek hiányossága a válság időszakában a pénzügyi intézményekkel szembeni elégedetlenséget váltott ki, mely több európai országban utcai tüntetések és demonstrációk formájában nyilvánult meg. (Kovács, 2015/1)

A csaknem negyven éves kutatási időszak ellenére a pénzügyi kultúra gyakorlati fejlesztése nehéz kihívások előtt áll. Önmagában a kultúra fogalmak közé zárása is nehézkes. Széles körben elfogadott elmélet szerint egy adott személlyel, csoporttal összefüggésben azonosított kultúrát meghatározó tényezők nagyobb része tudattalan, de érzelmileg alapvető hatású, míg csak kisebbik része tudatos, és ez is erős érzelmi befolyás alatt áll. Az empirikus kultúrakutatás szempontjából tapasztalati úton ez utóbbi közelíthető meg könnyebben, ezzel szemben a tudattalan elemek sokkal nehezebben tárhatók fel: a gondolkodásmódok, filozófiák és ideológiák, valamint a még mélyebben rögzült értékek, feltételezések, elvárások, attitűdök és vágyak megismerése sokkal nehezebb feladatot jelent (Husz-Szántó, 2011). A problémakör feldolgozása még jelenleg is ott tart, hogy a legjobban és legkörültekintőbben megfogalmazott pénzügyi kultúra definíciók sem fedik le pontosan, hogy miről is van szó valójában. Sőt, a pénzügyi kultúrával kapcsolatos kutatások jelentős része meg sem kísérli meghatározni a pénzügyi kultúra koncepcióját, és amelyek igen, ott is széles határok között mozog az a jelentéstartalom, melyet ebbe a fogalomba értenek (Béres 2013).

A témával kapcsolatos felméréseken alapuló kutatásokat gyakran leszűkítik a pénzügyi ismeretek, azaz a kultúra tudatos, látható részének területére. Az eredmények értékelése azonban még a meggyőző esetekben is körültekintést igényel. Előfordul, hogy irracionálisnak tűnő pénzügyi kockázatvállalási döntések pusztán ismerethiányból fakadnak. Ez esetben a konkrét pénzügyi ismeretek bővítése oktatással, ismeretterjesztő anyagok útján elősegítheti a javulást. Azonban az is elképzelhető, hogy kialakult gondolkodási és viselkedési minták, meggyőződések és berögződések, azaz a kultúra kevésbé feltárható, ezért nehezebben alakítható elemei tartósan, hosszabb távon is hatással lehetnek a pénzügyi döntésekre. Ennek a tényezőnek a jellege is más: a viselkedés normatív, értékrend- illetve attitűd-beli elemei ugyanis nem értelmezhetők jobb-rosszabb relációkban. Az ilyen esetekben az eredmények értelmezésénél fokozott jelentősége van a háttérösszefüggések ismeretének, hiszen az az emocionális kontroll vagy érettség kitüntetett szerepet játszik a ténylegesen tapasztalt pénzügyi viselkedésben (Husz-Szántó, 2011 és Zsótér-Nagy, 2012).

A pénzügyi kultúra tehát komplex jelenség, melynek nincs egységes meghatározása. Ebből következően a pénzügyi kultúra vizsgálatához komplex modellre van szükség, és nem ragadható meg csupán a pénzügyek tárgyi ismeretén keresztül, hanem interdiszciplináris megközelítést igényel.. Mindazonáltal a legtöbb „kísérleti” definíció tartalmazza a pénzügyi információforrások használatának, az

információk megszerzésének, rendszerezésének, összehasonlításának szintjét és valamilyen egyéni döntéshozatali cselekvést is és emellett a pénzügyi kultúra mind tudás, mind attitűd, mind számolási készségből tevődik össze (Kovács-Révész-Ország, 2015 és Béres, 2013).

A közelmúlt kutatásai is ezeket az elemeket megragadva próbáltak a gyakorlati alkalmazás számára alkalmas módon feltárni a magyar népesség egyes csoportjaiban tapasztalt pénzügyi kultúra jellemzőit.

1. KÖZÉP ÉS FELSŐFOKÚ INTÉZMÉNYBEN TANULÓK PÉNZÜGYI MŰVELTSÉGÉNEK VIZSGÁLATA

Az Econventio Alapítvány szervezésében 2010-től évente felmérésre kerül egy meglehetősen nagy –2016-ban több mint 14.000 elemű – mintán a középiskolában tanulók pénzügyi műveltsége – *Econventio-teszt 2016 - Középiskolások pénzügyi kultúrája*. A 2016-os felmérést az összehasonlítás céljából kiterjesztették felnőttkorú kulturális közfoglalkoztatottakat (4300 fő) tartalmazó mintára – *Econventio-teszt 2016 - Kulturális közfoglalkoztatottak pénzügyi kultúrája*.

A pénzügyi műveltség vizsgálata során áttekintették az információgyűjtés, a pénzügyi preferenciák, valamint a döntéshozatal különböző aspektusait. Az első esetben az ismereteket, a múltbeli tapasztalatokat, a kommunikáció módját, valamint az információgyűjtés forrását vizsgálták, a preferenciákkal összefüggésben a háttérben meghúzódó attitűdöket, értékrendeket, személyes pénzügyi helyzetet és jövőbeli terveket mérték fel, míg az utolsó kérdés esetében a kvalitatív döntéshozatal mellett a számítási képességeket is vizsgálták. Mindezeket hat különböző témakörben tekintették át: banki és pénzügyi ismeretek, megtakarítás-befektetés, hitelezés, a munka világa, biztosítás-nyugdíj és általános gazdasági ismeretek.

A fő fókuszcsoportha tartozó középiskolások esetében a kor és nem, mint demográfiai változók mellett a lakóhely típusával, valamint a tanulmányokkal összefüggő jellemzők (iskolatípus, képzési idő, képzési területek) mentén mérték a pénzügyi műveltséget, sőt a hasonló teszt korábbi években történő kitöltése is a vizsgált jellemzők között volt. Kutatták továbbá a pénzügyi hírekkel kapcsolatos fogékonyságnak és az ilyen témájú játékoknak az azokkal játszóknak pénzügyi kultúrájára gyakorolt hatását is.

A másik korcsoport esetén a kor és nem mellett a jellemző élethelyzetekhez igazodó sajátosságok alapján történt az osztályozás, a végzettséget és a felnőttképzésben való részvételt részletesebb, a megkérdozettek háztartásának méretével, illetve a családi jövedelemmel összefüggő tényezők egészítették ki. Itt is vizsgálat tárgya volt a gazdasági hírek követése és a fogékonyság az alanyok aktuális vagy a korábbi életszakaszában a pénzügyi tárgyú játékok iránt.

A tanulmány megállapítása szerint bár a megelőző évhez képest javult a középiskolás korcsoport pénzügyi műveltségének jellemzésére kidolgozott mutatószám értéke (az egy évvel korábbi 14 helyett átlagosan 15 esetben adtak helyes választ a 30 kérdésre), azonban fennmaradt több problémás ismeretterület. A hazai középiskolásoknak - a nemzetközi eredményekkel összehangban - problémát jelent a döntéshozatal során a százalékszámítás, a kamatos kamat számítása, a legalább-legfeljebb kifejezések kezelése, valamint a különböző ajánlatok összehasonlítása. A 2016-os kutatás eredményei alapján a középiskolások élethelyzetét tekintve problematikusnak mutatkoztak a diákmunka feltételeihez, ennek adózásához köthető kérdésekre adott helyes válaszok alacsony aránya.

A kutatók szerint a jegybanki és kereskedelmi banki funkciók azonosítása, elkülönítése, az általános gazdasági mutatók (infláció, GDP) fogalmának hézagos ismerete problémát jelent. mivel a pénzügy kultúra része az is, hogy megértsük azon pénzügyi, gazdasági híreket, amelyeket nap, mint nap láthatunk a médiában.

A nemzetközi vizsgálatokhoz hasonló eredményre jutottak abban, hogy a középiskolások pénzügyek iránt tanúsított hozzáállása szignifikáns kapcsolatban áll a pénzügyi tudásszintjükkel, ezzel is igazolva, hogy nem csak a tudást, az attitűdöt is fejleszteni kell. Ez a másik korcsoportra is jellemző.

Témaköröket tekintve legnagyobb ismerethiány a hitelekkel, a biztosítással, a nyugdíjjal, azaz olyan területekkel kapcsolatosan mutatkozott, ahol a diákok személyes tapasztalata alacsony, maximum az otthon látottakra tudnak építkezni. Ezeknek a kérdéseknek a vizsgálata különösen azért fontos, mert sejthető belőle, hogy mennyire érti meg a diák a környezetében zajló eseményeket, illetve mennyire felkészült a jövőre vonatkozóan.

A teszten általában jobb eredményt értek el a felsőbb évfolyamosok, a férfiak, a közgazdasági-pénzügyi tárgyakat tanulók, a nagyobb településen (főváros, megyei jogú város) élők, továbbá a szakiskolások és a szakgimnáziumban tanulók szignifikánsan gyengébben teljesítettek, mint az egyéb középiskolai típusba járók.

A felnőttkorúak esetében lényegesen magasabb volt a helyes választ adók aránya (72%), azonban hasonló területeken mutatkozott meg az ismerethiány (számolási készség, jegybanki funkciók, infláció, kamat), amiből arra következtettek a kutatást lefolytatók, hogy bár a gyakorlati tapasztalattal nő a pénzügyi tudásunk, a fiatalok hiányosságokat tovább visszük a felnőttkorba.

A kutatás szerint az iskolai végzettség, valamint a továbbképzéseken történő részvétel egyértelmű pozitív kapcsolatban áll a pénzügyi műveltségi mutatók alakulásával, míg a középiskolai korosztállyal szemben a nemek szerint történő vizsgálat nem mutatott ki eltérést. A háztartások összetétele és a családi jövedelmek azonban sajátos kapcsolati mintázatot mutatnak a pénzügyi műveltséggel. Az előbbi esetében a legalsó szegmens (81 ezer forint alatti nettó jövedelem), valamint a középső szegmens teteje (150-350 ezer forint) rendelkezett szignifikánsan magasabb pénzügyi tudással a többi csoporthoz képest. A háztartások esetén az alsó (0 vagy 1 eltartott) és a felső szegmens (4 vagy több eltartott) esetében alacsonyabb

pénzügyi műveltség volt megfigyelhető a középső szegmessel (2 vagy 3 eltartott) összevetésben.

Általánosságban elmondható, hogy az életkor, élethapasztalatok növekedésével javulnak az eredmények, a felnőttkorúak eredményei - egy-egy kérdés kivételével - minden témakörben megelőzik a középiskolásokét. A fogékonyság a gazdasági hírek, illetve az ilyen tárgyú játékok iránt ugyancsak segíti a nagyobb pénzügyi műveltséget. Mindkét korcsoportra ugyancsak jellemző, hogy nehézséget okoznak számukra a számítási feladatok, valamint a pénzügyi struktúrákkal és az alapvető makroökonómiai fogalmakkal kapcsolatos ismeretek.

Az Állami Számvevőszék kezdeményezésére öt intézmény kooperációjával végrehajtott kutatás - *Béres-Huzdik-Kovács-Sápi-Németh, 2013* - a felsőoktatás különböző tudományterületén tanulmányokat végző magyar fiatalok pénzügyi műveltségének felmérését célozta, azzal a szándékkal, hogy hozzájáruljon egy olyan módszer kialakításához, amellyel ellenőrizhetővé válik a pénzügyi kultúra fejlesztésére irányuló programok eredményessége.

A felmérést két felsőoktatási intézményben hajtották végre 2.070 kérdőívre kapott válaszok alapján, melynek 80%-a a vizsgált korosztálytól (18-25 év) származott.

A feldolgozott szakirodalom alapján a kutatást végzők megállapították, hogy a felnőtt lakosság körében a pénzügyi kultúra szociodemográfiai ismérvek mentén eltér, ezt megvizsgálták a kutatási célcsoportban is, mind általános ismérvek (pl. kor, nem, családi állapot és körülmények, stb.), mind az oktatáshoz kapcsolódó jellemzők (pl. tagozat, képzés szintje, szakirány, stb.) alapján. Megállapítást nyert, hogy erre a korcsoportra is jellemző a pénzügyi műveltség eltérése a fenti ismérvek alapján. Fontos, hogy egy esetben nem tudtak kimutatni ilyen összefüggést: a középiskolában kapott pénzügyi-gazdasági képzés nem javította érdemben a hallgatók pénzügyi műveltségét.

Áttekintették, hogy a hallgatók valós és vélt pénzügyi tudása között megfigyelhető-e szignifikáns eltérés, nemenként külön is vizsgálva, illetve felmérték ennek szerepét a pénzügyi kockázatvállalás szintjében. A vizsgálatba bevont 18-25 éves korosztály – $\pm 15\%$ -os eltérést tolerálva – több mint fele reálisan ítéli meg önmagát (59%), azonban relatíve nagy az arányuk a saját tudásukat túl (30%), illetve alulbecslőknek is (11%), illetve összességében elmondható, hogy a hallgatók inkább túlbecsülik az ismereteiket. Ebben a kérdésben a nemek szerinti vizsgálat sem hozott eltérést. Kockázatvállalás alapján vizsgálva a kutatók azt találták, hogy mind a tényleges, mind a vélt pénzügyi tudással összevetve a hallgatók jelentős (70% feletti) aránya kockázatkerülő. Emiatt nem tudták igazolni azt a vélekedésüket, hogy a kockázatvállalás szintjét az énkép szerinti vélt pénzügyi tudás határozza meg, nem pedig a valós ismereteik, igaz ezt megfelelő bizonyítékok hiányában elvetni sem tudták.

A kutatás során feldolgozott hazai és nemzetközi szakirodalom egyöntetűen azon az állásponton van, hogy a felsőoktatásban tanulók pénzügyi kultúrája alacsony. Ezek a kutatások azonban nem veszik figyelembe a hallgatók speciális élethelyzetét,

célrendszerét, valamint jövedelmi viszonyait. Így a kutatás tárgyává tették, hogy a felsőoktatásban tanulók ismerik-e az élethelyzetükhöz igazodó pénzügyi termékeket – ha igen, akkor vajon megfelelő módon használják-e azokat. Ennek feltárására megvizsgálták a hallgatók célrendszerét, hitelezési, megtakarítási és befektetési képességüket, a pénzügyi szolgáltatásokkal és termékhasználattal kapcsolatos szokásaikat. Az eredmények szerint a feltárt hallgatói célok, illetve a hallgatók preferenciarendszerében a felmérés időpontjában elől álló szükségletek között egyaránt van rövid, közép és természetesen hosszú távra szóló cél is. Figyelembe véve a hallgatók jövedelmi viszonyait és részben ebből kifolyólag a megtakarítási lehetőségeiket - vagyis a rendelkezésükre álló erőforrásokat, amelyeket a különböző célokra úgy kell elosztaniuk, hogy hasznuk maximális legyen -, érthető, hogy az éppen aktuális szükséglet kielégítésére összpontosítanak még akkor is, ha ezzel a hosszú távú cél távolabb kerül. Ehhez pedig nem hosszú távra szóló pénzügyi eszközöket rendelnek, hanem rövideket – igyekeznek az egyéni likviditásukat fenntartani, ami viszont kapcsolódik a kockázatkerülő magatartásukhoz. A jövedelem és így a megtakarítás növekedésével párhuzamosan a megtakarítási forma a komplexebb, hosszabb távra szóló pénzügyi termékek felé tolódik el.

Kovács, 2015/2 kutatásában ugyancsak felsőoktatási hallgatók pénzügyi műveltségét vizsgálta elsősorban a közkeletűen használt pénzügyi fogalmak, termékek ismeretét a középpontba állítva, külön fókusszal a közgazdász, valamint az egyéb tudományterületen tanulók e téren mutatott képességeinek eltérésére.

A vizsgálat egy felsőfokú oktatási intézmény 61 másod-harmadéves közgazdász és 49, más területen tanuló harmad-ötödéves hallgató kérdőíves felmérésre adott válaszain alapul.

A kutatás eredménye első ránézésre eltér *Béres, D., Huzdik, K., Kovács, P., Sápi, Á., Németh, E. (2013)* azon megállapításától, hogy a pénzügyi-közgazdasági területen hallgatók szignifikánsan jobban teljesítenek e téren az egyéb tudományterületen tanulóknál, hiszen itt csak csekély eltérést mutat a két csoport. Az eredmények különbözősége azonban csak látszólagos, ugyanis ha az életkort - és ebből eredően a gyakorlati pénzügyi-szociodemográfiai jellemzőket (magasabb jövedelem, változó jövedelemforrás, munkavállalás, stb.) is figyelembe vesszük, akkor már nem mutat eltérést a két kutatás eredménye. Azaz a másod-harmadéves közgazdászhallgatók elméleti képzése nem jelent előnyt a más tudományágban tanuló, de idősebb hallgatókkal szemben. A szerző ebből arra a megállapításra jut, hogy a pénzügyi kultúrát és ismereteket gyakorlat orientáltan érdemes elsajátíttatni, azaz az elméleti, a tanórai képzés önmagában nem megfelelő arra, hogy a gyakorlati, pénzügyi életre készítsen fel.

A kutatás vizsgálta továbbá a pénzügyi tájékozottság forrásául szolgáló gazdasági és politikai információk befogadásának a gyakoriságát. Eszerint a közgazdász hallgatók heti, az egyéb területen tanulók ennél ritkábban tájékozódnak. A szerző rámutat, hogy ennek a tájékozódási attitűdnek jelentős hatása van a pénzügyi előítéletek kialakulásában és ez rányomja a bélyegét a pénzügyi kultúra szintjére is.

A Diákhitel Központ Zrt. a diplomás pályakezdők jövőképe, a diploma értéke és a tudásba történő befektetés megértése céljából végeztetett felmérést - *Diákhitel Központ-TNS Hoffmann, 2014* - a 17-26 éves, közép-, felsőfokú oktatásban résztvevő fiatalok körében. A kutatás egyik eleme ugyancsak az érintett kör pénzügyi ismereteinek, attitűdjének a felmérése. A felmérés érdekességét adja, hogy az 500 fős online kérdőíves felmérés mellett 18 - 6 felsőfokú tanulmányaira készülő középiskolai tanulóval és külön azok családjával, valamint 6 felsőfokú tanintézménybe járó hallgatóval lefolytatott - mélyinterjúban vizsgálták többek között a pénzügyi műveltség szintje mögött meghúzódó motivációkat, személyiségfejlődési mozzanatok is.

A kutatás megállapítja, hogy a középiskolások és az egyetemisták pénzhez való viszonya helyzetükből adódóan különböző. Az átlagos jövedelmi helyzetű családban élő középiskolások ebben a kérdésben még egyfajta gyerekszerepben vannak, mivel a pénzügyek kezelését a szülők saját kizárólagos feladatuknak tekintik, így a gyermekeik nem jártasak a pénzkezelésben, kevés rálátásuk van a létfenntartás költségeire. A megtakarítás szinte kizárólag az egyéni extrafogyasztás finanszírozásának céljából jelenik meg, így a diákok nem is értik a befektetés lényegét. A szegényebb családban élők ugyan jobban bevonódnak a családi pénzügyekbe, azonban ott a rövidtávú gondolkodás jellemző, az adott hónap kigazdálkodása elsődleges, illetve saját célú forrásokkal nem rendelkeznek. Az egyetemistáknak nagyobb rálátása van a pénzügyi valóságra, tapasztalataik vannak a gazdálkodásban, pénzszerzésben és költésben, jobban értik a pénzügyi világot. Ez érzelmileg a szülőről való leválás időszaka, melynek egyik eleme az önálló gazdálkodás, a pénzügyek önálló intézése, valamint törekvés a pénzügyi függetlenedésre, sőt szegényebb családból származóknál a motivációk között adott esetben előfordul a szülők támogatásának igénye is.

A középiskolások többsége nem tartja magát jártasnak a pénzügyek terén. Aki dolgozik, vagyis van valamennyi saját keresete, jobban érzékeli a pénz értékét. A középiskolásokhoz képest az egyetemisták valamivel tájékozottabbak pénzügyekben. Különösképp igaz ez azokra, akiknek rendszeres jövedelmük van. De összességében a pénz világa még nehezen átlátható számukra.

Összességében mindkét csoport egyformán fontosnak tartja a felelős pénzköltést. Jelenleg a befektetésben való gondolkodás a legkevésbé fontos (és releváns) mindkét csoport számára. Valamint a pénzügyi termékeket nem kiterjedten használják. A középiskolások kis összegek felett rendelkeznek, amit többnyire készpénzben kapnak, bár így is a kérdezettek fele rendelkezik bankszámlával. A felső fokon tanulók esetén az egyetemi évek során beálló életkörülmények (munka, önálló kiadások, ösztöndíj stb.) feltételezik az egyszerűbb pénzügyi termékek használatát.

2. HÁZTARTÁSOK PÉNZÜGYI MŰVELTÉGÉNEK MÉRÉSE

Az OECD módszertanára építve a Pénziránytű Alapítvány megbízásából került felmérésre a felnőtt lakosság pénzügyi műveltsége, valamint a háztartások pénzügyi szolgáltatásokhoz történő hozzáférése - *Pénziránytű-Gfk, 2015*. A kutatás eredménye, hogy az OECD standard, magyar körülményekre adaptált kérdőíveire épülve 2010 után ismételtén került rá sor, illetve párhuzamosan 30 ország (köztük 17 OECD tag) csaknem 52 ezer 18 és 79 év közötti lakosa körében közel egy időben került végrehajtásra. Így mind a hazai pénzügyi kultúra időbeli fejlődésének felmérésére lehetőséget biztosít, mind a bevezetőben is említett bizonyos korlátok mellett alkalmas nemzetközi összehasonlításra is. A magyarországi kutatás 1000 elemű, szociodemográfiai jellemzők alapján meghatározott reprezentatív mintán alapult.

A kérdések a háztartások pénzügyi stabilitása, pénzügyi tudatosságuk, pénzügyi döntéshozataluk, valamint pénzügyi tudásuk, mint fő témák köré épültek és a kutatók vizsgálták ezekben a kérdésekben a 2010 óta lezajlott változásokat is.

A javuló gazdasági környezet miatt nem meglepő az az eredmény, hogy a felmérés szerint javult a háztartások pénzügyi stabilitása 2010-hez képest, a korábbi egyharmadról 27%-ra csökkent azok aránya, akiknek a rendszeres jövedelme nem elegendő a megélhetési költségeikre. Sajnos kedvezőtlen tendencia volt megfigyelhető az érintettek válsághelyzet során tanúsított magatartása tekintetében.

A kiadások visszafogásának, valamint a megtakarítások felhasználásának szerepe csökkent, szemben a vagyontárgyak eladásával és többletmunka vállalásával, ami az időbeliséget is figyelembe véve természetes átrendeződés a likvid források felhasználása és az alkalmazkodás gyors lépései, valamint ezek hosszabb futamidejű megfelelői között. Azonban az alkalmazkodási folyamatban nagyobb szerephez jutott a határidőben szándékoltnak nem fizetés súlyának növekedése is (22%-os mértékre), ami jól mutatja a morális kockázatok erősödését. A stabilitás javulása mindazonáltal a megkérdezettek körében nem járt együtt általánosságban a válsághelyzeti tartalékok statisztikailag is szignifikáns növekedésével.

A kutatási eredmények alapján a háztartások több mint felének nincsenek pénzügyi céljai, miközben az öngondoskodás egyre jelentősebb szerepet képvisel a mindennapi pénzügyekben. Ugyancsak fontos, hogy miközben a lakosság jelentős része ismeri a számukra kínált banki termékeket, azok használatának elterjedtsége – egyes alaptermékektől eltekintve – általában elég alacsony, ami 2010-hez képest nem jelent változást, kivéve a biztosítások tekintetében, ahol ráadásul csökkent az igénybevétel.

A háztartások pénzügyi döntéshozatalának megalapozottságában megfigyelhető némi előrelépés, azonban abban továbbra sem tükröződik a bankváltások egyszerűsödésének versenyjavító hatása. 2010-ben a megkérdezettek egyharmada egyetlen termék alapján hozta meg pénzügyi döntését, míg ez 2015-ben már csak a megkérdezettek alig több mint ötödét jellemezte. Azonban ez a javulás kizárólag az egy bankon belül elérhető alternatív termékek közötti mérlegelésben figyelhető

meg, míg a különböző bankok versenyző termékei közötti összevetés mértéke lényegileg nem javult.

Az OECD összehasonlító tanulmánya – *OECD, 2016* – szerint a magyar lakosság pénzügyi műveltsége a vizsgált országok középmezőnyének alsó felébe tartozik. Míg a számolási képességek terén az átlagot nemileg meghaladó (figyelembe véve az általában nem magas követelményeket) és a pénzügyi attitűdök (pl. „csak a mának élés” versus „hosszú távú célok”) tekintetében sem tér el jelentősen az átlagostól, addig a pénzügyi viselkedés (pl. háztartási költségvetés tervezése, tudatos termékválasztás, a pénzügyi ellenállóképesség növelése, megélhetési célú hitelfelvétel kerülése, hosszú távú tervek megvalósítása, stb.) terén elmaradásban van az átlaghoz képest.

4. A PÉNZÜGYI KULTÚRA FEJLESZTÉSÉNEK PROGRAMJAI

Az Állami Számvevőszék – *ÁSZ, 2016* – kutatása az egyes korcsoportokban a pénzügyi kultúra szintjének vizsgálatát célzó kutatások fent tárgyalt megállapításaival is összefüggésben a magyar pénzügyi kultúra fejlesztését célzó programokat veszi a vizsgálata tárgyává, mely során elsősorban arra keresi a választ, hogy jellemzően milyen szervezetek, mely témaköröket érintve, milyen módszerekkel, milyen eredményességgel és kiket képeznek. A kutatás végrehajtásának fő motivációja az, hogy az eredményei jól hasznosíthatók lehetnek a pénzügyi képzésre, illetve a pénzügyi kultúra fejlesztésére vonatkozó stratégiák kidolgozása során, mivel rámutathatnak a népesség, illetve annak egyes szegmensei (alcsoporthaj) körében a szükséges fejlesztési igényekre, továbbá azonosíthatják a már fennálló képzési rendszerek, programok erősségeit és gyengeségeit.

A kutatók a pénzügyi kultúra fejlesztését célzó programokat kiterjesztően értelmezték, ezek közé sorolták az ilyen témájú képzéseket, kutatásokat, felméréseket, versenyeket, tanácsadásokat, országos vagy helyi projekteket, az interneten elérhető ilyen tárgyú dokumentumokat, információátadást és alkalmazásokat, stb., melyet egyaránt végeznek állami és nem-állami (jellemzően a pénzügyi piacon működő) szereplők, gyakran együttműködésben. Ez alapján a Magyarországon szervezett programokból a pénzügyi kultúra fejlesztésével foglalkozók túlnyomó részét lefedő 110 elemű adatbázist hoztak létre, mely tartalmazza a pénzügyi kultúra fejlesztési terület legfontosabb szereplőit, így pl. lefedte a bankokat, a biztosítóintézeteket, az ÁSZ partnereket, az általános és középiskolákkal kapcsolatot tartó szervezeteket, az MNB/PSZÁF pályázatokon korábban részt vevő szervezeteket, magánszemélyeket, valamint a publikus információk alapján pénzügyi kultúra fejlesztéssel, vagy pénzügyi fogyasztóvédelemmel foglalkozó egyéb for-profit és non-profit szervezeteket, magánszemélyeket. Ebből a körből az önkéntes kérdőívre választ adó 63 szervezetből a specifikusan képzési programmal rendelkező intézményektől kapott

információkon alapulnak a fő kutatási megállapítások. A vizsgálat során külön elemezték a nagy eléréssel rendelkező szervezetek (4 db, főként a közigazgatás részét képező intézmények tartoznak e körbe), a pénzintézetek (5), a non-profit szervezetek (14) és az egyéb vállalkozások (12) képzéseinek jellemzőit.

A kutatás megállapította, hogy a képzések jelentős része a közoktatásban tanuló korosztályt célozza, a közülük részt vevők a népességen belüli arányukhoz (22%) képest nagymértékben felülreprezentáltak (81%). Ezen belül is kiemelt célcsoport a középiskolás korosztály. Különösen a nagy eléréssel rendelkező szervezetekre és a pénzintézetekre jellemző, hogy programjaik ennek a célcsoportnak szólnak. Ezzel szemben a 25 éven felüli felnőttek alulreprezentáltak (19%) a népességen belüli arányukhoz (78%) képest. A nekik szóló programok szervezésében a legaktívabbak az egyéb vállalkozások.

A felmérés szerint a programok forrását zömében (63%) az egyes szervezetek saját költségvetésükből finanszírozzák, ami vegyesen közpénz és a magánforrás. A nagy eléréssel rendelkező szervezetek és a pénzintézetek alapvetően ilyen forrásokat használnak (az utóbbiak 100%-ban saját forrásból oldják meg a finanszírozást). A közpénzzel (is) finanszírozott képzések átlagosan nagyobb résztvevői kört érnek el, azonban statisztikailag ez a különbség nem szignifikáns. A kutatás igazolta azt a feltételezést is, hogy a felnőtteknek szóló képzések finanszírozásának lényeges eleme a résztvevői befizetés.

A vizsgálat kiterjedt a képzések fő célkitűzéseire és az áttekintett tematikákra. A programok zöme alapvetően olyan általános pénzügyi ismeretbővítést célzott, mely elősegíti a lakosság pénzügyi kultúrájának fejlesztését, pénzügyi ismeretek átadását, a pénzügyi kockázatok helyes felmérését és a pénzügyekkel kapcsolatos önismeret bővítését. Ennek érdekében dominált a háztartási és egyéni költségvetéssel, tervezéssel kapcsolatos ismeretek átadása, valamint a pénzügyi önismeret és a pénzügyi szempontból tudatos magatartás eszközeinek az ismertetése, szemben az egyes pénzügyi termékek jellemzőinek a bemutatásával. Fontos kiemelni a pénzügyi szervezetek felelős cél és témaválasztását, melyre ugyancsak nem jellemző a termékismertetés, sőt esetükben a fentieken túl az eladósodás, az adósságcsapda elkerülésével kapcsolatos ismeretek is fókuszba kerültek.

Az oktatási módszerek tekintetében a hagyományos frontális tanítás, előadás módszere a leghangsúlyosabb, ugyanakkor a második leggyakrabban alkalmazott módszer a csoportmunkán alapuló, szituációs feladatokat és esettanulmányokat feldolgozó gyakorlatias képzés. A képzések döntő többsége 1-4 órás időtartamú, azonban meglepő eredmény, hogy ezek a rövid időtartam ellenére viszonylag sok tematikák érintenek, átlagosan többet, mint az egész napos, vagy hosszabb képzések. A képzések tematikája online módon kevésbé elérhető (34% esetében), még kérésre is csak azok 50%-a esetében fértek hozzá a kutatást végzők. Még rosszabb a helyzet a konkrét tananyagok esetében, amelyek több mint háromnegyede nem hozzáférhető nyilvánosan. A képzéseket többségében közgazdasági, pénzügyi végzettségű szakértők tartják, pedagógus a programok

kevesebb, mint felénél vannak jelen, ezzel szemben a nagy eléréssel rendelkező szervezetek programjait minden esetben pedagógusok irányítják. A képzések alig több mint fele esetében előzi meg azt az oktatók előzetes felkészítése, itt is kedvezőbb a helyzet a nagy eléréssel rendelkező szervezeteknél, ahol az meghaladja a programok négyötödét, ami összefüggésben áll a közoktatásban tanulók jelentős érintettségével. A képzéseket jellemzően a célcsoportok igényeinek felmérését követően állítják össze, lebonyolításukat követően általános, hogy a résztvevők elégedettségét vizsgálják, míg kevésbé jellemző azok eredményességének a visszamérése.

A kutatás a fenti eredmények alapján következtetesként levonja: a pénzügyi kultúra fejlődésének egyik gátja az lehet, hogy bár a közoktatásban tanulók jelentős hányada részesül pénzügyi kultúra fejlesztését célzó képzésben, ezek a képzések igen rövidek, alig pár órák, ami nehezíti az ismeretek eredményes átadását. A felmérés szerint ráadásul a rövidebb képzések jellemzően több témát is átfognak, ezáltal egy-egy téma feldolgozására még kevesebb idő jut.

Kockázatot jelent, hogy a képzési tematika, a tananyagok rendelkezésre állása, nyilvános elérhetősége nem jellemző. Ez különösen problematikus a tanulók képzéseinél, mert így a képzésen átadandó ismeretekről, megközelítésekről, a módszerekről a szülők, a tanárok, az oktatásért felelős kormányzat, illetve az adófizető állampolgár sem rendelkezik elegendő információval.

Kockázatként értékeli továbbá, hogy a milliárdos nagyságrendű közpénzfelhasználás eredményességéről nem áll információ rendelkezésre, mivel a képzési programok eredményességi mérése sem történik meg. A felelős és megalapozott közpénzfelhasználás elősegítésére, ezért indokolt lehet, hogy a közpénzből is finanszírozott pénzügyi kultúra fejlesztését célzó programok – tematikájuk és tananyaguk elérhetősége és minőségbiztosítottsága mellett – eredményességükről is számot adjanak.

A felmérés eredményei azt mutatják, hogy a képzések eredménytelenségét a képzésekkel kapcsolatos minőségbiztosítás hiányosságai okozhatják. A minőség elemei a képzők felkészültsége, az elérhető, jól kidolgozott, a célcsoport igényeire és sajátosságaira szabott tematika, a minőségbiztosított tananyagok, a képzési céloknak megfelelő képzési módszerek és időtartam, illetve a képzés eredményességének mérése.

A kutatók megállapítják, ahhoz, hogy a képzések a jövőben eredményesek legyenek, mindenképpen szükséges erősíteni a fenti minőséget és eredményességet biztosító tényezőket. Fontos emellett, hogy az egyes képzési programok megismerhetőek, értékelhetőek legyenek, és a jelenleg még elszórt, egymástól független kezdeményezések a jövőben egy egymásra épülő képzési rendszerré álljanak össze. A kutatás feltárta, hogy a pénzügyi kultúra fejlesztésével foglalkozó, jelentős közpénzt felhasználó szervezetek nem a pénzügyi kultúra fejlesztésére leginkább rászoruló felnőtt csoportokat (vagyis pl. az alacsony jövedelemmel rendelkezőket, munkanélkülieket) célozzák meg. Továbbá tekintettel arra, hogy a felnőtteknek

szóló képzések túlnyomó részét a résztvevői befizetés finanszírozza, az alacsony jövedelmi kategóriába tartozók ezeket a képzéseket nem tudják igénybe venni. A felnőtteket célzó képzések ezért jelenleg az arra rászorulóknak elenyésző részét érik el, így nem várható, hogy ezek a programok társadalmi szinten mérhető módon járuljanak hozzá a pénzügyi kultúra fejlesztéséhez. A kutatók javasolják megfontolni, hogy a jövőben közpénzből az iskolás korosztályok mellett a felnőtt korosztályok számára is álljon rendelkezésre képzési forrás.

5. PÉNZÜGYI SZEMÉLYISÉGTÍPUS – KÍSÉRLET A „FELSZÍN ALATTI” TÉNYEZŐK FELTÁRÁSÁRA

Béres-Huzdik-Németh-Zsótér, 2015 a pénzügyi személyiségtípusok meghatározásával, illetve feltárásával kívánta feltérképezni azokat az emberi tulajdonságokat, amelyek mentén pozitívan lehet értékelni egy-egy egyént a pénzügyi kultúra szempontjából. Vizsgálták, hogy a pénzügyi személyiség szempontjából milyen dimenziók határozhatóak meg, illetve ezek közül melyek azok, amelyek alapján következtetni lehet az adott egyén pénzügyi helyzetekben hozott döntéseinek kimenetelére. Kutatásaik során figyelemmel voltak arra, illetve eredményeik értékelése során szem előtt kell tartani, hogy az egyének pénzügyi magatartása, illetve szokásai térben és időben is rendkívül differenciáltak lehetnek, mivel ezek kialakulását, illetve folyamatos változását számos tényező együttesen befolyásolja. Ezért azt a következtetést is levonják, hogy idővel az egyes csoportképző ismérvekben is végbemennek változások (hangsúly eltolódások), így elsősorban az éppen aktuális helyzet felmérésre van mód.

A kutatást online kérdőív segítségével hajtották végre – a nagyszámú válaszadás érdekében szocio-demográfiai adatok bekérése nélkül –, így a kutatás adatbázisa nem minősül reprezentatívnak, ugyanakkor a kutatást végzők szerint a jelentős mennyiségű kitöltött és felhasznált kérdőív (3088) a teljes népességre általánosságban biztosítja a megállapítások érvényességét.

A kutatás során a személyiségtípusok kategorizálását egy előzetesen meghatározott osztályozás, valamint a kapott válaszok alapján többváltozós matematikai-statisztikai módszereket alkalmazva nyert tapasztalati személyiségprofilok mentén is elvégezték.

A szakirodalom alapján előre definiált személyiségtípusokat hat kategóriához (dimenzióhoz) rendelték: árérzékeny, beosztó, mértéktartó-fegyelmezett, takarékos, dolgos és tudatos. A statisztikai elemzések alapján megállapítható, hogy a pénzügyi személyiség pontos leírásához – pontosabban annak eldöntéséhez, hogy milyen dimenziók birtoklása tekinthető a pénzügyi döntések szempontjából pozitívnak – az esetek nagy többségében kevés egy-egy kiemelt indikátor alapján dönteni, ugyanakkor egyes dimenziók birtoklása, vagy hiánya rendkívül jó iránymutatóként szolgálhat. Az egyes dimenziók statisztikai vizsgálata, illetve az eredmények

értelmezése alapján pl. a szerzők megállapítják, hogy a pénzügyi személyiség szempontjából az árérzékenység inkább negatív, a dolgosság és a tudatosság inkább pozitív személyiségeket leíró jellemzők, míg ebből a szempontból a beosztás, mértéktartás és a takarékoság semleges tulajdonságok. A kutatók kiemelik, hogy a takarékosággal kapcsolatos eredményük mind banküzemeltani-, mind makroökonómiai szempontból fontos. Bár a banki hitelminősítési rendszerekben a megtakarítások (vagy másképpen a takarékoság) értékelési szempontként szerepelnek, önmagában a takarékoság nem lehet indikátora a pénzügyi személyiség megítélésének. Makroökonómiai megközelítésből pedig azért fontos, mert a takarékoság nem elsődleges jelentőségű a kutatásban résztvevő válaszadók szerint, ugyanakkor a megtakarításokból képződő beruházások viszont jelentőséggel bírnak nemzetgazdasági szinten. Mindez azt jelenti, hogy a megtakarításokat mind a versenyszférának, mind pedig a közszférának folyamatosan ösztönöznie kell a saját eszközeivel annak érdekében, hogy a gazdaság pozitív irányú fejlődéséhez rendelkezésre álljon a szükséges megtakarítás állomány.

A pénzügyi személyiségprofil értékelése során a szerzők tisztában voltak azzal, hogy egy-egy egyén pénzügyi személyiségprofilja előre definiált pénzügyi személyiségjegyeiktől eltérő dimenziók mentén is leírható, mivel az egyes dimenziók között néhol csak árnyalatnyi különbségek vannak. Ezért a beérkezett válaszok alapján faktoranalízis segítségével meghatároztak olyan új dimenziókat, amelyek az adott sokaságra jellemzőek. Ez alapján tapasztalati úton, az előre definiált kategóriákkal némiképp átfedő, de annál szofisztikáltabb besorolást lehetővé tevő kilenc dimenziót különítettek el: kispénzű beosztók, pénznyelő (mértéktartó ellentéte), rend értéket teremt, árérzékeny (mely itt a fenti kategóriával szemben inkább az ár-értékarány fókuszba helyezésére utal), gyűjtögető, tervező, egyszer hopp-másszor kopp, dolgos, nem tudja kézben tartani a pénzügyeit. Ezekre a kategóriákra is érvényesnek tartják, hogy egy-egy kiemelt dimenzió mentén értékelni az egyének pénzügyi személyiségét számos kihívást és tévutat is magában rejt, ugyanakkor a dimenziók között találtak olyanokat, amelyek alkalmasak lehetnek erre a célra. Ebben a klasszifikációban a dolgosság és a tervezés volt jó jellemzője a pozitív pénzügyi személyiségnek.

A kutatás legfontosabb tanulsága a szerzők szerint, hogy az egyének tehetnek azért, hogy jobban boldoguljanak. Mind az előredefiniált, mind a tapasztalati úton nyert dimenziók azt mutatják, hogy a legeredményesebb megküzdési stratégia a pénzügyi tudatosság (költségek tervezése, számontartása), illetve a szorgalom, a dolgosság fejlesztése.

ÖSSZEGZÉS

A fentiekben összegzett kutatások jól mutatják, hogy a pénzügyi kultúra mely elemeit lehet jó eredménnyel feltárni, a statisztikai eszközök a kultúra mely rétegeinek vizsgálata során alkalmazhatóak. Egyes esetekben kísérletet tesznek arra is, hogy bizonyos keretek között a közgazdasági kereteken túlnyúlva részlegesen tükrözzék a téma interdiszciplináris jellegét. Fontos kiindulási alapot jelenthetnek a közösségi és a magánszervezetek pénzügyi kultúra fejlesztési cselekvési programjaihoz. Azonban felhasználásukat korlátozza az a tény, hogy nincs jól körülhatárolva, a pénzügyi kultúra milyen elemeit mely szinteken célszerű és kell fejleszteni. A fenti eredmények alapján is vizsgálándó, hogy mit lehet és kell az iskolákra bízni, és mely elemek családi, közösségi elsajátítása támogatható egyéb programok segítségével.

FELHASZNÁLT IRODALOM

ÁSZ, 2016 - Állami Számvevőszék: Pénzügyi kultúra fejlesztési programok felmérése. Kutatási jelentés 2016 április, ISBN 978-615-5222-12-2

Béres, 2013 – Béres Dániel: A pénzügyi kultúra – mi is ez valójában? Pénzügyi Szemle online, 2013. június 20.

<http://www.penzugyiszemle.hu/vitaforum/a-penzugyi-kultura-mi-is-ez-valojaban>
Lekérdezve: 2017.01.25.

Béres-Huzdik, 2012 – Béres Dániel, Huzdik Katalin: A pénzügyi kultúra megjelenése makrogazdasági szinten, Pénzügyi Szemle 2012/3 pp.322-336. ISSN 2064-8278 (Online)

https://asz.hu/storage/files/files/penzugyiszemle/2012/322_336_beres_huzdik.pdf
Lekérdezve: 2017.01.25.

Béres-Huzdik-Kovács-Sápi-Németh, 2013 – Béres Dániel, Huzdik Katalin, Kovács Péter, Sápi Ákos, Németh Erzsébet: Felmérés a felsőoktatásban tanuló fiatalok pénzügyi kultúrájáról. Kutatási jelentés, 2013. június, ISBN: 978-615-5222-06-1

Béres-Huzdik-Németh-Zsótér, 2015 – Béres Dániel, Huzdik Katalin, Németh Erzsébet, Zsótér Boglárka: Pénzügyi személyiség, A magyar lakosság pénzügyi magatartása, szokásai és attitűdjei. Kutatási jelentés, 2015. november, ISBN: 978-963-12-3815-0

Diákhitel Központ-TNS Hoffmann, 2014: A diploma értéke. Kutatási jelentés 2014. január

Econventio-teszt 2016 - Középiskolások pénzügyi kultúrája
<http://www.econventio.hu/download/1270/econventio-kozepiskolas-eredmenyek-2016.docx> Lekérdezve: 2017.01.25.

Econventio- teszt 2016 - Kulturális közfoglalkoztatottak pénzügyi kultúrája
http://www.econventio.hu/download/1268/econventio2016_felnott_eredmenyek.docx Lekérdezve: 2017.01.25

Husz-Szántó, 2011 – Husz Ildikó, Szántó Zoltán: Mi a pénzügyi kultúra? In: Meddig nyújtózkodjunk? A magyar háztartások és vállalkozások pénzügyi kultúrájának változása a válság időszakában. Gazdaságpszichológiai műhelytanulmányok, szerk.: Czákó Ágnes, Husz Ildikó, Szántó Zoltán, BCE Innovációs Központ Nonprofit Kft., 2011;

http://uni-corvinus.hu/fileadmin/user_upload/hu/tanszekek/tarsadalomtudomanyi/szti/files/Meddig_nyujtozkodjunk.pdf
Lekérdezve: 2017.01.25.

Kovács, 2015/1 – Kovács Levente: A pénzügyi kultúra kutatása és aktuális feladataink, Gazdaság és Pénzügy 2015/1 pp.79-88. old. ISSN 2415-8909
<http://www.bankszovetseg.hu/wp-content/uploads/2015/06/Kovacs-Levente-79-88.pdf>
Lekérdezve: 2017.01.25.

Kovács, 2015/2 – Kovács Levente: A pénzügyi kultúra Európában, Magyarországon és a Miskolci Egyetemen, IX. Mérleg és kihívások nemzetközi konferencia kiadványa, Miskolci Egyetem, 179-187. oldal, ISBN 978-963-358-098-1

Kovács-Terták, 2016 – Kovács Levente, Terták Elemér: Financial Literacy (Panacea or Placebo? – A central European Perspective), Verlag Dashöfer, Bratislava, Slovakia, 2016, ISBN: 978-80-8178-016-5

Kovács-Révész-Ország, 2015 – Kovács Péter, Révész Balázs, Ország Gáborné: A pénzügyi kultúra és attitűd mérése. Tanulmány a TÁMOP-4.1.1.C-12/1/KONV-2012-0005 azonosító számú, „Ágazati felkészítés a hazai ELI projekttel összefüggő képzési és K+F feladatokra” című pályázat keretében készült.
<http://www.eco.u-szeged.hu/download.php?docID=40014>
Lekérdezve: 2017.01.25.

OECD, 2016: OECD/INFE International Survey of Adult Financial Literacy Competencies
<http://www.oecd.org/daf/fin/financial-education/OECD-INFE-International-Survey-of-Adult-Financial-Literacy-Competencies.pdf>
Lekérdezve: 2017.01.25

Pénziránytű-Gfk, 2015: A magyar lakosság pénzügyi kultúrája, 2015. november
<http://penziranytu.hu/magyar-lakossag-penzugyi-kulturaja>
Lekérdezve: 2017.01.25

Zsótér-Nagy, 2012 – Zsótér Boglárka, Nagy P.: Mindennapi érzelmeink és pénzügyeink, Pénzügyi Szemle 2012/3 310-321. old, ISSN 0031-496-X
https://asz.hu/storage/files/files/penzugyiszemle/2012/310_321_zsoter_nagy.pdf
Lekérdezve: 2017.01.25.

„ANNYIT OSZTUNK BE, AMENNYINK VAN.” A CSALÁDI PÉNZZEL VALÓ GAZDÁLKODÁS GYAKORLATA A KÖZÉPOSZTÁLYBAN

Galajda Gáborné
galagnes70@gmail.com

ÖSSZEFOGLALÁS

A család, mint a társadalom legkisebb intézménye áll írásom középpontjában, melynek során a háztartás pénzgazdálkodásának, megélhetésének, stratégiáinak a gyakorlatban való megvalósíthatóságát, megvalósulását szeretném kiemelni a pénzkezelés, pénzgazdálkodás alapján, a családanyákkal való személyes beszélgetések során. A család, mint a gazdasági- társadalmi- politikai változások „túlélő intézménye”, melynek során nemcsak a működése alakul át, hanem nagyfokú alkalmazkodó képességet is mutat a folyamatosan változó megélhetési stratégiák kidolgozásával (Harcsa 1991:307).

Vizsgálatomban az egyén és pénz viszonyát sajátos perspektívából, a középosztályba tartozó családanyák pénzügyi magatartás mintáin keresztül szeretném feltárni egy területen. A háztartáspénz vizsgálatakor felmerül a kérdések sorában, hogy milyen pénz van a családon belül, hogy osztják el, ki osztja el, mire használják? Milyen döntéseket hoz az egyén a családdal együtt adott pénzügyi élethelyzetben? Döntéseit mely tényezők befolyásolják, milyen pénzügyi stratégiát társít hozzá?

1. BEVEZETÉS

A középosztály kevésbé vizsgált szegmense a társadalomnak a családok pénzkezelése szempontjából. „A középosztály életvitel és életstílus jellemzőit nem lehet megfelelően leírni, mert a korábbi vizsgálati módszerek már nem alkalmasak erre.” (Utasi, 1995:105). Már nem elég az iskolázottság és a foglalkozás- beosztás ismerete, hanem úgy nevezett „puha adatok” kellenek, mint az életmód, jövedelem, háztartás felszereltsége, kulturális fogyasztás, kapcsolatok mennyisége (Bukodi, 2005). Ezért fontos számomra ennek a társadalmi rétegnek ilyen irányú vizsgálata, melynek során igyekszem bemutatni az ide vonatkozó különböző vizsgálatokat és eredményeit, a háztartás és pénzgazdálkodás módjait, s mindezt összekapcsolom az adott területen élő középosztálybeli anyák háztartásának pénzügyi gyakorlatával.

2. A HÁZTARTÁS ÉS GAZDÁLKODÁSA

A gazdálkodás olyan tevékenység, mely során az igényeket és az szükségleteket hangolják össze a birtokukban levő vagy megszerezhető forrásokkal. Gazdálkodnak nyersanyaggal, munkaerővel, idővel, földdel és pénzzel; a pénzzel mint eszközzel, mely során a szükségleteket elégítik ki. A pénzzel való gazdálkodás olyan tudatos tevékenység, mely során a forrásokat osztják el időben és mennyiségileg. A gazdálkodást folytató személy folyamatos döntési mechanizmusok során a család érdekeinek figyelembevételével határoz a pénz felhasználásról. A gazdálkodás célja a források és célok igény szerinti összehangolása fontossági sorrend felállításával. A családi gazdálkodás alapja a befolyó jövedelmek mennyisége, viszont ez adja a korlátait is (Zala 1987). Befolyásoló tényező a családtagok száma, a jövedelemmel rendelkezők és eltartottak száma, a fogyasztási árak mértéke. A jövedelemmel való gazdálkodás alapját adja az anyagi lehetőségek és a szükségletek közötti egyensúly megteremtése. A család jövedelemgazdálkodásának nyelvén ez így hangzik: az adott jövedelmet használja fel úgy, hogy az igényeket minél megelőlegebben kielégítse, vagy úgy, hogy az igények kielégítése a lehető legkisebb ráfordítással történjen (Tardos 1982).

A szükségletek közötti választást vagy a hierarchikus sorrend felállítása nem feltétlen gazdasági szempontok alapján történik, hanem a család értékrendje és preferenciái határozzák meg. A rendszerváltás óta eltelt időben a gazdasági változások hatással voltak a családok megélhetési formáira. Az életszínvonal esetleges egyenetlenségei olyan magatartásformákat hívtak életre, melyek a túlélésre vagy negatív hatások kivédésére rendezkedtek be tartósan vagy átmenetileg. A magatartásformák a háztartásgazdaságban erőforrások átcsoportosításaként vagy a javak elosztásának egyéb formáiként jelennek meg (Zala 1987).

A háztartásgazdaság területeit, a családok gazdasági alkalmazkodását számos kutatás érintette és több aspektusból vizsgálták. Jelentős mértékben feltárták a családok gazdasági alkalmazkodását (Tardos 1982, Andorka- Kolosi- Vukovich 1992); demográfiai és foglalkozásszerkezeti változásának anyagi következményeit és vonzatait (Kolosi- Sági 1998); a jövedelemszerzés és pénzkezelés életciklushoz kapcsolódó formáit, a családi kassza kezelését nemek és iskolai végzettség szerinti megoszlása alapján (Nagy 2000), megtakarítási formák és célok, gazdasági attitűdök és jövedelem közötti kapcsolatok szerint (Lengyel 1998).

A háztartás fenntartása és gazdálkodása nemcsak a háztartási munkákat, az élelmiszer- gazdaságok működését, a családon belüli munkamegosztást, a fogyasztási szokásokat foglalja magában többek között. Mindnek egyik meghatározó alapját a pénz adja, mint olyan erőforrás, amivel egyebek között munkaerőt teremt, nyersanyagot vásárol, energiát fizet, szolgáltatást vesz igénybe.

3. CSALÁDI PÉNZ

A család meghatározásánál a rokoni kapcsolat alapfeltétel, míg a háztartás definíciója esetében, a területi közelség a döntő (Sík 1998:33p.). A családot a rokonság egységeként kell meghatározni a rokoni viszonyokat kifejező fogalmak alapján. A megkülönböztetés azért fontos, mert egyes társadalmakban a családok nem alkotnak háztartást, vagy a háztartásokat nem családok alkotják. A háztartás az egyének olyan csoportja, akik bizonyos tevékenységet közösen végeznek. Ezek a tevékenységek leggyakrabban az önfenntartás és a fajfenntartás tevékenységeihez kapcsolódnak, köztük a háztartás tevékenységéhez. A kutató ez által segítséget kap, hogy családot vagy együtt élő csoportot pontosan leírja, funkcióival együtt meghatározza (Sík 1998).

A KSH definíciója így fogalmazza meg: "a háztartás olyan személyek összessége, akik- függetlenül a rokoni kapcsolatoktól- egy jövedelmi, illetve fogyasztói közösséget képeznek, folyamatos életviteli költségeiket részben vagy egészben közösen viselik" (KSH 2002:211p.). A fenti meghatározások metszeteként a családot és a háztartást jelen kutatásban egy egységnek tekintem.

A pénz definíciója a kvantifikálható tárgyak használatának formáin alapul, melyek a fizetés, az értékmérés, kincsképzés és a csere. A pénzhasználati formák magukba foglalják a szociológiailag meghatározott szituációt, melyben a használat megjelenik, és a műveletet, melyekben e tárgyakat felhasználjuk (Polányi 1976). A pénz utilista felfogása a legelterjedtebb, mely szerint a piaci csere mentes a kulturális vagy társadalmi korláttól, leginkább materiális jellegű, független a gazdaságon kívüli hatásoktól (Lengyel-Szántó 2001; Polányi 1976). A modern pénz ehhez képest homogén, de eltérő speciális tulajdonságai alapján különböztetjük meg egyiket- másikat, más a jelentése és felhasználási módja. (Bodrogi 2005, Lengyel-Szántó 2001).

A családi pénz speciális pénz, mely társadalmilag meghatározott funkcióval és jelentéssel bír, melyet az otthoni szokások, normák alakítanak. A különböző pénzek sokszínűsége van jelen a világon és minden speciális pénz szoros kölcsönhatásban van a társadalmi kapcsolatokkal és jelentésrendszerrel (Lengyel -Szántó 2001; Zelizer 1991). A jövedelmek nagy részét az egyéni jövedelmek adják, mely közös kasszába kerül, s ebbe az egyéni és a háztartási jövedelem egyaránt beletartozik. A családi kasszát többségében a nők kezelik (Nagy 2000), ez egyszemélyes gazdálkodási forma, a jövedelemmel rendelkező családtagok egy személynek adják át a keresetüket. Ő általában az anya vagy feleség, aki minden kiadást az összevont jövedelmekből fedez és dönt egyéb felhasználásáról. Jellemző a magyar családok nagy részére (Hoffmanné 1982). A háztartásvezetése elsősorban az asszonyok dolga, így a feladatok koordinálása inkább irányítást jelent, mely során tervezett cselekvések sorozatára felügyel, melyek a szükségleteket, igényeket elégítik ki. A háztartás és irányítás elsősorban a létfenntartáshoz szükséges funkciókra

összpontosít, mely során a rendelkezésre álló idő, energia és pénzforrást használja (Hoffmanné 1982).

4. A KUTATÁS MÓDSZERE ÉS TECHNIKÁJA

A háztartások különböző módon reagálnak a szükséghelyzetre, érzékenyek a gazdasági változásokra és hatásaikra, az inflációra, a jelentős társadalmi átalakulásokra. A család belső életében végbemenő változások új alkalmazkodási stratégiát generálnak, melynek során a létfenntartásért vagy túlélésért erőforrásait és megtakarításait mobilizálja, vagy többlet-jövedelmet állít elő, vagy visszafogja a fogyasztását, és beszerzéseit ésszerű keretek között tartja. Számba kell vennie olyan külső körülményt, mint a munkaerő-piaci helyzet változásai, különböző szociálpolitikai intézkedések hatása. Belső körülmény lehet a módosuló családi vagyon, a tudástőke konvertálhatósága, a szokások megváltoztatása, a kapcsolati háló fenntartó ereje (Tardos 1982,1988).

A hétköznapi beszélgetések során gyakran kerülnek szóba a megélhetés, a munkalehetőségek, bérek, árak, rezsiköltségek, iskoláztatás és a gyerekeknevelés nehézségei és ezek anyagi vonzatai. Mindezek alapja a pénz, az a pénz, melyet munkabéreként vagy társadalmi juttatásként kap a család és az egyén és ami meghatározott vagy kizárólagos része a háztartás és a család jövedelmének.

A kutatás célja megismerni az egyén pénzügyi szokásait, erősségeit, gyengeségeit, sikeres és tudatos pénzügyi kezelési módszereit. A pénzügyi kultúra a pénzügyi tudás olyan szintje, mely során az emberek képesek tudatos és körültekintő döntést hozni szokások, attitűdök, problémák, stratégiák mentén és szükséges a cselekvő döntéshozatali folyamatainak megismerése (Ecoventio, 2011). A kutatás fő kérdése tehát az, hogy az egyén a családdal adott pénzügyi élethelyzetben milyen döntéseket hoz, döntéseit mely tényezők befolyásolják, milyen pénzügyi stratégiát társít hozzájuk.

Nem mindig jelenik meg a szakirodalomban az a megközelítés, ami feltárja a hétköznapiak gyakorlatát, a napi problémák megoldási lehetőségeit. Kevés az erről szóló elbeszélés, vélemény, a problémák megoldásainak, alternatíváinak bemutatása.

A kutatás módszere interjútechnika, a félig strukturált kérdések mentén személyes interjúk során felmérni az anyák pénzkezelését, pénzzel való bánásmódját, a képzeteket, a félelmeket, a hiedelmeket, a szokásokat, a középosztály pénzről szóló gondolkodását, a pénzhez való viszonyulását, a nehézségeket, mely a tapasztalat alapján vagy tanult mintát követve alakult ki.

5. KUTATÁS HELYSZÍNE

Borsod-Abaúj-Zemplén megye középső- északi területén található az Encsi Kistérség, a hozzá tartozó 35 településsel, melynek centruma Encs (Goldmann, 2002). A térséget gazdasági szempontból erősen megviselte a rendszerváltás, melynek első néhány évében üzemek, vállalatok sora zárt be, s rövid idő alatt jelentősen megnőtt a munkanélküliség. Egy 2002-es felmérés alapján Borsod-Abaúj-Zemplén megye a legkedvezőtlenebb mutatókkal rendelkezik a demográfiai összetétel, foglalkoztatottság, munkanélküliség szempontjából és magas a segélyben részesülők aránya. 2015-re a térség gazdasági helyzetére nem jellemző a dinamizmus, növekedés nem mutatkozik, beruházás és a tőkebefektetés, a kutatás-fejlesztés aránya és hatékonysága alacsony, nincs elegendő betelepülő nagyvállalat (Helyzetértékelés. Észak-Magyarországi Régió 2015).

Az itt élő asszonyok bizonyos gazdasági ágazatokban viszonylag hamarabb tudtak elhelyezkedni, mint a férfiak, s előfordult, hogy adott ideig ők lettek a családfenntartók. A megélhetést erősen megnehezítette az alacsony foglalkoztatottság, a bérek színvonala, a létbizonytalanság. A kiadások viszont jelen voltak/vannak minden hónapban. Meg kellett tanulniuk gazdálkodni, okosan beosztani az éppen aktuális pénzösszegeket, melyek időszakosan csak a minimális létfenntartási szükségletekre lehettek elegendőek vagy aktív kereset mellett is alacsony életszínvonalat tudtak biztosítani.

A középosztályba tartozó családok megélhetését elsősorban a munkajövedelem biztosítja. Bármelyik házastárs bérének megszűnése esetén vagy más, hirtelen bekövetkezett változás negatívan befolyásolja az életüket (Bánóczi- Kabai- Lovasi 2015). A háztartás pénzügyi teljesítő képessége és teljesítménye a mindennapok megélhetését teszi lehetővé, s a pénz kezelése ebben csúcsosodik ki. Az eltérő élethelyzetek eltérő pénzkezelési formát kívánnak, a területen a vizsgálandó cél a pénz kezelési módjainak és a mögötte meghúzódó kognitív tartalmaknak a feltárása volt.

5.1. A kiválasztás módja

A kutatásban résztvevők kiválasztásának legfőbb szempontjai azok voltak, hogy az alanyok a középiskolai végzettségek valamelyikével rendelkezzenek, alkalmazottak vagy beosztottak legyenek, így tudtak megfelelni a középosztály bizonyos kategóriáinak, és legalább egy eltartott gyerek legyen a háztartásukban. Felfelé ható társadalmi mobilitásuk nem realizálható, viszont a lecsúszás veszélye ezen a hátrányos, munkanélküliséggel terhelt területen jelen van. Fontos volt számomra az, hogy relatíve valós élethelyzetet jelenítsenek meg a válaszok alapján, úgy, hogy ne a havi kiadásukat ismertessék részletesen. Az, ahogyan az anya, a család gondolkodik, és a döntéseket együttesen vagy egyénileg meghozza a pénzről, mint bevételi forrásról és mint a létfenntartás eszközéről. Szerettem volna képet kapni

továbbá a beosztás képességéről, az igények súlyozásáról, a személyek közötti fontossági sorrendről, a kiadási preferenciákról. A szempontokról, amelyek alapján elhatározzák adott hónap kiadási tételeit, hogy milyen jellemző takarékoskodási formákat, megtakarítási lehetőségeket alkalmaznak. A kutatásba bevont nők életkora 38 és 62 év között szóródik. Mindannyian családosok, legalacsonyabb végzettség a szakmunkásképző, legmagasabb az érettségi és OKJ-s szakmai végzettség. Mindannyian a kistérségben élnek, alkalmazottként vagy beosztottként dolgoznak. Hárman házasságban élnek, ketten elváltak, mindannyiuknak van legalább egy eltartott gyermeke, ketten állandóan rendelkeznek gépkocsival.

A kutatásban a félig strukturált kérdéseket úgy igyekeztem megfogalmazni, hogy a mindennapok megélhetésének pénzügyi tevékenysége és a gondolkodásuk egyéni sajátosságai, az alkalmazott pénzkezelési stratégia megmutatkozzon és a lehető legjobban bele tudják foglalni a válaszokba. Megjelenjen az a gondolati út, hogy mit tart szem előtt és hogyan rangsorolja a kiadásokat, milyen kiadást tesz előre a sorban, mit tart kevésbé fontosnak. Mindezt egy átlagos hónap pénzügyi történései alapján kértem, hogy írják le, s csak ezután vettük sorra az előre látható, kiszámítható és váratlanul bekövetkezett történések anyagi-pénzügyi megoldásait a tapasztalatok alapján.

6. EREDMÉNYEK

Az öt anya egy társadalmi osztályon belül különböző pénzkezelési stratégiát írt le, melyben több közös vonás mutatkozott meg. Anyagilag a legjobb helyzetben, a legmagasabb státusszal bíró, magát képező, tanuló asszony van. Ő tud tartalékot képezni és felfelé ható mobilitásának nagyobb az esélye, mint a többiekének. Legrosszabbul a két elvált anya áll, az anyagi lehetőségeik nem engedik meg, hogy gépjárművet tartsanak, nyaralni menjenek, a kultúrafogyasztásnak szinte nincs jele, a depriváció határát súrolják.

Az anyák pénzkezelésére leginkább jellemző, hogy elsődleges fontosságúak a lakásfenntartási költségek és a hitelek kifizetése, törlesztése. A megfelelő pénzbeosztás érdekében fontosak számukra a termékek árai, mert az élelmiszeren tudnak a legtöbbet spórolni. A mennyiség felülírja az esetleges minőséget, mert az alacsony jövedelmek azt teszik lehetővé, hogy az alacsonyabb árkategóriából válasszanak élelmiszert. A lakásfenntartás mellett ez a második legnagyobb kiadás. A pénzügyi tervezés három háztartásban van jelen, de mind az öt anya odafigyel a kiadásaira. Feljegyzést, háztartásnaplót nem készítenek, mert pontosan tudják a havi fix befizetéseik és kiadásaik összegét. A lakásfenntartás, a hitelek és egyéb „kötelező” összegek kifizetése után a fennmaradó pénzt osztják be a hónap végére. Mindannyian egyetértettek abban, hogy ha kevesebb erőforrás áll a rendelkezésükre, akkor a kiadások is nagyobb odafigyelést kívánnak. Szülői segítséget csak ketten tudnak igénybe venni.

Egy véleményen vannak arról, hogy nem engedhetnek meg maguknak semmilyen pillanatnyi elcsábulást, pénzügyi lazaságot, mert annak következménye van. Ha váratlan helyzet adódna, nagyobb összegű kiadást egy anya tudna saját erőből megoldani, hitelben ketten gondolkodnak. Négyen fizetnek lakás vagy más kölcsönt, ami hangsúlyosan jelen van a kiadások között. Az iskolakezdés és a gyerekek taníttatásával kapcsolatos kiadások jelentős tételek a költségekben. Legkevesebbet ruházatra költenek, jellemzően a gyerekek számára vásárolnak elfogadható minőségű öltözetet. Nyaralást nem engedhetnek meg maguknak, s egy-egy család tudja az egy napos kirándulás anyagi lehetőségét megteremteni. Az osztálykirándulás és a táborozás is elérhetetlen dolog számukra. Az autó két családnál van állandó fenntartásban. Ketten képezik magukat, tanulnak a magasabb jövedelem eléréseért. Mindannyian fizetéstől fizetésig élnek, igyekeznek kitartani a jövedelmükből, és két családban fordul elő alkalmanként, hogy hónap végére a gyerekek ösztöndíjára kell támaszkodniuk. Egy család tud megtakarítani és annyi tartalékot képezni, hogy szükség esetén pár hónap megélhetését is tudná belőle finanszírozni.

7. KÖVETKEZTETÉS

A pénzügyi gondolkodásuk valós alapokon áll, a szükségleteket szem előtt tartva gazdálkodnak a jövedelmükkel. A középosztályra jellemző művelődés, a tanulás, a kultúra fogyasztása alacsony szintű, szabadidős tevékenységük szinte nincs. A környezetükben levő elérhető munkalehetőségek korlátozottak, ezáltal a jövedelmek is behatároltak, és mobilitásukat egyéb tényezők is gátolják. Mindegyik családban elsődleges a gyerekek jólétének biztosítása, a gyerek mint „befektetés” megnyilvánul abban a felfogásban, hogy az anyagi lehetőségeiken túl erőfeszítéseket tesznek a taníttatásukért. Ezzel mintegy megalapozzák az ő középosztályi státuszukat és felfelé tartó mobilitásukat biztosítják. A magasabb iskolázottságú anya tud jobb jövedelmi szintet és megtakarítást biztosítani a középosztályon belül, viszont a szegényebb rétegek napi szintű megélhetési gondokkal küzdenek, s nem tudnak semmit félretenni.

8. TOVÁBBI FELHASZNÁLHATÓSÁG

A tanulmány segítség lehet különböző intézmények számára egy lokális társadalom életvitelében és rétegzettségében megmutatkozó pénzgazdálkodás megértéséhez: bűnmegelőző ismeret részeként ésszerűtlen pénzügyi konstrukciókban való részvétel elhárításában hasznosítsák, illetve az egyes generációk pénzügyi tudásának követésére, a háztartások pénzügyi struktúráiban a gazdasági változások hatására bekövetkező változások vizsgálatára. Kiindulópontot adhat a pénzügyi gazdálkodás alakulásának követéséhez jövedelmi viszonyok pozitív és negatív változása esetén.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Bánóczy- Kabai- Lovassy: A „körte”. Jel-Kép 2015/3.. 121-144p.

Bodrogi Tibor - 1997 Mesterségek, társadalmak születése Fekete Sas Budapest

Bukodi Erzsébet - 2005 A „puha” rétegződés: életvitel PhD tanulmány TÁRKI Fejlesztéspolitikai helyzetértékelő Tanulmányok Budapest

U.ő.: Családi költségvetés, 2000 Adattár KSH Budapest 2002 211-218p.

Econventio Teszt - 2011.09.19 Econventio Kerekasztal Közhasznú Egyesület – Pénzügyekről józanul. Az Econventio Egyesület sajtó összefoglalója a „Középiskolások pénzügyi ismeretei: tények és lehetőségek” című konferenciához. www.aszhirportal.hu/.../econventio-sajtoanyag-doc_20111019165518_5... (megtekintve: 2015.03.23)

Goldman Róbert - 2002 Észak-Magyarországi Régió Szociális Helyzetének elemzése

http://www.ncsszi.hu/download.php?file_id=1258. (megtekintve: 2015.10.19)

Helyzetértékelés Észak-Magyarországi Régió 2015 Észak-Magyarországi Regionális Fejlesztési Ügynökség Kht.

<http://www.bokik.hu/download.php?id=138%5C>' (megtekintve: 2016.02.18)

Hoffman Istvánné - 1982 Háztartás-közgazdaságtan Magyar Nők Országos Tanácsa Budapest

Harcza István - 1991 Családok önvédelmi helyzetben Közgazdasági Szemle 3.

Lengyel György - 1998 *Megtakarítási normák, gazdasági attitűdök, pénzhasználati módok* In.:Kolosi- Tóth- Vukovich szerk.: Társadalmi Riport TÁRKI Budapest 515-527p.

Lengyel György- Szántó Zoltán szerk. é.n. A gazdasági élet szociológiája 26. fejezet – *Pénzhasználati módok*

http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/0010_2A_02_Lengyel_Gyorgy-Szanto_Zoltan_szerk_A_gazdasagi_elet_szociologiaja/ch26.html (megtekintve: 2016.04.24)

Magyar körte 2014.06.11 Origo – Itthon

<http://valasz.hu/kultura/magyar-korte-100630> (megtekintve: 2016.04.18)

Nagy Ildikó - 2000 *Jövedelemszerzés és pénzkezelés a családban* In.:Kolosi- Tóth- Vukovich szerk. Társadalmi Riport TÁRKI Budapest 460-487p.

Ónody Molnár Dóra - 2014 Egy rossz körte a magyar társadalom Népszabadság 2014.06.13

<http://nol.hu/belfold/gyengulo-kozeposztaly-1467843>

Polányi Károly - 1976 Pénzhasználati módok. In: Polányi Károly: Az archaikus társadalom és gazdasági szemlélet. Budapest Gondolat 263-267p.

Sík Endre - 1992 *A háztartások gazdasági helyzete és magatartása* in: Andorka - Kolosi- Vukovich szerk. Társadalmi Riport TÁRKI 179-200p.

Szántó Zoltán szerk. - Zelizer, Viviana - 1997 *A pénz társadalmi jelentése: speciális pénzek*. In: Gazdasági rendszerek és intézmények szociológiája. Budapest Aula 285-324p.

U.ő.: A háztartás a gazdaság örök intézménye Szociológiai Füzetek 48 ELTE Szociológiai Intézet és Továbbképző Központ Budapest 1989

Tardos Róbert - 1982 Gazdasági alkalmazkodás az aktív keresők körében Tömegkommunikációs Kutatóközpont Budapest XIV. 6.

Utasí Ágnes - 1995 *Középosztályi életformák és életstílusok reprodukciója és új elemei*. In.: Róbert, Péter- Sági, Matild- Utasi, Ágnes- Kovách, Imre: A középosztályok nyomában MTA Politikai Tudományok Intézete, Budapest 57-99p.

Zala Júlia - 1987 A cserétől a gazdaságpolitikáig Minerva Budapest 7- 38 p.

FINANCIAL INCLUSION IMPLICATIONS FOR DEPOSIT INSURANCE

Shengxia Li

PhD Student

University of Miskolc, Institute of Accounting and Finance

regsheng@uni-miskolc.hu

ABSTRACT

Financial inclusion is the process of ensuring an ease of access and affordable cost for customers among a diversity of financial services. A wide range of services and approaches can be embraced in the process of expanding financial inclusion: savings, payments, credits and insurances. There is a quantity of researches show that there is a positive relationship with greater financial inclusion, economic growth and financial stability.

Deposit insurance, as one pillar of safety-net, has the same goal of contributing to the financial stability and customer protection. With the emergence of a diversity of money transfer payments and microfinance innovations, more adequately measures should be taken to inform the customer of its services scope and establish its accessibility to small depositors.

Even though the interactive between financial inclusion and deposit insurance is at the most indirect, but there are practical implications on deposit insurance issues on the issue of expanding financial inclusion. In turn, a higher level of financial inclusion will also beneficial to the soundness practice of deposit insurance system.

1.FINANCIAL INCLUSION AND DEPOSIT INSURANCE

1.1 Defining Financial Inclusion and Deposit Insurance

Financial inclusion is defined as the process of ensuring an ease of access and affordable cost for customers among a diversity of financial services and products through the implementation of the existing platforms such as financial literacy. A wide range of services and approaches can be embraced in the process of expanding financial inclusion: savings, payments, credits and insurances (Kovács, Péter,2014). It has been broadly viewed as a crucial part on the issue of reducing poverty and the alleviation of income inequality, as well as promoting economic growth, and strengthen financial stability (Yikona S, Slot B, Geller M, et al. ,2011).

Realizing the substantial benefits of expanding financial inclusion, nowadays an increasing number of policy makers and regulators begin to initiate its priority in financial sector by improving the access and use of financial services. International

organizations, such as the G-20 and the World Bank, are also beginning to formulate strategies to promote financial inclusion. In recent years, more than 50 countries have set formal targets and ambitious goals for financial inclusion (Demirgüç-Kunt A, Klapper L.,2013).

Deposit insurance, a system established to protect depositors against the loss of their insured deposits if a bank is unable to meet its obligations to its depositors, is one of the pillars in a safety-net that contributes to the financial stability and customer protection. It plays a major role in strengthen consumer confidence in a financial system. In the financial circle, there is a strong relationship between financial inclusion, financial literacy and customer protection (Chris Agabi,2017). In a deposit insurance system, we will all agree that the availability and access to financial products is indeed very important for depositors, which embodies that there are key features of financial inclusion in a deposit insurance system.

1.2 Interaction with Financial Stability

Greater financial inclusion lead consumers more approachable to the financial system and give rise to the aggregate savings. An increase in savings will followed by an improving stability deposit funding and a diversity of depositors' base for banks, which will together help to enhance the safety and soundness practices of financial institutions such as deposit insurance alike (Khan, Harun Rashid,2011). While in the long run, the promotion of financial inclusion should have coped with central bank and other financial institutions in providing an appropriate and sustainable framework.

Expanded financial inclusion in terms of access to credit might also considered with greater stability at the level of providers of financial services and can diversify their portfolio structure (Cull, Robert, Asli Demirgüç-Kunt,2012). At country level, financial inclusion can lead to greater efficiency to the financial intermediation, on the other hand, exclusion of financial inclusion will vice versa impose at a very large opportunity costs.

1.3 Relationship between Financial Inclusion and Deposit Insurance

The essence of deposit insurance system that it is designed to protect small depositors and seems to exclude the poorest segments of the population from the participants makes them unlikely to benefit from the system. This nature tends to show an indirect link between deposit insurance and financial inclusion, but it at the meantime stands to the reason that deposit insurance should promote confidence in financial institution and make it appeal for more depositors and develop its access to depositors (IADI,2013).

Core Principles for Effective Deposit Insurance Systems points out that'' Although in most jurisdictions, promoting financial does not fall explicitly within the mandate

of the deposit insurer, deposit insurers should still make efforts to stay abreast of financial inclusion initiatives and associated technological innovations occurring in their jurisdictions, particularly those affecting unsophisticated small-scale depositors (IADI,2014)’’.

In most deposit insurance systems, an objective of public awareness is carried out to have their depositors informed about its benefits and limitations, mainly including: how the system works, what kind of financial instruments are under the protection and what kind of financial institutions are covered. In that sense, deposit insurance can mutually exert positive influences on expanding financial access through specific financial institutions, such as microfinance institutions.

2.IMPLICATIONS FOR DIS TO ENHANCE FINANCIAL INCLUSION

2.1 Account Penetration of Unbanked Populations

According to a survey from FDIC in 2015, the majority of unbanked people hardly find that banks interest serving appealing, what’s more, a significant share of unbanked households doesn’t trust banks. This finding calls for building trust and developing relationships with unbanked populations. One out of five saving for unexpected expenses but most of the part are not insured depositors (FDIC,2015). To that extent, Banks and deposit insurance system have the opportunity to build relationships that help them safeguard their funds, prepare for the possible losses and enhance financial security.

Account penetration varies from country to country and largely implied by the level of economic development. In high income OECD countries, a reported 94 percent of having an account in 2014 and a correspondent 54 percent in developing countries (Demirgüç-Kunt, Asli, et al.,2015). A favorable credit environment in high developed economies may eventually lead to the expansion of deposit services, and not surprisingly, the availability of explicit deposit insurance scheme suggests higher deposit penetration (Ardic, Oya Pinar, 2011).

Figure1. shows a rough picture about the situation of account penetration in different income group countries around the world and its existing number of explicit deposit insurance systems in 2014.

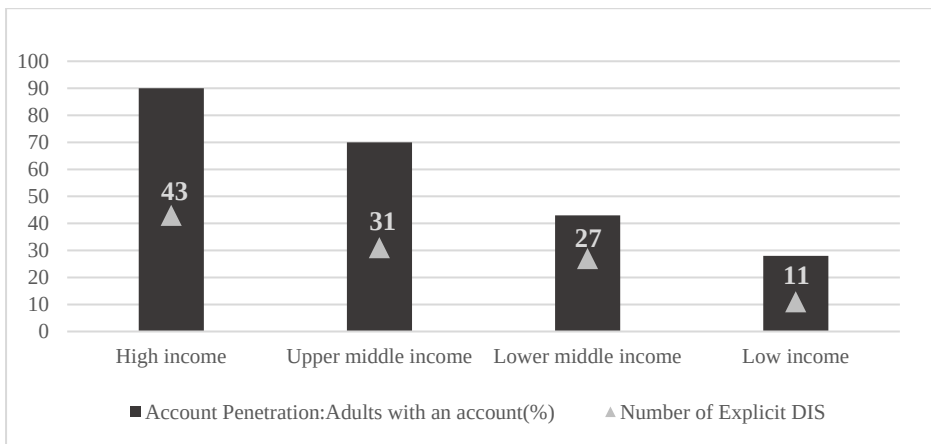

Figure 1: Account Penetration and Explicit Deposit Insurance System in Different Income Group Countries

Source: *Global Findex Database; Deposit Insurances around the world: a Comprehensive Database, World Bank.*

The trend depicted in the previous picture is in line with the investigated analysis that greater chance of availability of deposit insurance has a higher account penetration. As the most substantial indicator for measuring financial inclusion, from the perspective of deposit insurance, it is dispensable to identify issues that are raised for deposit insurance by existence of unbanked populations and make its services more approachable for them.

2.2 Innovations Through Technology and New Channels

In 2011, the Financial Inclusion and Innovation Subcommittee (FIIS) conducted a survey of IADI to identify the range of practices among deposit insurers related to financial inclusion issues (IADI, 2013). Growth and emerging issues in innovations and innovative providers is among the key findings. There is a growing number of both bank and non-bank deposit takers in most jurisdictions, while remains less information known.

Innovative models of financial services delivery can have a transformative effect on poor households, it also extends to new institutional approaches which will allow the previously excluded customers the availability of financial services (G20 Financial Inclusion Experts Group, 2010). Use of smartphones and mobile payments also engaged in branches banking activities, which has a potential to bring financial services to unbanked communities in remote areas.

Financial inclusion initiatives are striving to provide services to the poor and remote communities via non-bank deposit-taking institutions, for an instance, there are some programmes launched in European countries which intend to publicize and complement the activities to be carried out in the service of developing financial

literacy and education (Kovács, Levente,2016). For a deposit insurance scheme, to set appropriate preconditions and license requirements when considering the application of such entities as its members and a prudential framework to regulate and supervise the integrity of transactions may be the foremost issue.

On the other hand, the appearance of electronic wallets and other digital methods may make it harder for the policy makers and regulators to identify clearly what products should be considered as deposits that worth insuring. Deposit insurance systems should be prudent when involved in the implementation on deposit insurance treatment of digital stored-value products.

2.3 Bolstering Confidence in Financial Institutions

The very objective of a deposit insurance system is to promote public confidence and stability in a country's banking system. Effective deposit insurance practices in jurisdictions all over the world have been highlighted after the crisis turmoil in 2008 (Kovács, Levente,2016). In particular, deposit insurance is meant to influence depositor behavior by insuring them against the bank default, higher confidence will be built if the customer are convinced that they will get their money back quickly under a bank failure. But at the meantime some researches argue that under most of the circumstance, consumer generally lack the knowledge of the more detailed workings of the deposit insurance and consequently they seem to have overly pessimistic expectations of the way the scheme will be executed (Bijlsma, Michiel Jan, and Karen Marjan Wiel, 2012). Meanwhile, consumer don't seem to able to accurately assess a bank's riskiness.

To enhance the awareness of customer and bolster confidence in banks is needless to say the first raised issue to consider. Also, timely access to insured deposits when a bank fails is crucial. The FDIC is promising to improve the same accessibility for large banks' customer and small institution under default by ensuring a high quality of deposit data from large banks and make change to its information system in order to make accurate insurance determination (Gruenberg Chairman, FDIC,2016). It also expressed concerns on pass-through coverage on certain types of accounts such as broker accounts, trust accounts, etc.

Expanding of types of institution covered will largely contribute to the building of confidence in financial institutions as well as consumers by providing more availability of deposits coverage and including more financial players. A more inclusive system vice versa will directly or indirectly contribute to a greater financial inclusion.

3. RASING ISSUES IN DEPOSIT INSURANCE IN PROMOTING FINANCIAL INCLUSION

3.1 Membership

Currently most of the non-bank providers are not membership of deposit insurance systems, there still remains typical barriers to bring them into the system, including they are not prudentially supervised (Izaguirre, Juan Carlos, et al., 2016). In Core Principles for Effective Deposit Insurance Systems, it is clearly required that policy makers should determine whether the eligible banks will be given membership as a part of their licensing process, and strong prudential regulation and supervision is a compulsory. When considering to expand non-bank deposit-taking institutions as membership of a deposit insurance system in order to provide financial service to the poor, preconditions and licensing requirements should be carefully designed, coped with adequately supervisory and regulatory framework.

3.2 Coverage

There are a growing number of financial innovations, such as mobile banking, e-money and pre-paid cards which have great potential on promoting financial inclusion. The mainly rising question from these channels is: should these deposit-like stored value products be covered by deposit insurance system? And the truth is that in most developing country frameworks, e-money is not considered a deposit, thus, is not covered by deposit insurance.

As these tools are increasingly being used, regulators may want to consider extending deposit insurance protection at the level of individual customer e-money balances or alternatively raise the ceiling for pooled accounts (Tarazi, Michael, and Paul Breloff, 2010). The United States, for example, expressly characterizes the funds underlying stored-value cards as “deposits” covered by deposit insurance as long as such funds are placed in an insured institution (FDIC, 2008).

The extension of such deposit-like stored value products, should be undertaken strong engagements and involvement of the cooperation of other financial safety-net players, clarify conditions of coverage regarding to these innovations.

3.3 Funding

Funding issues will only arise when the previous mentioned entities and innovations or non-bank deposit are expanded as covered deposits or financial institutions. Since deposit insurances systems are required to have available funding mechanisms necessary to ensure the prompt reimbursement of depositors’ claims, it is controversial that whether to set the same assessment and supplementary back-up funding for the previously uninsured entities or should it be separately developed benchmarks.

3.4 Public Awareness

Public awareness is the most directly influential issues in deposit insurance in the involvement of enhancing greater financial inclusion. Core Principle states that” It is essential that the public be informed on an ongoing basis about the benefits and limitations of the deposit insurance”. Effective ways should be addressed for customer to know that which types of transactions and deposits are under the protect and which are not, and if it is, to which extent. Public campaigns may play a significant role in informing customers about the information on safe ways to store their money and will also spontaneously develop to greater financial inclusion.

4. CONCLUSION

Even though there is no research show direct relationship between deposit insurance system and financial inclusion, still there is a lot to do for deposit insurance system to contribute to the financial stability and its interaction with financial inclusion. What can be clearly expected is that a higher level of financial inclusion will help to cultivate a procyclical environment for deposit insurance. With the rapid emerging of digital vehicles, it is also high time for deposit insurance systems to take prudential measures on these raising issues brought.

REFERENCES

OECD, Recommendation of the Council on Principles and Good Practices on Financial Education and Awareness. June, 2005.

Yikona S, Slot B, Geller M, et al. Ill-gotten money and the economy: Experiences from Malawi and Namibia[M]. World Bank Publications, 2011.

Demirgüç-Kunt A, Klapper L. Measuring financial inclusion: Explaining variation in use of financial services across and within countries[J]. Brookings Papers on Economic Activity, 2013, 2013(1): 279-340.

Chris Agabi, Deposit Insurance and Depositor Protection. February, 2017.

Khan, Harun Rashid. "Financial inclusion and financial stability: are they two sides of the same coin." *Speech at BANCON* (2011).

Cull, Robert, Asli Demirgüç-Kunt, and Timothy Lyman. *Financial Inclusion and Stability: What Does Research Show?* No. 9443. The World Bank, 2012.

International Association of Deposit Insurers: Financial Inclusion and Deposit Insurance Research Paper, June 2013.

IADI (International Association of Deposit Insurers). 2014. "Revised IADI Core Principles for Effective Deposit Insurance Systems." Basel, November.

FDIC National Survey of Unbanked and Underbanked Households, 2015.

<https://www.fdic.gov/householdsurvey/>

Demirgüç-Kunt, Asli, et al. "The global finindex database 2014: Measuring financial inclusion around the world." (2015).

Ardic, Oya Pinar, Maximilien Heimann, and Nataliya Mylenko. "Access to financial services and the financial inclusion agenda around the world: a cross-country analysis with a new data set." (2011).

International Association of Deposit Insurers: Financial Inclusion and Deposit Insurance Research Paper, June 2013.

Innovative Financial Inclusion, Principles and Reports on Innovative Financial Inclusion from the Access through Innovation Sub-Group of the G20 Financial Inclusion Experts Group. May, 2010.

Kovács, Levente: Financial literacy and the tasks at hand in Hungary. Financial Literacy, 2016.

Bijlsma, Michiel Jan, and Karen Marjan Wiel. *What Awareness? Consumer Perception of Bank Risk and Deposit Insurance*. CPB Netherlands Bureau for

Economic Policy Analysis, 2012. It sheds light on further implementation of essential deposit insurance practices.

Statement of Martin J. Gruenberg Chairman, Federal Deposit Insurance Corporation, Issuance of a Final Rule on Recordkeeping for Timely Deposit Insurance Determination, FDIC, 2016.

<https://www.fdic.gov/news/news/speeches/spnov1516.html>

Kovács, Levente, and Elemér Terták. "Financial Literacy.",2016.

Izaguirre, Juan Carlos, et al. "Deposit Insurance and Digital Financial Inclusion." (2016).

Tarazi, Michael, and Paul Breloff. "Nonbank E-Money Issuers: Regulatory Approaches to Protecting Customer Funds." *Focus Note* 63 (2010): 1-10.

FDIC Financial Institutions Letters. 2008. "Insurability of Funds Underlying Stored Value Cards and Other Nontraditional Access Mechanisms, New General Counsel's Opinion no. 8." Washington, D.C.: FDIC, 13 November.

Kovács, Péter (2014): Results of a survey of financial literacy among secondary school students (Summary). Prepared by the University of Szeged, Faculty of Economics – Reconvention financial literacy research team.

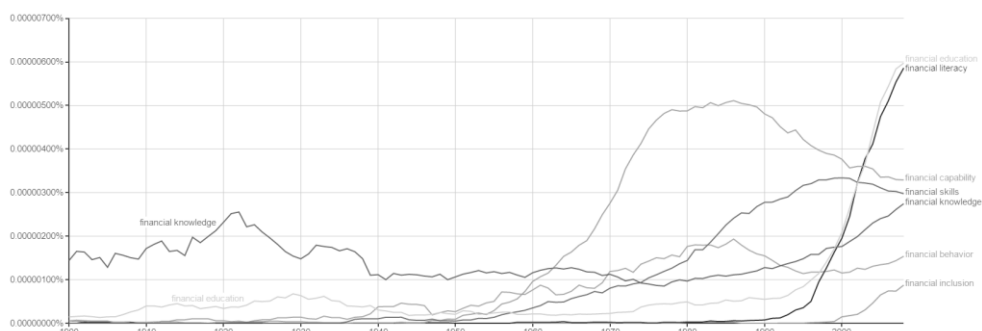
KÖNYVISMERTETŐ

Kovács Levente – Terták Elemér: Financial Literacy (*Panacea or placebo? - A Central European Perspective*)

Olvasmányos, lendületes és kifejezetten jövőbemutató szakkönyvvvel örvendeztette meg az olvasókat a szerzőpáros, Kovács Levente és Terták Elemér. A *Financial Literacy* című kötetnek több arca van. Értékelhető a pénzügyi kultúra tudományterületéhez kapcsolódó legfontosabb ismeretek egyfajta összegzésének – mint ilyen, remekül hasznosítható kézikönyvként, tankönyvként. Ugyanakkor tekinthetjük a gazdasági szakemberek és politikai vezetők számára készült vitaindító, illetve döntéselőkészítő anyagnak is, hiszen a mű olvasása során az első oldaltól az utolsóig érződik, hogy az elérhető tudásanyag szintetizálása a pénzügyi kultúrát alakító, és az az által meghatározott folyamatok megértésének, valamint az eredmények későbbi gyakorlati alkalmazásának igényével történik.

A szerzők több ízben hangsúlyozzák a válságok és a pénzügyi kultúra összefüggéseit. A 2008-ban kibontakozó pénzügyi krízis vonatkozásában nem nehéz azonosulnunk álláspontjukkal, miszerint a korszerű és naprakész pénzügyi ismeretek hiánya kulcsfontosságú szerepet játszott abban, hogy a gazdasági válság súlyosabb, a társadalmat szélesebb körben sújtó és időben jobban elhúzódó lett. A könyv – az alcíméhez hűen – közép-európai, illetve sok esetben magyar szemüvegen keresztül tekint az eseményekre. Bemutatásra kerül, hogy a válság kitörésekor Magyarországot az ország súlyos eladósodottsága, a költségvetési egyensúlytalanság, a kormányzati felkészületlenség, a HUF/CHF keresztárfolyam felrobbanása miatti deviza jelzáloghitelezés problémái súlyosan érintették, és hogy esetenként a sajátos magyar válságkezelési módszerek sem a megfelelő hatást gyakorolták.

A pénzügyi ismeretek, tudás és kultúra szükségességét leginkább gazdasági válságok alkalmával érezzük, ismerjük fel. A hiánytünetek nyomán megjelenő problémák ilyenkor nagyságrendekkel kézzelfoghatóbbak. A pénzügyi kultúra fogalma nem új keletű, már a XX. század elejétől kezdődően történtek kísérletek a lakosság pénzügyekkel kapcsolatos ismereteinek bővítésére (elsősorban az Egyesült Államokban). Ezzel párhuzamosan az angol nyelvű szakirodalomban is megjelennek a szerzők által is használt pénzügyi kultúrához kötődő szakkifejezések, amelyek közül a könyv címéül is választott „*financial literacy*” az, amelyik véleményem szerint legjobban megragadja a kérdéskör lényegét – egyfajta alapvető képességként bemutatva a fogalmat.

Pénzügyi kultúrához kötődő angol nyelvű kifejezések előfordulásának gyakorisága a Google Books által nyilvántartott könyvekben
Forrás: a könyvismertetés szerzőjének szerkesztése
(Google Books Ngram Viewer)

A kötet szerzői szerint tendencia, hogy háborúk, válságok idején és azokat követően a pénzügyi kultúra „divatos” témává válik. Ezt a fenti ábra is igazolni látszik. Hangsúlyozzák, hogy a subprime-válság következményeinek súlyossága elkerülhetetlenné tette a pénzügyi kultúra és tudás gazdasággal való kapcsolatának széles körű felmérésekkel történő elemzését, és hogy az eredmények alapján lehet és kell új akcióterveket kidolgozni és megvalósítani, melyek a jelen és a jövő generációi számára csillapítják a feltárt veszélyek hatását, illetve elkerülhetővé teszik a múltbeli hibák megismétlését.

Fontosnak tartom kiemelni, hogy a szerzők külön fejezetet szenteltek a „digitális korszak kihívásainak”. Amellett, hogy a napjainkban zajló FinTech forradalom állandó témája a híradásoknak, elég csak a közeljövőben várható nagy horderejű, pénzügyi szektort érintő változásokra (pl. PSD2, azonnali átutalás) gondolnunk – máris érezzük a téma relevanciáját.

Ezen gondolatok alapján megállapítható, hogy hosszú évekre el vagyunk látva kihívásokkal. A pénzügyi kultúrával kapcsolatos kérdéseket számos aspektusból vizsgáló könyv szilárd alapot teremt feladataink elvégzéséhez és azt a fontos tanulságot is magában hordozza, hogy a „divat” elmúlásával sem érhet véget a munka.

A pénzügyi kultúra témakörében született külföldi és hazai publikációk az eddigiekben a legtöbb esetben – jellemzően kérdőíves felméréseken alapuló – kutatási eredmények bemutatását célozták. Az itt bemutatott könyv egyik fő erénye, hogy a szerzők ebben az esetben nem a felmérésekre helyezték a hangsúlyt, hanem

egy, az egyébként igen szerteágazó területet részletesen bemutató, átfogó tudományos művet hoztak létre.

Úgy gondolom, hogy a kötetet lelkes diákok, pénzügyi szakértők és érdeklődő átlagemberek egyaránt megelégedésükre és hasznukra forgathatják. Bízom benne továbbá, hogy ez a potenciális olvasói kör a gyakorlatban a politikát meghatározó módon alakító döntéshozókkal is bővülni fog.

Ami a Miskolci Egyetem Nemzetközi Pénzügy Tanszékét illeti, a Financial Literacy című könyvet az újonnan induló Pénzügyi kultúra nevű tantárgy egyik legfontosabb szakirodalmaként fogjuk alkalmazni.

Pál Zsolt

GRÁNIT BANK - A DigitálisBank

Újgenerációs mobilfizetés először Európában

Válts stílust! Válts a **GRÁNIT** Bankra!

● **Gránit Pay)))**

● **Gránit Lock**

● **Gránit iSMS**

● **Videóbank**

Google Play

granitbank.hu

A hirdetés nem minősül ajánlattételnek! A tájékoztatás nem teljes körű, a részletes feltételekről a vonatkozó, mindenkor hatályos lakossági bankszámláról szóló Hirdetményekben, az Üzletszabályzatban, a Pénzforgalmi Szolgáltatások-, az Elektronikus Bankszolgáltatások, illetve a Bankkártya Szolgáltatások Általános Szerződési Feltételeiben tájékozódhat. www.granitbank.hu; TeleBank: 06 40 100 777. Felhívjuk figyelmét, hogy a Gránit Pay funkció kizárólag a MasterCard által MDES HCE mobilfizetésre jóváhagyott NFC-képes, Android operációs rendszerrel rendelkező mobilkészülékeken működik. További részletek: granitbank.hu/granitpay